ಶ್ರೀಮದ್

ಭಗವದ್ಗೀತೆ

(ಪುರುಷಾರ್ಥ-ಬೋಧಿನೀ-ಟೀಕೆ ಸಹಿತ)

೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ

ಬರೆದವರು :

ಪಂಡಿತ ಶ್ರೀ. ದಾ. ಸಾತವಳೇಕರ, ಗೀತಾಲಂಕಾರ

ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮಂಡಲ, ಔಂಧ

ಕನ್ನಡಿಸಿದವರು :

ಶ್ರೀಮಾನ್ ಜೋಶಿ ಶಂಕರರಾಯರು

ಸರಸ್ವತಿ ನಿಲಯ, ಧಾರವಾಡ

೧೯೪೪

ಬೆಲೆ ೧ ರೂಪಾಯಿ

ಓಂ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆ

[ಪುರುಷಾರ್ಥ-ಬೋಧಿನೀ ಟೀಕೆ ಸಹಿತ]

ಟೀಕಾಚಾರ್ಯರು

ಭಟ್ಟಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಪಾದ ದಾಮೋದರ ಸಾತವಳೇಕರ

ಅಧ್ಯಕ್ಷ: **ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ-ಮಂಡಲ, ಔಂಧ** (ಜಿ. ಸಾತಾರೆ)

ನೊದಲ ಮುದ್ರಣ

ಶಕೆ ೧೮೬೬ ; ಸನ್ ೧೯೪೪.

ನಾನಾರು ?

ಎಂಬುದನ್ನೇ ಎಲ್ಲ ವೇದಗಳೂ ಅರುಹುತ್ತಲಿವೆ.

ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಭೂತ್ವಾ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ದೇಹಮಾಶ್ರಿತಃ ।
ಪ್ರಾಣಾಪಾನಸಮಾಯುಕ್ತಃ ಪಚಾಮ್ಯನ್ನಂ ಚತುರ್ವಿಧಮ್ ॥

ಸರ್ವಸ್ಯ ಚಾಹಂ ಹೃದಿ ಸನ್ನಿವಿಷ್ಟೋ
ಮತ್ತಃ ಸ್ಮೃತಿರ್ಜ್ಞಾನಮಪೋಹನಂ ಚ ।
ವೇದೈಶ್ಚ ಸರ್ವೈರಹಮೇವ ವೇದ್ಯೋ
ವೇದಾಂತಕೃದ್ವೇದವಿದೇವ ಚಾಹಮ್ ॥ (ಭ. ಗೀತಾ ೧೫. ೧೪–೧೫)

"ನಾನು ವೈಶ್ವಾನರನಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಒಡಲೊಳಗಿರುತ್ತೇನೆ. ನಾನೇ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾಪಾನಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ನಾಲ್ಕುಗೆಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಅರಗಿಸುತ್ತೇನೆ."

"ಎಲ್ಲರ ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನಿಂದಲೇ ನೆನಹು, ತಿಳಿವು, ಅಥವಾ ತರ್ಕ ಇಲ್ಲವೆ ಅದರ ಅಭಾವವು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಉಂಟಾಗುವುವು. ಎಲ್ಲ ವೇದಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ವಸ್ತುವು 'ನಾನೇ.' ಎಲ್ಲ ವೇದಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ನಾನೇ. ಮತ್ತು ವೇದಗಳ ಕೊನೆಯ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಕಟಮಾಡುವವನೂ ನಾನೇ."

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಪುರುಷಾರ್ಥಬೋಧಿನೀ ಟೀಕೆ

(ಮುನ್ನುಡಿ)

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಕೇವಲ ಏಳುನೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಚಿಕ್ಕ ಹೊತ್ತಿಗೆಯಾದರೂ ಲೋಕದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರವಂತರಾದ ವಾಚಕರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಇಷ್ಟು ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಇದರ ಅರ್ಥದ ಆಳವು ಅಗಾಧವಾಗಿದೆ. ಅನಾಸಕ್ತಿ ಯೋಗವೇ ಯಾರ ಜೀವನದ ನಿತ್ಯ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದೊ, ಯಾರು ಅಹಿಂಸಾ ಧರ್ಮದ ಮಹಾತಪಸ್ವಿಗಳೂ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕರ್ಮಯೋಗಿಗಳೂ ಎಂದು ಹೆಸರಾಗಿರುವರೊ ಆ ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಜೀಯವರೇ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಅರ್ಥವು 'ವರ್ಧಿಷ್ಣು'— ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೂ ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸತು— ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

'ಗೀತೆಯು ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಮಹಾ ಕಾವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಆಳದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕು ಹುಡುಕಿದಷ್ಟೂ **ನವೋನವವಾದ ಕಲ್ಯಾಣಪ್ರದವಾದ ಅರ್ಥವು ದೊರೆಯುವುದು.** ಗೀತೆಯು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಮಹಾ ಗ್ರಂಥವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತನ್ನೇ ಹಲವು ಬಗೆಯಿಂದ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಮಹತ್ವದ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೂ ಬದಲಾಗಬಹುದು; ಮತ್ತು ಅವುಗಳೊಳಗಿನ ಅರ್ಥವು ದಿನದಿನಕ್ಕೂ ವಿಸ್ತಾರವಾಗುತ್ತ ಹೋಗಬಹುದು. ಆದರೆ **ಗೀತೆಯ ಮೂಲತತ್ವವು ಮಾತ್ರ ಎಂದೂ ಬದಲಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.** ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮೂಲತತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಗೀತೆಯ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹಚ್ಚಬೇಕು'.

ಶ್ರೀ. ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರು ಅನುದಿನವೂ ನಲುವತ್ತು ವರ್ಷ ಗೀತೆಯ ಮನನ, ನಿದಿಧ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರು. ಅದರಲ್ಲಿಯ ಉಪದೇಶದಂತೆ ಆಚರಿಸಿದರು. ಬಳಿಕ, ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಉದ್ಗಾರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದರು.

ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಗಾಂಧಿಜಿಯವರ ಮಾತಿಗೆ ಥಕ್ಕನೆ ಏನಾದರೂ ಎದುರು ನುಡಿಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಒಂದೇ ಬಾರಿ ಎಲ್ಲ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ಓದಿ ಗೀತೆಯ ಆಳವಾದ ಎಲ್ಲ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಧ್ಯ ವಿಲ್ಲ. ಎಂತಹ ವಿದ್ವಾಂಸನೇ ಇರಲಿ; ಆಗ—ಈಗ ಗೀತೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಿಸಿ ತನಗೆ ಅದರ ಗುಟ್ಟು ತಿಳಿಯಿ ತೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಾಹಸದ ಮಾತು. **ಲೋಕಮಾನ್ಯ ಟಿಳಕರು ೪೫ ವರ್ಷ** ಗೀತೆಯ ಪಾರಾಯಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಅದರ ಫಲವಾಗಿ **'ಗೀತಾರಹಸ್ಯ'** ಎಂಬ ಅದ್ಭುತ ಗ್ರಂಥವು ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. **ಮಹಾತ್ಮಾ** ಗಾಂಧಿಜಿಯವರು ೪೦ ವರ್ಷ ಗೀತೆಯ ಅನುಸಂಧಾನದಲ್ಲಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆ ನಡೆವ ಭಗೀರಥ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಎಡೆಬಿಡದೆ ನಡಿಸಿದರು. ಒಳಿಕ ತಮ್ಮ ಭಾಷಾಂತರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು. ಈ ಭಾಷಾಂತರದ ಮುನ್ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಹೀಗೆ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ :

'ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಚರಣಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ನಡಿಸಿದ್ದರೂ, ದಿನಾಲು ಅದು ನಿಷ್ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂದಿನ ಈ ನಿಷ್ಫಲತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಾಳಿನ ಸಫಲತೆಯ ಆಕಾಶಕಿರಣಗಳು ನಮಗೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ.'

೪೦ ವರ್ಷ ಅಖಂಡ ತಪಸನ್ನಾಚರಿಸಿದ ಮಹಾತ್ಮನ ಹೃದಯದಿಂದ ಹೊರಟ ಈ ಅನುಭವದ ಉದ್ಗಾರಗಳು, ಗೀತೆಯ ಉಪದೇಶವು ಎಷ್ಟೊಂದು ಆಳವಾಗಿದೆ ಎಂಬು ದನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಗೀತೆಯ ಉಪದೇಶ ದಂತೆ ಆಚರಿಸುವ ಗೋಜಿಗೂ ಹೋಗದಿರುವ, ಗೀತೆಯ ವಚನಗಳ ಮನನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬಿಡುವು ಕೂಡ ಇಲ್ಲ ದವರ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಮಹತ್ವವಿಲ್ಲ. ಮನನ ಮಾಡದೇ ಗೀತೆಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಹೋದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಪುನರುಕ್ತಿ, ಅಸಂಬದ್ಧತೆ ಮತ್ತು ಅಸ್ಪಷ್ಟತೆ ಕಂಡುಬರ ಬಹುದು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ ವಿಧಾನಗಳೂ ಪ್ಲ ದೊರೆಯಬಹುದು! ಎಷ್ಟೋ ಜನರ ಬಾಯಿಂದ ಗೀತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಅನುದಾರ ಉದ್ಗಾರಗಳೂ ಹೊರಟಿವೆ. ಆದರೆ ಅವು ಅವರ ಆಳವಾದ ಅನುಭವದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಾಗದು.

ಗೀತೆಯ ವಿಶೇಷ ಮನನ ಮಾಡದೆ, ಅದನು ನೆನೆನೆನೆದು ತಿಳಿದು ನೋಡದೆ, ಬರಿ ಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಇಲ್ಲವೇ ಅದರ ಭಾಷಾಂತರದ ವಾಚನದಿಂದಲೇ ಗೀತೆಯ ಆಶಯವು ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಬಿಂಬಿಸುವುದು ಬಹುತರ ವಾಗಿ ಅಶಕ್ಯವಾಗಿದೆ. ವೇದಗಳು ಉಪನಿಷತ್ತು ಮತ್ತು ಗೀತೆ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥ ತಿಳಿಯಲು ಹಲವು ಕಾಲದ ಅನು ಸಂಧಾನವು ಅವಶ್ಯ. ಈ ಬಗೆಯ ಮಹಾಗ್ರಂಥಗಳು, ಮನಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಉಚ್ಚವಾದ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ ಆ ಬಗೆಯ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮಾನಸಿಕ ಉನ್ನತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವ ರಿಂದಲೇ ಬರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಈ ಮಹಾಗ್ರಂಥಗಳ ದೃಷ್ಟಿಕೋನವನ್ನು ಅರಿತು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಯಾರಿಗೂ ಆ ಗ್ರಂಥಗಳೊಳಗಿನ ಗಂಭೀರವಾದ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

'ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ಸತ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಕಾಲಾಂತರದಿಂದ ಜನಗಳು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟರು. ಆದುದರಿಂದ ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ಪುನರುಜ್ಜೀವನವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅದರೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಮುಖ್ಯ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಗೀತೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ' ಎಂದು ಶ್ರೀಮತ್ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದುದು ತೀರ ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ **ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ** ಗುಟ್ಟನ್ನೂ ಮತ್ತು **ಅದರ ತ್ರಿಕಾಲಾಬಾಧಿತ ಉಜ್ವಲ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಕಾಣುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ** ಇದ್ದವರು **ಗೀತೆಯನ್ನೋದಬೇಕು.** ಗೀತೆಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ:

'ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ್ದೇನೆಂದರೆ, ಎಂದೂ ಅಚ್ಚಳಿಯದ ಈ ಯೋಗವನ್ನು ನಾನು ವಿವಸ್ವಾನನಿಗೆ ಹೇಳಿದೆನು. ಅದನ್ನು ಅವನು ಮನುವಿಗೆ ಮತ್ತು ಮನುವು ಅದನ್ನು ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಈ ಬಗೆಯಿಂದ ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಬಂದ ಮತ್ತು ರಾಜಋಷಿಗಳಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದ ಈ ಯೋಗವು, ನಡುವೆ ಬಹುಕಾಲವು ಗತಿಸಿ ದ್ದರಿಂದ ನಷ್ಟವಾಯಿತು. ಪುರಾತನ ಮತ್ತು ರಹಸ್ಯ ಮಯವಾದ ಅದೇ ಯೋಗವನ್ನು ಇಂದು ನಾನು ನಿನಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ನೀನು ನನ್ನ ಭಕ್ತನೂ ಅಲ್ಲದೆ ಗೆಳೆಯನೂ ಅಹುದು.'

ಇಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ "ಗೀತೆ ಯೆಂಬುದು ಏನೊಂದು ಹೊಸ ಶಾಸ್ತ್ರವಲ್ಲ; ಅನಾದಿ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ನಡೆದು ಬಂದ ಜ್ಞಾನವಿದು. ಅದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಹೊಸ ನುಡಿಗಳಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ;" ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ನಡೆದುಬಂದ ಜ್ಞಾನವು ಆದಾವುದು? ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದುವು ವೇದ ಗಳು, ಎಂಬುದು ಸರ್ವಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮನು ಷ್ಯನು ತನ್ನ ತಿಳಿಗೇಡಿತನದಿಂದ ಅಡ್ಡದಾರಿ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ.

ಧರ್ಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ದೂರ ದೂರ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಜನಗಳನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಿ ದಾರಿಗೆ ತರುವುದಕ್ಕಾಗಿ '**ಉತ್ತಮ ಪುರುಷರು**' ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಅವತರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಅವತರಿಸಿ ಜನರನ್ನು ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪರಂಪರಾಗತ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಈ ಬಗೆಯ '**ಉತ್ತಮ ಪುರುಷನು**' ಅಥವಾ '**ಪುರುಷೋತ್ತಮನು**' ಆಗಿದ್ದನು. ಈ ಭೂಮಿಕೆಯ ಮೇಲಿಂದಲೇ ಆತನು ಅರ್ಜುನನ ನೆಪದಿಂದ ಅಖಿಲ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಈ ಜ್ಞಾನವು ಅನಾದಿಕಾಲದ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ನಡೆದು ಬಂದಿದ್ದು, ಗೀತೆಗಿಂತ ಮೊದಲಿನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ಅಡಕವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತತ್ವಜ್ಞಾನವೇನೂ ತೀರ ಹೊಸತಲ್ಲ.

ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ತು ಮೊದಲಾದ ಪುರಾತನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನೇ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸಬಗೆಯಿಂದ ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ತೋರಿಸುವುದೇ ಈ '**ಪುರುಷಾರ್ಥ ಬೋಧಿನೀ**' ಟೀಕೆಯ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ. ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತತ್ವಗಳೇ ಪುರಾತನ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೂಪದಲ್ಲಿವೆ, ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ವರೆಗೆ ಯಾವ ಟೀಕಾಕಾರರೂ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಚೀನ ಟೀಕಾಕಾರರು ಕೆಲರು, ಈ ಮಾತನ್ನು ಅಲ್ಲಿ—ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿದ್ದು ದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಪುರಾತನ ಪರಂಪರಾಗತ ಜ್ಞಾನವೇ ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತದೆ, ಎಂಬುದನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಟೀಕೆಗಳು ಒಂದೂ ಇಲ್ಲ ! '**ಪುರುಷಾರ್ಥ ಬೋಧಿನೀ**' ಟೀಕೆಯ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವು ಮಾತ್ರ ಇದುವೆ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಈ ಟೀಕೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ. ಗೀತೆಯ ಮೇಲೆ ಅನೇಕಾನೇಕ ಟೀಕೆಗಳಿರುವಾಗ ಈ ಪುರುಷಾರ್ಥಬೋಧಿನಿಯನ್ನು ಹೊಸತಾಗಿ ಬರೆವ ಕಾರಣವು ಇದೇ ಆಗಿದೆ. ನಾಲ್ವತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಮೊದಲು ಸಾರಾಂಶ ರೂಪದಿಂದ ನಾನೊಂದು ಗೀತೆಯ ಭಾಷಾಂತರವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದೆನು. ಮತ್ತು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ಹಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವೈದಿಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೇ ಹೇಗೆ ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಕುರಿತು, ಕೆಲವು ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ, ಆಗ ಹಲವು ಲೇಖನಗಳನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದೆನು. ಆಗಿನಿಂದಲೇ '**ಪುರುಷಾರ್ಥ ಬೋಧಿನೀ**' ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪವಿದ್ದು, ಆ ಮೇರೆಗೆ ಗೀತೆಯ ವಚನಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಚಾರವು ನಡೆದೇ ಇದೆ. ಮತ್ತು ಪುರಾತನರ ವಚನಗಳು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ತೆರನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ, ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ಕಾರ್ಯವೂ ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ಸಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟು ವರುಷಗಳ ಗೀತೆಯ ವ್ಯಾಸಂಗದಿಂದ, ವೇದ ಹಾಗೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಮಥಿತಾರ್ಥವೇ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ನನ್ನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೂ, ಗೀತೆಗೂ ಏನಾದರೂ ವಿರೋಧವೆನಿಸುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ಕೇವಲ ಮೇಲು ತೋರಿಕೆಯದು. ಬರಿ ಆಭಾಸ. ಆದರೆ ಯಾವ ಬಣ, ಮತ ಅಥವಾ ಪಂಥಗಳ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ತಾಳದೆ ಪಕ್ಷಾಭಿಮಾನದ ದೃಷ್ಟಿದೋಷವನ್ನು ದೂರ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ವಿಚಾರಿಸಿದರೆ ವೇದ, ಉಪನಿಷತ್ತು ಮತ್ತು ಗೀತೆ, ಈ ಮೂರರಲ್ಲೂ ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನ ಸಾರವು ಒಂದೇ ಎಂಬುದರ ಮನವರಿಕೆಯಾಗದೆ ಇರದು.

ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವು ತಲೆದೋರಿದುದು ಏತಕ್ಕಾಗಿ ? ಜನಗಳೊಳಗಿನ ಮತಮತಾಂತರಗಳನ್ನು— ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿಯೋ ? ಎಂದೂ ಅಲ್ಲ. ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ಮತಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಗೀತೆಯ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತಿರುವ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಅವೆಲ್ಲವುಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಹುಗಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಐಕಮತ್ಯವನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತೋರಿ ಆತ್ಮಕಡೆಗೇ ಎಲ್ಲರ ಚಿತ್ತವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಗೀತೆಯು ಅವತರಿಸಿದೆ. ಹೀಗಿದ್ದೂ ಐಕ್ಯ, ಮತ್ತು ಸಮತ್ವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಇದೇ ಗೀತೆಯು ಪರಸ್ಪರ ಅಸಂಬದ್ಧ, ಅನೇಕ ಮತಗಳ ಆಗರವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ಹೇಳುವದೇ ಅಸಂಬದ್ಧವಲ್ಲವೇ ? ಸಮತೆಯನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ಹೊರಟ ಈ ಗೀತೆಯೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಷಮತೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಬೇಕೆ ! ಹೊರಗಣ್ಣಿನ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ವಿಪರೀತವೆನಿಸುವ ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ತತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಅಭಿನ್ನತ್ವವನ್ನು—ಅನೇಕತ್ವದಲ್ಲಿ ಏಕತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದೇ ಗೀತೆಯ ನಿಜವಾದ ಮೂಲೋದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ನಿವೇದಕ

ಔಂಧ
ಜಿ. ಸಾತಾರೆ } ಶ್ರೀಪಾದ ದಾಮೋದರ ಸಾತವಳೇಕರ

ಓಂ

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆ

[ಪುರುಷಾರ್ಥ ಬೋಧಿನೀ ಟೀಕೆ ಸಹಿತ]

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ
ಅರ್ಜುನ ವಿಷಾದ ಯೋಗ

(೧) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಚಿಂತೆ

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಉವಾಚ:— ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರೇ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರೇ ಸಮವೇತಾ ಯುಯುತ್ಸವಃ ।
ಮಾಮಕಾಃ ಪಾಂಡವಾಶ್ಚೈವ ಕಿಮಕುರ್ವತ ಸಂಜಯ ॥ ೧ ॥

ಅನ್ವಯ:— ಹೇ ಸಂಜಯ ! ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರೇ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರೇ ಯುಯುತ್ಸವಃ ಸಮವೇತಾಃ;
ಮಾಮಕಾಃ ಪಾಂಡವಾಃ ಚ ಏವ ಕಿಂ ಅಕುರ್ವತ ॥ ೧ ॥

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನುಡಿದನು:— ಎಲಾ ಸಂಜಯನೇ, ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರವೆನಿಸಿದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ, ಹೋರಾಡುವ ಹುಮ್ಮಸದಿಂದ ಒಂದುಗೂಡಿದ ನನ್ನವರು ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರು ಅಲ್ಲಿ ಏನು ಮಾಡಿದರು ?

ಭಾವಾರ್ಥ:— ತಮ್ಮ ಜನರು ಕಾದುವ ಕಾವಿನಿಂದ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಎದುರಿಸಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆದ ನಿಜವಾದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೇಗನೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದೂ ಮತ್ತು ಗೆಲುವಿಗಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿ ತಕ್ಕದಾರಿ ತೋರುವುದೂ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ ಮನುಷ್ಯನ ಮೊದಲ ಕೆಲಸವಾಗಿದೆ. ॥ ೧ ॥

---

(೧) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಚಿಂತೆ.

"ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆ" ಎಂಬುದರ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವು 'ಶ್ರೀ ಭಗವಂತನ ಮುಖದಿಂದ ಬಂದ ಹಾಡು ಅಥವಾ ಭಗವಂತನ ಹಾಡು' ಎಂದಿದೆ. ಭಗವಂತನ ಉಪದೇಶವು ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೂ ಮೊದಲಿನ ೧ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಮೊದಲಿನ ಶ್ಲೋಕವು ವಿಷಯಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹಿಂದು ಮುಂದಿನ ಹೊಂದಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮುನ್ನುಡಿಯಂತೆ ಇವೆ. ಈ ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಿಷಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ಪ್ರಸಂಗದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೧ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ವಿಷಾದದ ವಿಷಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಚಿಂತೆಯು' ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಅನುಪಮೇಯ ಗ್ರಂಥದ ಆರಂಭವು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಚಿಂತೆಯಿಂದಲೆ ಆಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಆದಕಾರಣ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಮಹತ್ವವು ಇದ್ದಂತಾಯಿತು. ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾದರೂ ಏನು ? ಆತನಿಗೆ ಅಂತಹ ಭಯಂಕರ ಚಿಂತೆ

ಯುಂಟಾಗಲು ಕಾರಣಗಳಾದರೂ ಆವುವು? ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ.

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಯಾರು?

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಒರ್ವ ಭಾರತೀಯ ರಾಜನು, ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ 'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ' ಎಂಬುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಈತನು ಇಲ್ಲಿ 'ಧೃತ-ರಾಷ್ಟ್ರ'ನು ಆಗಿರುವನು. ಇವನು ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು 'ಧೃತ' ಎಂದರೆ ಹಿಡಿದಿಟ್ಟಿರುವವನು, ಅಥವಾ ಬಿಗಿದಿಟ್ಟಿರುವವನು ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯಿದೆ. ತನ್ನದು ಅಲ್ಲದೇ ಇರುವ, ಎಂದರೆ ಪರವರ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ತನ್ನ ಪಾಶವೀಯ ಶಕ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದ, ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆ 'ಧೃತ-ರಾಷ್ಟ್ರನು'. ಯಾವುದು ತನ್ನದಲ್ಲವೋ, ಯಾವುದು ಪರರ ಸೊತ್ತೋ, ಅದನ್ನು ಅನ್ಯಾಯದಿಂದಲೂ ಪಾಶವೀಶಕ್ತಿಯ ಬೆಂಬಲದಿಂದಲೂ ತನ್ನ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಗಿದಿಡಬೇಕೆಂದು ಈ ಅರಸನು ಇಲ್ಲಿ ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಪರವರ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಮುಂಗೈ ಜೋರಿನಿಂದ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅದು ಎಂದೆಂದೂ ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಹವಣಿಸುವುದು, ಆ ನಾಡಿನ ನಿಜವಾದ ಹಕ್ಕುದಾರರು **ಸ್ವ-ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿ ಬೇಡಿದರೆ** ಅವರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಕೊಡದೆ-ಇರಲು ಹಂಚಿಕೆ ಹಾಕುವುದು, ಮತ್ತು ಹಕ್ಕುದಾರರು 'ಅಯೋಗ್ಯ'ರೆಂದೂ ಸ್ವ-ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳಲು ಅನರ್ಹರಾಗಿರುವರೆಂದೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು, ಇಂತಿವೆಲ್ಲ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ 'ಧೃತ-ರಾಷ್ಟ್ರ'ನು ನಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೆ ನಿಜವಾದ ಹಕ್ಕುದಾರರು ತಮ್ಮ ನಾಡನ್ನು ಮರಳಿ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಡಿಸಿದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಯುದ್ಧದಿಂದ 'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ'ನ ಚಿಂತೆಯು ಇಮ್ಮಡಿಸಿದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆತನು 'ಎಲಾ ಸಂಜಯಾ! ಇಂದು ಇದೀಗ ಯುದ್ಧದ ಮೊದಲದಿನ. ಅಲ್ಲಿ ರಣಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಏನು ತಾನೇ ನಡೆದಿದೆ?' ಎಂದು ಅತ್ಯಂತ ಆತುರನಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರವು ಮತ್ತು ಹೃತರಾಷ್ಟ್ರವು.

ಭಾರತೀಯ ಯುದ್ಧವು ನಡೆದುದು '**ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ**' ಮತ್ತು '**ಹೃತರಾಷ್ಟ್ರ**'-ಗಳ ನಡುವೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾಳಗಗಳು ನಡೆಯುವುದು ಇಂತಹ ಎರಡು ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೆ. ಕೌರವರು '**ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ**' ಪಕ್ಷದವರಾಗಿದ್ದರೆ, ಪಾಂಡವರು 'ಹೃತರಾಷ್ಟ್ರ'ರು. ತಮ್ಮ **ನಾಡಿನ ಒಡೆತನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವರೂ**, ಮರಳಿ 'ಸ್ವ-ರಾಜ್ಯ'ವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಹೆಣಗಾಡುತ್ತಿರುವವರೂ, 'ಹೃತರಾಷ್ಟ್ರ'ರು. ಇವರು ಬರಿಗೈಯವರಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇವರ ರಾಜಕೀಯ ಅವನತಿಯು ಪರಮಾವಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಹೃತರಾಷ್ಟ್ರರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ನಡುನಡುವೆ ಸೋಲುಗಳು ಒದಗಿದರೂ ಮತ್ತೆ ಯಾವುದೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಾನಿಯಾದೀತೆಂಬ ಹೆದರಿಕೆಯೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಗೆದ್ದರೆ ಕಳೆದುಕೊಂಡ 'ಸ್ವ-ರಾಜ್ಯ'ವನ್ನು ಮರಳಿ ಪಡೆಯುವರು. ಸೋತರೆ? ಮೊದಲೇ ತೊಯ್ದವನಿಗೆ ಮಳೆಯ ಅಂಜಿಕೆಯೇನು? ಆದುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಅಪರಿಮೇಯವಾದ ಚಿಂತೆಯು ಎಂದೂ ಬಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಇವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಪೂರ್ವ ಉತ್ಸಾಹವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ತಾವು ಸತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆಂಬ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಸಂಭಾವ್ಯ ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇವರ ಹುಮ್ಮಸವು ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರದ ಹಾನಿ.

ಆದರೆ 'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ' ಪಕ್ಷದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಗೆದ್ದರೆ, ಮೊದಲೇ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬಿ ಮಿತಿ-ಮೀರಿದ ಇವರಿಗೆ, ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಡೆವಂತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧಾರಂಭಕ್ಕೆ ಇದ್ದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಸಾಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸೋತರೆ ಆಗುವ ಹಾನಿಗೆ ಅಳತೆಯಿಲ್ಲ. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಯುಕ್ತಿ ಕುಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ, ಅನ್ಯಾಯ ಅಪರಾಧಗಳಿಗೆ ಹೇಸದೆ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡ ಪರರಾಷ್ಟ್ರವು ಇವರ ಕೈಯಿಂದ ಕಳಚಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಿದರೆ ಗೆಲ್ಲಲಿ ಅಥವಾ ಸೋಲಲಿ 'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ' ಪಕ್ಷದವರಿಗೆ ಹಾನಿಯೆ ಉಂಟು. ಆದುದರಿಂದ ಈ 'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ' ಪಕ್ಷದವರು ಹಗಲಿರುಳೂ ಚಿಂತಾಮಗ್ನರಾಗಿ ಒಳಗೊಳಗೇ ಉರಿಯುತ್ತಾರೆ. ವಿಜಯಶಾಲಿಗಳಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಪರಾಜಿತರಾಗಲಿ ಎರಡೂ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಲೋಕನಿಂದೆ ಇವರ ಬೆನ್ನು ಬಿಟ್ಟದ್ದಲ್ಲ. ಈ ಲೋಕಾಪವಾದದ ಭಯದಿಂದ ವಿಹ್ವಲನಾಗಿ, ಚಿಂತಾಗ್ರಸ್ತನಾದ 'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ'ನು "ನನ್ನವರು ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತ ಬಳಿಕ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಮಾಚಾರವಾದರೂ ಏನು?" ಎಂದು ಒಳಗಿನ ಕಳವಳದಿಂದ ಸಂಜಯನಿಗೆ

ಕೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಎದೆ ನುಗುಡವು ಆತನಿಗೆ ಅಸಹ್ಯವಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಬಗೆಯ ದುಗುಡವು 'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ-ಸಾಮ್ರಾಟ'ರೆಲ್ಲರ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹಗಲಿರುಳೂ ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಹೊರನೋಟಕ್ಕೆ ಇವರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ವೈಭವವು ಎಷ್ಟೇ ಲೋಕದ ಕಣ್ಣು ಕುಕ್ಕಿಸುವವಂತಹದಾಗಿದ್ದರೂ ಮನಸಿನ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ಚಿಂತಾವ್ಯಾಧಿಯ ವ್ಯಥೆ ಅವರಿಗೇ ಗೊತ್ತು.

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಕುರುಡ.

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಕುರುಡನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ಕುರುಡುತನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಈತನಲ್ಲಿರುವ ಪಾಶವೀಶಕ್ತಿ; ಆಸುರೀ ಸಂಪತ್ತು. ಪಶುಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾದೊಡನೆ ನೆರೆಹೊರೆಯವರೊಡನೆ ಕಾದುವ, ಅವರನ್ನು ಸುಲಿಯುವ ಬುದ್ಧಿಯು ತಲೆದೋರುವುದು. ಹೆರವರ ನಾಡನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಉಪಭೋಗಿಸುವ ಚಪಲವುಂಟಾಗುವುದು. ಸದ್ಬುದ್ಧಿಯು ಮಾಸುವುದು. ಕಣ್ಣಿದ್ದೂ ಕುರುಡತನವೆಂಬುದು ಇದೇ. ಧನ, ಬಲಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದ್ದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇವರ ಕುರುಡುತನದ ಆಳವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಬಲ, ಸಂಪತ್ತು, ಅಧಿಕಾರ ಇವುಗಳ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿ-ಕೊನೆದಾಡುವವರಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯ-ಅನ್ಯಾಯ, ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮ, ಕರ್ತವ್ಯ-ಅಕರ್ತವ್ಯ, ನೀತಿ-ಅನೀತಿ, ಯುಕ್ತ-ಅಯುಕ್ತ ಇವುಗಳ ವಿವೇಕವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಅವರು ಅಸಮರ್ಥರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಣ್ಣುಗಳು ಹಾಳಾಗಿ ಬಂದ ಕುರುಡತನಕ್ಕಿಂತ ವಿವೇಕ ಭ್ರಷ್ಟತೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕುರುಡತನವು ಬಹಳ ಭಯಂಕರವಾಗಿದೆ. ಈ ಬಗೆಯಾದ ಮಾನಸಿಕ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಿಕ ಅಂಧರು ತಾವು ಚಿಂತಾರತರಾಗಿರುವರಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಚಿಂತಾಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಕೆಡಹುತ್ತಾರೆ.

ಕುರುಡನ ಕುರುಡ ಅನುಯಾಯಿಗಳು.

'ಧೃತ-ರಾಷ್ಟ್ರ'ನ ಹೆಂಡತಿಯು ಕಣ್ಣಿದ್ದೂ ಕುರುಡಿಯಾಗಿದ್ದಳು! ಯಾಕೆ ತಾನೆ ಆಗಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ? ಕುರುಡ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಬೆನ್ನು ಕಟ್ಟಿದವರೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣಿದ್ದೂ ಕುರುಡರೇ ಸರಿ. ಗಾಂಧಾರಿಯು ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ಪರಿಪಾಲನ ಮಾಡಲು ತನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದಳೆಂಬುದು ಸರಿ. ಗಂಡನಿಗೆ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ; ಆದುದರಿಂದ ತಾನೂ ಆ— ಸೌಂದರ್ಯಾನುಭವ-ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಟ್ಟುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟುದು ನಿಜವಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದೇ ಗಾಂಧಾರಿಯು ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಎದುರಿನಲ್ಲಿಯೇ, ತನ್ನ ಸೊಸೆಯ ಮೇಲೆ— ಪಟ್ಟಾಭಿಷಿಕ್ತರಾಜ್ಞಿಯ ಮೇಲೆ— ಕೈಮಾಡಿ ನಡಿಸಿದ ವಸ್ತ್ರಾಪಹರಣಾದಿ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳನ್ನು ಸಕಾಲದಲ್ಲೆಯೇ ನಿಷೇಧಿಸಿ ಅಂತಹ ಅಪಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಬಿಡಲು ಅವಳು ಸಮರ್ಥಳಾಗಲಿಲ್ಲ. ಯೋಗ್ಯ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಇವಳು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೆಲ್ಲಗಳೆದು ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸಲೂ ಇಲ್ಲ. ತೀರ ತಿರಸ್ಕರಣೀಯ ಅಕೃತ್ಯಗಳು ನಡೆದಾಗ ಇವಳು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕೆಲವೊಂದು ಬೆಯ್ಯು ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿದ್ದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಇವಳು, ಮಕ್ಕಳೊಳಗಿನ ಈ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯ ಅಂಕುರವನ್ನು ಕಿತ್ತು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಮುಂದಿನ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳಾಗಲೀ, ಘೋರ ಪ್ರಸಂಗಗಳಾಗಲಿ ಎಂದೂ ಒದಗುತ್ತಲೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಇವಳಿಗೆ ತನ್ನ ಧೃತ-ರಾಷ್ಟ್ರ ಪತಿಯ ಮನಸಿನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವಳು ತನ್ನ ನೈತಿಕ ಬಲವನ್ನೆಲ್ಲ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ದುಃಶಾಸನನನ್ನು ಆ ಅಪಕೃತ್ಯದಿಂದ ತಡೆದು ಹಿಡಿದಿದ್ದರೆ ಈ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಅಪದೆಶೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಂಭವವು ಇದ್ದಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ, ಇವಳು, ತಿಳಿದೂ ತಿಳಿದೂ ಇದೆಲ್ಲದರ ಕಡೆಗೂ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಳು. ಧೃತ-ರಾಷ್ಟ್ರನಂತೂ ಯಾವುದೇ ಬಗೆಯಿಂದ ಪಾಂಡವರೆಂಬ ಶಲ್ಯವು ನಷ್ಟವಾದರೆ ಸಾಕು, ಎಂದು ಹಾರೈಸುತ್ತಿದ್ದನು; ಪಾಂಡವರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಕೈಗೆ ಬಂದರೆ, ಬರಲಿ; ಚೆನ್ನಾಗುವುದು, ಎಂದು ಎಣಿಸಿದ್ದನು. ಗಾಂಧಾರಿ ಮಹಾ ಪತಿವ್ರತೆ! ಗಂಡನ ಹಿರಿಯಾಸೆಗಳೇ ಅವಳ ಹಿರಿಯಾಸೆಗಳು! ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲಣ ಮೋಹದಿಂದಲೂ, ಪತಿಯ ನೆಳಲಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ರೂಢಿಯಿಂದಲೂ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯಾದ ಮನೋದೌರ್ಬಲ್ಯವು ಉಂಟಾಗುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಬಹುತರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಆಸೆ-ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಕಣ್ಣಿದ್ದೂ ಕುರುಡರಾಗಿ ಬಾಳುವ ಹೊತ್ತು ಅವರ ಪಾಲಿಗೆ ಬರುವುದು. ಗಾಂಧಾರಿಯ ಪಾಡೂ ಇದೇ ಬಗೆಯಾಗಿತ್ತು.

ಕುರುಡನ ಹಿಂಬಾಲಿಗಳಾಗಲು ಕುರುಡ ಧೃತ-ರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳು ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಒಬ್ಬರು ಮಿಗಿಲಾಗಿದ್ದರು.

ದುರ್ಯೋಧನ, ದುಃಶಾಸನ, ದುಃಶಲ, ದುರ್ಧರ್ಷ, ದುಷ್ಪ್ರಧರ್ಷ, ದುರ್ಮರ್ಷಣ, ದುರ್ಮುಖ, ದುಷ್ಕರ್ಣ, ದುರ್ಮದ, ದುರ್ವಿಗಾಹ, ದುರ್ವಿಮೋಚನ, ದುಷ್ಪರಾಜಯ, ದುರಾಧರ ಮೊದಲಾದ ಮಕ್ಕಳು, ದುಃಶಲೆ ಎಂಬ ತಂಗಿ, ಇವರೆಲ್ಲರ ಹೆಸರಿನ ಆರಂಭವು 'ದುಃ' ಎಂದರೆ ದುಃಖ-ದುಷ್ಟ ಎಂಬರ್ಥದ ಶಬ್ದದಿಂದಲೆ! ದುರ್ಯೋಧನ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ 'ದುಃ' ಎಂಬುದು ಶೂರತನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಷ್ಟು ಅಪಾರ್ಥದಾಯಕವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಇವರೆಲ್ಲರ ಶೌರ್ಯವು ದುರುದ್ದೇಶವನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೆ ವೆಚ್ಚವಾದುದರಿಂದ, ಆ ಶಕ್ತಿ, ಆ ಪರಾಕ್ರಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ದುಷ್ಟವಾದುವು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ದೈವೀಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವೆಚ್ಚವಾಗುವ ಶಕ್ತಿಯೇ ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಆದರಣೀಯವಾದುದು. ಆದರೆ ಆಸುರೀ ಕೆಲಸಗಳ ಸಲುವಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಶಕ್ತಿಯು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಶಾಂತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಶಕ್ತಿಯು ಎಷ್ಟೇ ಅದ್ವಿತೀಯವಾಗಿರಲಿ, ಅದು ಲೋಕದ ದುಃಖಕ್ಕೇ ಕಾರಣವಾಗುವುದೆಂಬಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲಲ್ಲಿ ಇರುವ 'ದುಃ' ಎಂಬ ಪದವೂ ಇದೇ ಮಾತನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಿದೆ. 'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು' ಎಂದರೆ ಯಾವನು ಹೆರವರ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ನುಂಗಿ ನಿಂತಿರುವನೋ, ಆತನ ಬಳಗದವರು ಮತ್ತು ಆತನ ಹಿಂಬಾಲಿಗರು ಅವನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವಾಗುವವರೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ, ಆತನಿಗೆ ವಿರೋಧಿಸಿ ತಿಳಿಹೇಳುವವರಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ, ಈ ಪರಿವಾರದವರು ಎಲ್ಲರೂ ಆ ಹೀನ ಪಾಪದಲ್ಲಿ ಪಾಲುಗಾರರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೋಷದಿಂದ ಪಾರಾಗುವುದು ಅವರಿಗೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದುರ್ಯೋಧನನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸುಯೋಧನನು ಎಂದರೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾದಬಲ್ಲವನು— ಕಾದುವುದರಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲಿದನು— ಎಂಬರ್ಥ. ಆದರೆ ಈತನ ಯುದ್ಧಕೌಶಲ್ಯವು ದುಷ್ಟಹೇತುವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ವೆಚ್ಚವಾದುದರಿಂದ, ಆತನು 'ಸು-ಯೋಧನ' ನಾದರೂ 'ದುರ್ಯೋಧನ'ನೆಂದು ಹೆಸರಾದನು.

ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಪಾಪ.

ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೆ, ಪಿತಾಮಹ ಭೀಷ್ಮ, ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ, ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ಹೆಸರಿಗೂ ಕುಂದು ತಗಲದೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇವರು ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಶೂರರು, ಪೌರುಷವುಳ್ಳವರು, ತೇಜಸ್ವಿಗಳು ಮತ್ತು ಧರ್ಮಪರಾಯಣರು ಆಗಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ ಇವರು ಲೋಕಪೂಜ್ಯರಾದ ಅಸಾಮಾನ್ಯ ಮಹಾಪುರುಷರಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಲೆಬೇಕು. ಆದರೆ ಇವರ ಪರಾಕ್ರಮವೆಲ್ಲವೂ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರರ ದುಷ್ಟ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೆಚ್ಚವಾಯಿತು! ಆದುದರಿಂದ ಲೋಕೋತ್ತರ ಮಹಾಪುರುಷರೆನಿಸಿದರೂ ಅನೀತಿಯ ಅಸತ್ಪಕ್ಷವನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡುದರಿಂದ ಇವರು ವಧ್ಯರೆನಿಸಿದರು. **ಸಾಂಘಿಕ ಅಥವಾ ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಪಾಪದ ಪರಿಣಾಮವು ಹೀಗೆ ಭೀಕರವಾಗಿದೆ.** ಒಣದರೊಡನೆ ಹಸಿಯದೂ ಸುಡುವುದು. ಇಂತಹ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟದರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಒಳಿತಾದುದೂ ಹಾಳಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆ ಜನಗಳು ಮಡಿದು ಹೋಗುವರು. ಅವರನ್ನು ಉಳಿಸಲು ಯಾರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು, ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣಾದಿಗಳ ಮಹಾಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತವನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರನ್ನು ಜೀವಂತವಾಗಿ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಮರ್ಥನಾಗಲಿಲ್ಲ. ಪಿತಾಮಹ ಭೀಷ್ಮನಿಗೂ, ಆಚಾರ್ಯ ದ್ರೋಣನಿಗೂ ಪಾಂಡವರು ಸತ್ಯವಂತರೆಂದೂ, ಕೌರವರು ದುಷ್ಟರೆಂದೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗೊತ್ತು. ಪಾಂಡವರ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಶಕ್ಯವಿದ್ದಷ್ಟು ಬೇಗನೆ ಮರಳಿ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕೆಂದೂ ಅವರ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿತ್ತು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನಾದಿ ದುಷ್ಟ-ಚತುಷ್ಟಯರು, ಪಾಂಡವರ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ತೊಡಕು ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಒಡ್ಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದೂ ಇವರಿಗೆ ತಿಳಿದಿತ್ತು. ಇದು ಮಹಾ ಅನ್ಯಾಯ. ಇದು ತೀರ ಅಧರ್ಮವೆಂದು ಈ ಹಿರಿಯರು ಆಗಾಗ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಎಚ್ಚರವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿ ಪಕ್ಷದ ಮದಾಂಧರಾದ ಜನರು ಈ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಕಿವಿಗೊಡುವುದಕ್ಕೇ ಸಿದ್ಧರಿದ್ದಿಲ್ಲ. ದುರ್ಯೋಧನನಂತೂ ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬೆಲೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಮುದುಕರ ವಡವಡಿಕೆಯನ್ನು-ಬಡಬಡಿಕೆಯನ್ನು ಕೇಳುವವರಾರು? ಅಧಿಕಾರ ಮದದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿ ಕುಣಿಯುತ್ತಿರುವ ಅರಸು ಮಕ್ಕಳು, ಸಂಸ್ಥಾನಾಧಿಶರು, ಸರದಾರರು ಸದುಪದೇಶವನ್ನು— ಧರ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು—ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಸಿದ್ಧರಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರು ಹಿಂದೆ ಎಂದೂ ಕೇಳಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಎಂದೂ ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಸೋತು ಕಂಗೆಟ್ಟು ಹಣ್ಣಾದಾಗಲೆ ಧರ್ಮದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಲಿಸುವ

ಒಲವು ತೋರುವುದು! ಆದರೆ ಆಗ ಆ ಉಪದೇಶವು ಏನು ತಾನೆ ಫಲಕಾರಿಯಾದೀತು?

ಪಾಪಕ್ಕೆ ಮರಣವೇ ಫಲ.

ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೊಂದು ಹೆಮ್ಮೆ; ತನ್ನಲ್ಲಿ 'ನುರಿತ ವೀರರ ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿ ಸೈನ್ಯವು ಸಜ್ಜಾಗಿದೆ; ಭೀಷ್ಮ, ದ್ರೋಣ, ಕರ್ಣಾದಿ ಅತಿರಥ ಮಹಾರಥರು ಸೇನಾನಾಯಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ; ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಹಗೆಗಳ ನೆತ್ತರವನ್ನೂ ಹೀರಲು ನೀರಡಿಸಿ ನಿಂತಿವೆ; ಅಪಾರವಾದ ಸಂಪತ್ತು, ಭಾಂಡಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಸಿದ್ಧತೆಯಿರುವಾಗ, ಪಾಂಡವರ ಸ್ವ-ರಾಜ್ಯದ ಕಿರುಕುಳ ಚಳವಳಕ್ಕೆ ಬೆದರಿ ನಾವು ನಮ್ಮ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಬೇಕೆ? ಪಾಂಡವರ ಸೈನ್ಯ ಸ್ವಲ್ಪ; ಅವರ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಯುದ್ಧದ ಅನುಭವವೂ ಸಾಕಷ್ಟಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ನಮ್ಮಷ್ಟು ಧನಬಲವೂ ಇಲ್ಲ. ಇಂತು ಯಾವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಚಾರಿಸಿದರೂ ಪಾಂಡವರು ನಮಗಿಂತಲೂ ದುರ್ಬಲರು. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ನಾವೇ ಹೆದರಿ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ದಾನಮಾಡಬೇಕೆ?' ಎಂಬ ಆತನ ಮಾತು ತೋರಿಕೆಯ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಸರಿ. ಆದರೆ ಈ ವರೆಗೆ ತಾನು ಮಾಡಿದ ಅನೇಕಾನೇಕ ಅನ್ಯಾಯ ಅಪರಾಧಗಳಿಂದಲೂ, ಬಾಧೆ ಬಲತ್ಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ವೀರರೂ ಜೀವನ್ಮೃತರಾಗಿರುವರು. (ನಿಹತಾಃ ಪೂರ್ವಮೇವ ಭ. ಗಿ. ೧೧. ೩೩.) ಎಂಬುದನ್ನು ಆತನು ಅರಿತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಬುದ್ಧಿ ಕುರುಡಾಗಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಇದು ಕಾಣುವುದು ಶಕ್ಯವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಅಪಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಾಗೂ ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ಸೇನಾನಾಯಕರ ಮತ್ತು ಸೈನಿಕರ ಒಲವು ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಗೆ ಇದ್ದಿತು, ಎಂಬುದನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನು ಅರಿಯನು. ಯಾರು ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಲೋಕವೆಲ್ಲವು ಅಂತಃಕರಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹಂಬಲಿಸುವುದೊ ಅವರಿಗೇ ನಿಜವಾದ ಗೆಲುವು. ಅಲ್ಲಿಯೆ ನಿಜವಾದ '**ವಿಜಯ**,' ಜನತಾ '**ಜನಾರ್ದನನು**' ಹರಿಸುವುದು '**ಧರ್ಮ**' ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ. ತಮ್ಮ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಸತ್ಯ, ಧರ್ಮದ ದಾರಿಯಿಂದ ಪಾಂಡವರು ನಡಸಿದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳ ನೈತಿಕ ಶಕ್ತಿಯ ಅಮೋಘ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನು ಕಡೆ[illegible]ನು. ಆತನು ಕೇವಲ ತನ್ನ ಪಾಶವೀಯ ಶಕ್ತಿ [illegible] ಲೆಕ್ಕಿಸಿದ್ದನು. ಮತ್ತು ತನ್ನ ಮಿತಿಮೀರಿದ [illegible] ಶಕ್ತಿಯ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಆತನು ತೀರ ಉನ್ಮ[illegible]ದ್ದನು. ಆದರೆ ಕುರುಡ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಇವೆಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳ ತಾಕಲಾಟವು ನಡೆದಿತ್ತು. ಆತನು ಕುರುಡನಾಗಿದ್ದರೂ ಇವೆಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳ ಅರಿವು ಉಳಿದೆಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಈತನು ಯುದ್ಧ ಕಾಲವು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತಲೆ ಉಳಿದೆಲ್ಲರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಅಂಜಿದನು; ಅಳುಕಿದನು. ಈ ಅಳುಕಿನಿಂದಲೇ ಆತನು "ಎಲಾ! ಸಂಜಯಾ! ಕಾದುವ ಹುಮ್ಮಸದಿಂದ ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳೂ ಪಾಂಡುಪುತ್ರರೂ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಂತಹ ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿ ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತುದನ್ನು ನೀನು ನನಗೆ ನಿವೇದಿಸಿದೆ. ಆಬಳಿಕ ಅಲ್ಲಿ ನಡೆದುದನ್ನೆಲ್ಲ ವಿವರಿಸು" ಎಂದು ಕಾತರದಿಂದ ಕೇಳಿದನು. ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಂತುದರಿಂದ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಯುದ್ಧ-ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಆಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಎಣಿಸಿದ್ದನು. ಆದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧವು ಬೇಡವೆನಿಸಿ, ಪಾಂಡವರು ನಿವೃತ್ತರಾದರೆ ಲೇಸು; ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರವೆನಿಸಿದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಬಳಿಕ ಪಾಂಡವರ ನಿಷ್ಪಾಪ ಮನಸಿನ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಪರಿಣಾಮವಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ. ಇಷ್ಟು ಪಾತಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೂ ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರದ ಪರಿಣಾಮವು ತನಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೆ ಆಗುವುದೆಂದು ಎಣಿಕೆ! ಆಶಾಪಾಶಗಳಿಂದ ಬದ್ಧವಾದ ಮನಸು ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ; ಕುರುಡಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಎಂಬುದು ಸುಳ್ಳಲ್ಲ!

ತನ್ನ ಪಾತಕಗಳ ಭೀತಿ.

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಸಂಜಯನಿಗೆ ಕೇಳುವಾಗ ಆತನಿಗೆ ತನ್ನ ಎಲ್ಲ ಪಾಪಗಳ ನೆನಪಾಗಿರಲು ಸಾಕು. ಆತನ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಅಳುಕುತ್ತಿರಬಹುದು: "ನಾವು ಭೀಮನಿಗೆ ವಿಷವನ್ನು ಕುಡಿಸಿದೆವು; ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿದೆವು; ಅರಗಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆತನನ್ನು ಎಲ್ಲ ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರೊಡನೆ ಸುಡುವ ಹೊಂಚು ಹಾಕಿದೆವು; ಪಾಂಡವರ ಧರ್ಮಪತ್ನಿ, ಪತಿವ್ರತೆ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಗೋಳಾಡಿಸಿದೆವು. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಮೋಸದಿಂದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಅವರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದೆವು. ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷ ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಒಂದು ವರ್ಷ ಅಜ್ಞಾತವಾಸದ ಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ನೂಕಿದೆವು. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಅವರು ಧರ್ಮದಿಂದಲೇ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿದರು. ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಿದ್ದರೂ ಅತ್ಯಾಚಾರಿಗಳಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಅನತ್ಯಾಚಾರಿಗಳಾಗಿಯೆ ವರ್ತಿಸಿದರು. **ಎಲ್ಲ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ-**

ಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಿ ಅವರು ಇಂದು ತಮ್ಮ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿ ಬೇಡುತ್ತಲಿದ್ದಾರೆ. ನಾವು ಮಾತ್ರ ಹಲವು ನೆವಗಳನ್ನು ಮುಂದೊಡ್ಡಿ ಆದನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವರ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಮರಳಿ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ನಾವು ಹಲವುಬಾರಿ ಘೋಷಣೆ ಮಾಡಿದ್ದುಂಟು. ಆದರೆ ಆ ಘೋಷಣೆಗಳೆಲ್ಲ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಕಾಲಹರಣಕ್ಕಾಗಿ! ಇಷ್ಟು ಅತ್ಯಾಚಾರ ಅನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ನುಂಗಿಕೊಂಡು, ಅವರು ಮತ್ತೆ ಬರಿ ಐದು ಊರುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಸಾಕು, ಎಂದು ತಮ್ಮ ಕನಿಷ್ಠ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ಆದರೆ ನಾವು ಅಷ್ಟನ್ನೂ ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಅವರಿಗೆ ನಾವು ಹೇಳಿಕಳುಹಿದ್ದೇನು? **'ಯುದ್ಧದಿಂದಲ್ಲದೆ ಬೇರಾವ ತೆರನಾಗಿಯೂ ನಿಮಗೆ ಒಂದಂಗುಲಷ್ಟು ಸಹ ನೆಲವು ಸಿಕ್ಕಲಾರದು'** ಎಂದು. ಹೀಗೆಲ್ಲ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಬಳಲಿಸಿದೆವು. ಇಷ್ಟು ಪಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದೆವು. **ನಮ್ಮ ಈ ಪಾತಕಗಳ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಲೋಕದ ಮನಸ್ಸು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲ, ನಮಗೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷವು ಪಾಶವೀಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ತೋರಿದರೂ ಆತ್ಮಿಕಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅದು ಕೀಳಾಗಿದೆ. ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ 'ಧರ್ಮ' ಸಹಾಯವು ಇರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಿಕಬಲದಲ್ಲಿ ಅದು ನಮಗಿಂತ ಎಷ್ಟೋ ಪಟ್ಟು** ಮಿಗಿಲಾಗಿದೆ. ಇಂತಿದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಚಿಂತೆ. ಈ ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಹಗಲಿರುಳೂ ಎದೆಮಗುಚು, ಕಳವಳ. ಈ ಬಗೆಯ ವಿಹ್ವಲತೆಯಿಂದಲೇ ಆತನು 'ಕಾಳಗದ ಕಣದಲ್ಲಿ ಮುಂದೇನು ನಡೆಯಿತು?' ಎಂದು ಯುದ್ಧಾರಂಭವಾಗುತ್ತಲೇ ಕೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಧರ್ಮವಚನಗಳ ದುರುಪಯೋಗ.

ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪರರ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದವರೂ ಮೋಸದಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಡೆತನ ನಡೆಸಿ, ಆ ನಾಡು ಕಡೆತನಕ ತಮ್ಮ ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಯೆ ಉಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಹಂಬಲಿಸುವವರೂ, ಧರ್ಮದ ಬೆಂಬಲವು ತಮಗೆ ಉಂಟೆಂದು ತೋರಿಸಲು ಯಾವಾಗಲೂ ಹವಣಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಧರ್ಮವಚನಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ-ಎತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಸೋತು ಆಳಾಗಿರುವ ದೇಸಿಗರ ತಲೆಯಲ್ಲಿ, ಅಖಿಲ ಮಾನವಜನಾಂಗದ ಹಿತವೆಂಬ ವಿಶಾಲತತ್ತ್ವದ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಾರೆ. ಯುದ್ಧವೆಂಬುದು ಘೋರಕೃತ್ಯವೆಂದು ನಂಬಿಸಿ, ದೊರೆತುದರಲ್ಲಿ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಲ್ಪತೃಪ್ತಿಯ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅವರ ರೋಮ ರೋಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಂಸಾರವು ನಶ್ವರ; ನಶ್ವರಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂಸೆಯೇಕೆ? ಯುದ್ಧವೇಕೆ? ಎಂಬ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಹರಡುತ್ತಾರೆ. 'ಧೃತ-ರಾಷ್ಟ್ರ' ಪಕ್ಷದ ಕೌರವರು 'ಹೃತ-ರಾಷ್ಟ್ರ' ಪಕ್ಷದ ಪಾಂಡವರ ಮೇಲೆ ಈ ಬಗೆಯ ವಿಚಾರಭ್ರಾಂತಿಯ ಜಾಲವನ್ನು ಬೀಸಿದ್ದರು! ತನ್ನ ಮಾಟ-ಮೋಸದ ನಡೆ-ನುಡಿಗಳು ಸರಿಯೆಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ವೇತಾಳನು ವೇದವಚನಗಳ ಆಧಾರ ಹೇಳುವನು, ಎಂದು ಒಂದು ಲೋಕೋಕ್ತಿಯಿದೆ! ಇದರಂತೆಯೆ ಪಾಶವೀಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತರಾದ ಗೆದ್ದಪಕ್ಷದವರು, ತಮ್ಮ ಅಪಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಧರ್ಮವಚನಗಳ ನೆರವನ್ನೂ ಕೋರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಧರ್ಮವಚನಗಳಿಗೆ ಮರುಳಾಗಿ, ಸೋತ, ನಾಡಿನ ದೇಸಿಗರು, ತಾವು ಯಾವಾಗಲೂ ಅಲ್ಪಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿ, ಆಳಾಗಿ ಬಾಳುವುದರಲ್ಲಿಯೆ ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವಂತೆ ಈ ಹಂಚಿಕೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಸೋತವರಿಗೆ ಎಂದೆಂದೂ ತಮ್ಮ ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಸ್ವರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಉಂಟಾಗಬಾರದೆಂಬ ದೂರದೃಷ್ಟಿಯ ಧೂರ್ತಧೋರಣವು ಈ ಧರ್ಮವಚನಗಳ ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಕೌರವರು ಕೂಡ ಪಾಂಡವರ ಮೇಲೆ ಈ ಬಗೆಯ ಕೈವಾಡಮಾಡದೆ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಗೀತೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಮೋಸದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಧರ್ಮವಚನಗಳ ಸಂಬಂಧವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಪ್ರಸಂಗದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ:

'ಉದ್ಯೋಗ ಪರ್ವ'ದಲ್ಲಿ (ಅಧ್ಯಾಯ ೨೦–೩೨ವರೆಗೆ) 'ಸಂಜಯ ಯಾನ' ಹೆಸರಿನ ಒಂದು ಪರ್ವವುಂಟು. ಮೂಲ ಭಾರತದೊಳಗಿನ ಈ ಪರ್ವವನ್ನು ಓದುಗರು ಒಮ್ಮೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮನನ ಮಾಡಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಓದಿದ ಬಳಿಕ ಗೀತೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಲ್ಲದು. ಅರ್ಜುನನಂತಹ ಲೋಕೈಕ ವೀರನಿಗೆ ಭಾರತೀಯ ಯುದ್ಧದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯಾದ ವಿಷಾದವು ಆವರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂಬುವುದು ಗೊತ್ತಾಗುವುದು. ಹಗೆಗಳೊಡನೆ ಹೋರಾಡುವುದರಲ್ಲಿಯೆ ಹಿಗ್ಗುಗೊಳ್ಳುವ ವೀರ ಅರ್ಜುನನು, ಈ ಯುದ್ಧದ ಮೊದಲಲ್ಲಿಯೆ ಇಂತು ವಿರಕ್ತಿಯನ್ನು ತಳೆದು, ಯುದ್ಧಪರಾಙ್ಮುಖನಾಗಿ, ಅಡವಿಗೆ ಸೇರಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯವನು ಆದಕಾರಣವೇನೆಂಬುದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯ-

ಬೇಕಾದರೆ ಆ 'ಸಂಜಯ ಯಾನ' ಪರ್ವದ ವಾಚನವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಪಕ್ಷದವರು, ಧರ್ಮ-ವಚನಗಳ ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡಿ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಯುದ್ಧದಿಂದ ಪರಾವೃತ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೂಡಿದ ಕೊನೆಯ ಒಳಸಂಚಿನ ಈ ಕುಟಿಲ ನೀತಿಯು, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳ ಮಾಯಾಜಾಲದ ಕೈವಾಡಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಪಾಂಡವರು ಸುಶೀಲರೂ, ಧರ್ಮ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರೂ ಆಗಿರುವರೆಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಅರಿತಿದ್ದನು. ಆದುದರಿಂದ ಪಾಂಡವರು ಧರ್ಮವಚನಗಳಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಮನಸೋಲುವರೆಂದೂ ಆತನ ಮನವರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೆ ಅವನು ಸಂಜಯನನ್ನು ಪಾಂಡವರ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದ್ದನು. ಸಂಜಯನು ಆಗ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಐವರೂ ಕೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಅರ್ಜುನನ ಮನಸಿನ ಮೇಲೆ ಅದು ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಿತು. ಅದರಿಂದ ಯುದ್ಧಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಆ ಹತ್ಯಾಕಾಂಡದ ಭೀಕರ ಚಿತ್ರವು ಕಣ್ಣೆದುರು ನಿಂತು ಅಂದು ಸಂಜಯನು ಮಾಡಿದ ಕೈವಾಡವು ಇದೀಗ ಇಲ್ಲಿ ಸಫಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿತು. ಸಂಜಯನ ಆ ವಿಚಾರಗಳು ಇದೀಗ ಇಲ್ಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಯುದ್ಧದಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸೆಳೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದುವು. ಹೀಗಾಗುವುದು ನಿಶ್ಚಯವೆಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೂ ಊಹಿಸಿದ್ದನು. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಆತನು, ತನ್ನ ಮಂತ್ರವು ನಾಟಿತೆ, ಇಲ್ಲವೆ, ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿತು-ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದೇ ಸಂಜಯನಿಗೆ, 'ಎರಡೂ ದಂಡುಗಳು ಒಂದನ್ನೊಂದು ಎದುರಿಸಿ ನಿಂತಬಳಿಕ ಅಲ್ಲಿ ಒದಗಿದುದು ಏನು?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾನೆ. **ತಾನು ಒಡ್ಡಿದ ಧರ್ಮವಚನಗಳ ಜಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಸಿಲುಕಿ-ಕೊಂಡನೋ ಇಲ್ಲವೋ** ಎಂಬುದನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲವೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿಕೊಂಡಿದೆ.

ಶ್ರೀ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವನ್ನು ಸಂಜಯಯಾನ ಪರ್ವದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಓದಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಇದರೊಳಗಿನ ಮಾತಿನ ಮರ್ಮವು ತಿಳಿಯುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ವಾಚಕರಿಗೆ ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವದ ಮೊದಲಿನ (೨೦–೩೨) ಹದಿಮೂರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲು ಇನ್ನೂ ಒಮ್ಮೆ ಬಿನ್ನವಿಸಿ-ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಓದುಗರಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು ಆ ಭಾಗದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(ಉದ್ಯೋ. ಅ. ೨೨) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸಂಜಯನಿಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆಂದರೆ, 'ಎಲೈ ಸಂಜಯನೆ, ನೀನು ಪಾಂಡವರ ಪಾಳಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರಿಗೆ ತಿಳಿಹೇಳು: ನಿಮ್ಮ **ಕಲ್ಯಾಣವಾಗಬೇಕೆಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ.** ಆತನು ನಿಮ್ಮ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿದ್ದಾನೆ. **ಮತ್ತು** ನೀವು ಮರಳಿ ಬಂದುದಕ್ಕೆ ಆತನಿಗೆ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಕಾದಬೇಕೆಂದು ಆತನ ಮನೀಷೆಯಿಲ್ಲ. ಒಪ್ಪಂದವೇ ಆತನ ಅಂತರಾಳದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀವು ಕೂಡ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರಿ; ಸಂಜಯನೆ, ಇಂತೀಬಗೆಯಾಗಿ ಶಾಂತಿ-ಸಂಧಾನದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಮುಂದೊಡ್ಡಿ, **ಕಾದಬೇಕೆಂಬ ಅವರ ಹುಮ್ಮಸವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಂತೆ ಹವಣಿಸು.**'

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಈ ಬಣಗು ನುಡಿಗಳಿಂದ, ಆತನಿಗೆ ಸಮಾನಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗತಕ್ಕ **ಶಾಂತಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇದ್ದಿಲ್ಲ,** ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. **ಕಳೆದುಕೊಂಡ ತಮ್ಮ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು** ಮರಳಿ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ **ಪಾಂಡವರು ಕೈಕೊಂಡಿರುವ ಧರ್ಮಯುದ್ಧದೊಳಗಿನ ಅವರ ಉತ್ಸಾಹವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಮಾತ್ರ ಆತನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಾಗಿತ್ತು.** ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳು ಆಡುವ ಉದಾತ್ತ ತತ್ತ್ವಗಳ ಮಾತುಗಳು ಕೇವಲ ತೋರಿಕೆಯವು; ಅವೆಲ್ಲ ಗೆದ್ದ-ನಾಡಿನವರನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸಲು ಆಸುಪ ಜೇನ್ದಂತಹ ನುಡಿಗಳು; ಶುದ್ಧ ಮಾಯಾಜಾಲ, ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಮುಂದೆ ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು, ಸಂಜಯನು ಉಪದೇಶ ನಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. (೨೫ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ) 'ಎಲೈ ಧರ್ಮರಾಯನೆ, ನೀವು -ಪಾಂಡವರು- ಧರ್ಮಿಷ್ಠರು. ನೀವು ಕಷ್ಟಕ್ಕೀಡಾದರೂ ಅಧರ್ಮದಿಂದ ನಡೆಯತಕ್ಕವರಲ್ಲ. ನೀವೇ ಧನ್ಯರು. ನೀವು ಈ ವರೆಗೆ ಕೌರವರ ಅನಂತ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವಿರಿ. ಇಂತು ಧರ್ಮವಂತರಾದ ನೀವು, ಈ ವರೆಗೆ ಧರ್ಮದಿಂದಲೆ ನಡೆದು, ಇದೀಗ, ಕೇವಲ ರಾಜ್ಯಲೋಭದಿಂದ ಹಿಂಸೆಗೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವಿರೆಂದು ನಾನೆಂದೂ ನಂಬಲಾರೆನು. ನೀವು ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದು, **ಕುಲಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಕಾರಣರಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು** ನನ್ನ ಮನಸು ನನಗೆ ಹೇಳುತ್ತಲಿದೆ. ಧರ್ಮರಾಯನೆ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಧರ್ಮವು ಬರಿಯ ಕಟುಕರ ಕರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಅದು ಭಯಂಕರ ಕ್ರೂರವೂ, ಹಿಂಸಾಮಯವೂ ಆಗಿದೆ. ಅಹಹಾ! ಇಂತಹ ಕಟುಕತನವು, ನಿಮ್ಮಂತಹ ಧರ್ಮ-

ವಂತರಿಗೆ ಎಂದೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ! ಯುದ್ಧದಂತಹ ಕ್ರೂರವೂ ಹಿಂಸಾಯುಕ್ತವೂ ಆದ ಹೀನಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಮನಸು ಎಂದೂ ಎಳಸದು, ಎಂದು ನನ್ನ ನಂಬುಗೆಯಿದೆ. ವೃದ್ಧನಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪ್ರೀತಿಯು ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಎನಿತೊಂದು ಅಪಾರವಾಗಿದೆ! ಆದರೆ ಆ ಮುದುಕನು ಒಬ್ಬನು; ಏನು ಮಾಡಿಯಾನು? ಆತನು ನಿಮ್ಮ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಹಗಲಿರುಳೂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಮದದಿಂದ ತಲೆತಿರುಗಿದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಆತನ ಮಾತಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ನೀವು ಆತನ ಮಕ್ಕಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸಂಹರಿಸಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನನ್ನು ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಪುತ್ರ-ಶೋಕಕ್ಕೆ ಈಡು ಮಾಡುವಿರಾ? ನಿಮ್ಮ ಈ ವರೆಗಿನ ಶೀಲಕ್ಕೆ, ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಇದು ಒಪ್ಪುವುದೆ? ಅಜಾತ ಶತ್ರುವೆನಿಸಿದ ಎಲೈ ಧರ್ಮರಾಜನೆ, ನಿನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಂತೂ ಹಗೆತನದ ಲವಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲ. ನೀನೆ ಧನ್ಯನು. ನಿಜವಾದ ಧರ್ಮವಂತನು. ಅಪಾರ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಯೂ ನೀನು ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡಿರುವೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಈ ಕುತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೌರವರೊಡನೆ ಶಾಂತಿಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಾರೆಯಾ? ಎಲೈ ಧರ್ಮರಾಯನೆ, ನಿನ್ನ ಉಳಿದ ತಮ್ಮಂದಿರೂ ಧರ್ಮವಂತರೆ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ಕುಲಕ್ಷಯವಾಗುವ ಹೊತ್ತು ಒಂದಿದೆ. ಈ ಸಂಕಟದೊಳಗಿಂದ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಪಾರುಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿಯೆ ಇದೆ. ಧರ್ಮಾತ್ಮನೆ, ಎಲ್ಲರೂ ಸುಖಶಾಂತಿಯಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂದು ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟ ಇದ್ದರೆ, ನೀನು ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೌರವರೊಡನೆ ಸಂಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಎರಡೂ ಕುಲಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆ. (ಅಧ್ಯಾಯ ೨೫.) ಎಲೈ ಪಾಂಡವರೆ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ಸುಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ನೀವು ಐವರೂ ದಯಾಶೀಲರೂ, ಧರ್ಮಶೀಲರೂ, ಉದಾರಹೃದಯರೂ ಆಗಿರುವಿರಿ. ನಿಮ್ಮಂತಹ ಸಜ್ಜನರು ಯುದ್ಧದಂತಹ ಕ್ರೂರ ಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಎಸಗುವುದು ಎಂದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಕೃತ್ಯವಾದರೂ ಅದು ಅವರಿಗೆ ತೀರ ಕಲಂಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕೌರವರು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ದುಷ್ಟರು; ಹೀನ ಕರ್ಮಿಗಳು. ನೀವು ಮಾತ್ರ ಈ ವರೆಗೆ ಎಂದೂ ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮಂತಹರಿಗೆ ಯುದ್ಧದಂತಹ ಕ್ರೂರಕರ್ಮವು ಸೊಗಸದು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದರೂ ಅದು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸೋಲಿನಷ್ಟೇ ಭೀಕರವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮವು ಏನೇ ಆಗಲಿ, ಕುಲಕ್ಷಯವು ಮಾತ್ರ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೆ, ಸದ್ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದ ನಿಮಗೆ ಯುದ್ಧದ ಘೋರಕರ್ಮವು ಒಪ್ಪದು. ಅಲ್ಲದೇ ಗೆಲುವು ನಿಮಗೇ ಸಿಕ್ಕುವುದೆಂಬ ಭರವಸೆಯಾದರೂ ಎಲ್ಲಿದೆ? ಆದಕಾರಣ ಇಂತಹ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಫಲವೇನು? ಯಾರಿಗೇ ಗೆಲುವು ಆಗಲಿ, ಕುಲಕ್ಷಯವು ನಿಶ್ಚಿತ. ಇಂತು ಕುಲಕ್ಷಯಕಾರಕ ಈ ಕರ್ಮವು ನಿಮ್ಮಂತಹ ಧರ್ಮಶೀಲರಿಗೆ ಭೂಷಣವೇ?

'ಅಕಟಕಟಾ! ಧರ್ಮರಾಯ, ನೀನು ಈ ವರೆಗೆ ಧರ್ಮದ ಮೇರೆಯನ್ನು ಮೀರಿದವನಲ್ಲ. ಇದೀಗ ಈ ಕೀಳುಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಯಿಕ್ಕಬೇಕೆ? ಯುದ್ಧವು ಹೀನಕಾರ್ಯ. ನಿನಗೆ, ಧರ್ಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಇದು ಸಲ್ಲದು. ಮೇಲಾಗಿ ಕೌರವರೂ ನಿನ್ನ ಬಾಂಧವರೇ. ಬಂಧುಬಾಂಧವರ ಹಿತವೇ ನಿನ್ನ ಗುರಿ. ಮತ್ತು ನೀವು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಆ ತೆರನಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವಿರಿ. ಗಂಧರ್ವರು ಕೌರವರನ್ನು ಬಿಗಿದು ಬಂಧಿಸಿದಾಗ, ಅವರನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಮಾನ ಕಾಯ್ದವರು ನೀವಲ್ಲವೆ? ಅಂದು ಕಾಯ್ದವರು ಇಂದು ಕೊಲ್ಲಲು ಅಣಿಯಾಗಬೇಕೆ? ಛೀ, ಛೀ! ಇದು ಕ್ರೂರ ಕಟುಕರ ಹೇಸಿ ಕೆಲಸ. ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಒಪ್ಪದು. ಆದುದರಿಂದ ನೀವು ಕಾಳಗದ ಮಾತು ಬಿಟ್ಟು ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳಿರಿ' (ಅ. ೨೬.) 'ಧರ್ಮರಾಯನೆ, ನೀನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಧರ್ಮಪುರುಷನು. ನೀರ ಮೇಲಣ ಗುಳ್ಳೆಯಂತೆ ಅರಗಳಿಗೆಯ ಬಾಳು ಇದು, ಎಂಬುದನ್ನು ನೀನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲೆ. ನಶ್ವರವಾದ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತರು ಯಾರು? ಕೌರವರನ್ನು ಕೊಂದು ಪಾಂಡವರೂ ಚಿರಂಜೀವಿಗಳಾಗಿ ಬಾಳಲಿರುವರೆ? ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಅಸಾಧ್ಯ. ನಿಮ್ಮ ಸ್ವ-ರಾಜ್ಯವಿದ್ದಿತೆಂಬುದು ನಿಜ; ಕೌರವರು ಅದನ್ನು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡುದೂ ನಿಜ. ಆದರೆ ಅವರೂ ನಿಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳೆ ಅಲ್ಲವೆ? ರಾಜ್ಯಾದಿ ನಶ್ವರ ಭೋಗ, ಭಾಗ್ಯಗಳಿಂದ ಆಗಬೇಕಾದುದೇನು? ಅದನ್ನು, ನೀವು ಉಪಭೋಗಿಸಿದರೇನು? ನಿಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳು ಉಪಭೋಗಿಸಿದರೇನು? ಎಲ್ಲವೂ ಅಷ್ಟೇ. ಕೌರವರು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿ ಕೊಡದಿದ್ದರೂ, ನೀವು ತಿರಿದುಂಡೂ ಧರ್ಮವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಪಾಲಿಸಬಲ್ಲಿರಿ. ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ, ನೀವು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕುಲವನ್ನೇ ಸಂಹರಿಸಿದರೆ ಅದು ತೀರ ಅಧರ್ಮವಾಗದೆ ಇರದು.

'ಮಾನವನ ಜೀವನವು ಕ್ಷಣಿಕ. ಆದುದರಿಂದ ತಮ್ಮವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಗಳಿಸಿದ ರಾಜ್ಯವನ್ನಾದರೂ ಆತನು ಏಸು ದಿನ ಉಪಭೋಗಿಸಬಲ್ಲನು? ನಿಮ್ಮಂತಹ ಧರ್ಮ

ವಂತರಿಗೆ, ಈ ಘೋರಯುದ್ಧವನ್ನು ಹೂಡಿ, ವಂಶವನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿ, ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು ಯಾವ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಕೀರ್ತಿದಾಯಕವಾಗಲಾರದು. ವಿಷಯವಾಸನೆಯೆ, ಇವೆಲ್ಲ ಕ್ರೂರ ಕೃತ್ಯಗಳ ತಾಯಿ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ದುಷ್ಟ ವಾಸನೆಯನ್ನೆ ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡು. ನೀನು ಜ್ಞಾನಿ. ನಿನಗೆ ಲೋಭವೂ ಶೋಭಿಸದು! ಪೃಥ್ವಿಯ ಅರಸುತನವು ದೊರೆತರೂ ಮಾನವನು ಸುಖಿಯಾಗುವನೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಾಗದು. ಸುಖವು ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಸದ್ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಧರ್ಮರಾಯನೇ ನೀನು ತಿಳಿದವನು. ನಿನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬಗೆಯ ವೈಷಯಿಕ ಕಶ್ಮಲಕ್ಕೂ ಇಂಬು ಇರಕೂಡದು. ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ನೀನು ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಈ ಐಹಿಕ ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳನ್ನು ಗಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಹಂಬಲಿಸುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ. ನಿತ್ಯ-ಪಾರಲೌಕಿಕ ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೆ ನಿನ್ನ ಗುರಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಐಹಿಕ ವಿಷಯ ಲಾಲಸೆಯನ್ನು ಬಿಡದೆ! ಪಾರಲೌಕಿಕ ಸುಖವು ಸಿಕ್ಕದು. ನೀನು ಬೇಕಾದರೆ ಯೋಗಸಾಧನೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳು. ಧ್ಯಾನ ಧಾರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗು. ಶಾಶ್ವತವಾದ ಪರಮಾರ್ಥ ಸಾಧನೆಗೆ ಇದೇ ನಿಜವಾದ ದಾರಿ. ಘೋರನರಕಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ ಈ ಯುದ್ಧದಿಂದ ನಿನಗೆ ಆಗ ಬೇಕಾದುದೇನು? ಈ ಯುದ್ಧದಿಂದ ನೀವು ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದರೂ ಅದು ಐಸು ದಿನದ್ದು? ಆದ ಕಾರಣ ಧರ್ಮವನ್ನು ಗಳಿಸುವುದೇ ಮಿಗಿಲಾದದ್ದು. ಎಲೈ ಪಾಂಡವರೆ, ಸ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ, ನೀವು ಸ್ವಕುಲ ಸಂಹಾರಕರಾದರೆ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಚಿರ ನರಕ ವಾಸವು ತಪ್ಪದು. ಧರ್ಮರಾಜನೆ, ಈ ವರೆಗೆ ಸಿಟ್ಟೆಂಬುದನ್ನು ನೀನರಿಯೆ. ಆದರೆ ಈ ಸುದಿನಗಳ ನಂತರ ನೀನು ಇಂತು ಸ್ವಾರ್ಥದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುಬೀಳಬೇಕೆ? ನಿನ್ನ ಕೋಮಲ ಹೃದಯವು, ಹಿಂಸಾಮಯವಾದ ಯುದ್ಧದ ಕ್ರೂರ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿತೊ! ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜಾಗಿ ಪರಮಪೂಜ್ಯರಾದ ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾಮಹರು, ಗುರುವರ್ಯರಾದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು, ಇವರನ್ನು ನೀವು ಸಂಹರಿಸತಕ್ಕವರೆ? ನಿಮ್ಮ ಈ ಎಲ್ಲ ಬಂಧು ಬಳಗದವರನ್ನು ಕೊಂದು ಆ ನೆತ್ತರದಿಂದ ಕಲಂಕಿತವಾದ ರಾಜ್ಯಭೋಗದಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ದೊರೆವ ಸುಖವಾದರೂ ತಾನೆ ಏನು? ಆದಕಾರಣ ಧರ್ಮಜ್ಞನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನೆ! ನೀನು ಈ ಕ್ರೂರ ಕರ್ಮದಿಂದ ದೂರವಿರು. ಶಾಂತಿಯನ್ನು ತಾಳು. ಕೌರವರೊಡನೆ ಕಾದುವ ಹುಮ್ಮಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು.'

ಎಚ್ಚರದ ಪೂರ್ವ ಸೂಚನೆ.

ಸಂಜಯನು ಇಂತು ಕಾಳಗದ ಮೊದಲೆ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕಂಡು ಅವರಿಗೆ ಧರ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದನು. ಸಂನ್ಯಾಸದ ದಾರಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದನು. ಇದೆಲ್ಲವೂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೆ ನಡೆದ ಕೈವಾಡವು. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಉಂಟಾದ ವಿಷಾದದ ಉಗಮವನ್ನು ಸಂಜಯನ ಈ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಸಂಜಯನ ವಿಚಾರಗಳ ಪರಿಣಾಮವು ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಯ್ತು. ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧವು ಧರ್ಮಯುದ್ಧ. ಅದು ಕೂಡ ಅನ್ಯಾಯಯುದ್ಧವೆಂದು ಅರ್ಜುನನ ಭಾವನೆಯಾಯ್ತು! ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಯುದ್ಧವೂ ಪಾತಕ; ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬಿಕ್ಕೆಬೇಡಿ ಬದುಕುವುದೂ ಒಳಿತು; ಪುಣ್ಯಕರ. ಎಂದು ಆತನ ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಯ್ತು! ಅರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ಈ ಭಾವನೆಯು ಬೇರೂರಿ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳಲೆಂದೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಈ ತಂತ್ರವನ್ನು ಹೂಡಿದನು. ಅರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ಈ ವಿಚಾರಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದರೆ ಕೌರವರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಪಾಂಡವರು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಎರವಾಗಿ ಆಳಾಗಿ ಬಾಳಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇಂತು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದೀ ಪಕ್ಷದವರು, ಗೆದ್ದನಾಡಿನವರ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರದ ಅಂಕುರವೂ ತಲೆದೋರದಂತೆ ಹೇಗೆ ಕುತಂತ್ರಗಳನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವರೆಂಬದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಗೆದ್ದು ಉನ್ಮತ್ತರಾದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳು—ಸ್ವತಃ ಅನ್ಯಾಯದ ಸೈತಾನವಾಗಿದ್ದೂ— ಸೋತವರಿಗೆ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಮಾಡುವ ಸೋಗಿನಿಂದ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ತಮಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಕೆಲವು ಉಚ್ಚ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವರು; ಮತ್ತು ಸೋತವರ ಮನಸು ಆ ತತ್ವಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಸಂಪಾದನೆಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೇ, ಅವರಿಂದ ಒಮ್ಮನಸಿನಿಂದ ನಡೆಯದಂತೆ ಹೇಗೆ ಮಾಟಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ನಡಿಸುವರು ನೋಡಿ! ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಬಯಸುವ ಜನಗಳು ಭಾರತದ ಈ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಬುದ್ಧಿಗಲಿಯಬೇಡವೆ? ಆದುದರಿಂದ ಗೆದ್ದನಾಡಿನ ಧೀಮಂತರು ಸೋತನಾಡಿನ ಜನಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಗಂಭೀರವಾದ ಮಹಾ ತತ್ವೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಕಿವಿಗೊಡುವಾಗ—ಮನಸೋಲುವ ಮೊದಲು ಮೈತುಂಬ ಎಚ್ಚರಾಗಿರುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಕೆಲಸವು ಹದಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅರ್ಜುನನಂತಹ ವಿಷಾದ

ಯೋಗವು ತಲೆದೋರಿ ಕಾರ್ಯಘಾತವಾದೀತು! ಮೇಲಣ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಸಂಜಯನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಮಾಡಿದ್ದು! ಅದೂ ಮತ್ತೆ, ಧರ್ಮಪಕ್ಷದವರಿಗೇ ಧರ್ಮವಂತರಾಗಿರಿ; ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಇರಿ ಎಂದು! ಇದರ ಅರ್ಥವೇನು? ಪಾಂಡವರೇ ಅಶಾಂತಿಗೆ ಕಾರಣರು ಎಂದೇ ಅಲ್ಲವೆ? ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪಕ್ಷದವರೇ ಅನ್ಯಾಯ ನಡಿಸಿದ್ದಾರೆ; ಕಾಲುಕೆದರಿ ಜಗಳ ಹೂಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೇ ಈಗ ಕಾಳಗದ ಹೊತ್ತು ಬರುತ್ತಲೆ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಶಾಂತಿ ಪಾಠವನ್ನು ಕಲಿಸಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ! 'ಕಾಳಗವು ಕ್ರೂರತೆಯ ಆಗರ; ಹಿಂಸೆಯು ತವರು' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ! 'ವೈರಾಗ್ಯವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ, ಬಿಕ್ಕೆಬೇಡಿ ಶಾಂತಿಯಿಂದಿರುವುದು ಮೇಲು; ಭೋಗದ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ಎಲ್ಲ ಕೇಡಿಗೂ ಮೂಲ. ಅದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು!' ಎಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಗೆದ್ದವರು ಹೇಗೆ ನಿರ್ಲಜ್ಜರಾಗುವರು! ನಿರ್ಲಜ್ಜರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಧರ್ಮವಚನಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬಣ್ಣದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿ, ಕಪಟನಾಟಕವನ್ನು ಹೇಗೆ ಆಡುವರು! ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಪಾಂಡವರೊಡನೆ ಈ ಆಟ, ಮಾಟ ನಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಪಾಂಡವರು ಇದಕ್ಕೆ ಮರುಳಾಗಿ ಮನಸೋಲುವರೆಂದೂ ಆತನ ಎಣಿಕೆಯಿತ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವರು ಮೂಲತಃ ಧರ್ಮಶೀಲರೆಂದು ಆತನಿಗೆ ಗೊತ್ತು. ಈ ಉಪದೇಶದ ಪರಿಣಾಮವು ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪಾಂಶದಿಂದಾದರೂ ಆದುದರಿಂದಲೆ ಆತನಿಗೆ, ಭಾರತೀಯ ಯುದ್ಧಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿಷಾದವು ಉಂಟಾಯಿತು.

ಪುಣ್ಯಭೂಮಿಯ ಪ್ರಭಾವ.

ಎರಡೂ ತಂಡದವರ ದಂಡುಗಳು ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಅಣಿಯಾಗಿ ನಿಂತುದು ಎಲ್ಲಿ? 'ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರ'ವೆಂದು ವಿಖ್ಯಾತವಾದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ. ಒಂದು ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೋದ ಒಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಳ್ಳ-ತುಡುಗನಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವೊಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆಗಳು ಜಾಗೃತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಒಂದು ಆಸೆ—ಅಲ್ಲ, ವಿಶ್ವಾಸ; ಸಂಜಯನು ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮೋಪದೇಶವು ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಬಳಿಕ ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ತೋರದೆ ಎಂದೂ ಇರದು; ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರನ್ನು ಕುಲಕ್ಷಯಕಾರಕ ಯುದ್ಧದಿಂದ ದೂರವಿರಿಸುವುದು. ಈ ಆಸೆ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದಲೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸಂಜಯನಿಗೆ ಎಂದುದು: 'ಎಲೈ, ಸಂಜಯನೆ ಧರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಎದುರಾಳಿಗಳಾಗಿ ನಿಂತ ನನ್ನವರು ಮತ್ತು ಪಾಂಡುಪುತ್ರರು, ಏನು ಮಾಡಿದರು?' ಹೀಗೆ ಕೇಳುವುದರಲ್ಲಿ 'ಎಲಾ ಸಂಜಯನೆ ನಿನ್ನ ಉಪದೇಶವು ಫಲಿಸಿ ಪಾಂಡವರು ರಣರಂಗದಿಂದ ಮರಳಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲವೆ?' ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯೆ ಇದೆ. ಸಂಜಯಯಾನ ಪರ್ವದ ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ನೆನೆದುಕೊಂಡರೆ ಮಾತ್ರ ಓದುಗರಿಗೆ ಗೀತೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಮತ್ತು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಚಿಂತಾಮಯ ಮನಸ್ಥಿತಿಯ ಕಲ್ಪನೆಯೂ ಬರಬಹುದು.

ಸೋಲಿನ ಸಂದೇಹ.

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಚಿಂತೆ; ತನ್ನ ಪಂಗಡದೊಳಗಿನ ಸೇನಾಪತಿಗಳಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನ ಕರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನುಳಿದು, ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾರಥಿಗಳು ಅಷ್ಟು ಹರ್ಷ ಉತ್ಸಾಹಗಳಿಂದ ಕಾದಲಾರರೆಂದು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಮುಂಗಂಡಿದ್ದನು. ಕೇವಲ ಸಂಬಳಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯುವ ದಂಡಾಳುಗಳೇ ಕೌರವರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಪಕ್ಷವು ಧರ್ಮಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಗೆಲ್ಲಲಾರದು.

ಧರ್ಮಯುದ್ಧ.

ಕಾಳಗಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ 'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ' ಮತ್ತು 'ಹೃತರಾಷ್ಟ್ರ'ಗಳ ನಡುವೆ, ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರರು ಹೆರವರ ನಾಡುಗಳನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಂಡು, ತಮ್ಮ ಆಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವರದು ಅಧರ್ಮಯುದ್ಧವು. ತಮ್ಮ ನಾಡಿಗೆ ಎರವಾದ ಹೃತರಾಷ್ಟ್ರಪಕ್ಷದವರು ಧರ್ಮದ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆದು, ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿ ಸಂಪಾದಿಸಲು ಹೆಣಗುತ್ತಾರೆ. ಇವರದು ನ್ಯಾಯವಾದ ಬೇಡಿಕೆಯಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಯುದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಒಂದೇ ಯುದ್ಧವು, ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದುದು; ಆದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಕ್ಷವು ಧರ್ಮಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವುದು; ಇನ್ನೊಂದು ಅಧರ್ಮಯುದ್ಧವನ್ನು ನಡಸುವುದು.

ಧರ್ಮದ ಬೆಂಬಲ.

ಪಾಂಡವರದು 'ಧರ್ಮ' ಪಕ್ಷ. ಈ ಪಕ್ಷದ ನೇತಾರನು 'ಧರ್ಮ'ನೆಂಬ ರಾಜನಿದ್ದುದು ಗೌಣವಾಗಿದೆ.

ಸಂಗ್ರಾಮವನ್ನು ಎಸಗಿದರು. ಇವರ ತರುವಾಯ ಕರ್ಣ, ಕೃಪ, ಭೂರಿಶ್ರವ (ಸೋಮದತ್ತಿ), ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ವಿಕರ್ಣಾದಿಗಳು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವ ವೀರರು. ಆದರೆ ಇವರೆಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನಲ್ಲಿಯೇ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಂಬುಗೆ. 'ಕಾಳಗವನ್ನು ಗೆಲ್ಲ ಬಲ್ಲವ'-ನೆಂದು ಕರ್ಣನನ್ನುಬಣ್ಣಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಕೃಪಾಚಾರ್ಯನಿಗೂ 'ಸಮಿತಿಂಜಯ'ನೆಂದು ವಿಶೇಷಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು 'ಬೇರೆ ಹಲವರು ನನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ಜೀವವನ್ನು ಮೀಸಲಾಗಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ.' (ಮದರ್ಥೇ ತ್ಯಕ್ತ ಜೀವಿತಾಃ) ಎಂದಿರುವನು. ದುಯೋಧನನು ಭೀಷ್ಮ ಮತ್ತು ದ್ರೋಣರಿಗೆ ಯುದ್ಧಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಏನೊಂದು ಅಧಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ. 'ಬೇರೆ ಹಲವರು ನನಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಜೀವವನ್ನೇ ಮೀಸಲಾಗಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ,' ಎಂದು ಈ ಹಿರಿಯರ ಮುಂದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಚುಚ್ಚುಮಾತಿನ ಪದರುನುಡಿಯನ್ನಾಡಿದುದರ ಕಾರಣವೇನು ? 'ತಾವು ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಯೋಗ್ಯತೆಯ ವೀರರಾಗಿರುವಿರೆಂಬುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ತಮ್ಮ ಒಲವು ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ತಾವು ಅಷ್ಟು ಮನಸಾರೆ ಕಾದಲಾರಿರಿ,' ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದೇ ಈ ಮಾತಿನ ಉದ್ದೇಶವಿರಬೇಕು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಂಬಿ ನಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದುದು ಕರ್ಣನನ್ನು. ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರಂತಹ ಹಿರಿಯರಾದ ಯುದ್ಧವಿಶಾರದರಿರುವಾಗ, ಕರ್ಣನಿಗೆ ಮೊದಲು ವೀರಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು ಹೇಗೆ ? ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರಿಗೆ 'ನೀವು ಕಾಳಗದಿಂದ ಹಿಂದೆಗೆಯಿರಿ; ಕರ್ಣನಿಗೆ ವೀರಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟುವೆನು' ಎಂದು ಹೇಳಲು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಈ ಧರ್ಮಸಂಕಟದಿಂದ ಪಾರಾಗುವುದಕ್ಕೆಯೆ ಆತನು ಮೊದಲದಿನದ ಯುದ್ಧದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ವೃದ್ಧ ಭೀಷ್ಮರಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿದನು. 'ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಕಾದುವಾಗ ವೃದ್ಧ ಪಿತಾಮಹನು ಗೆದ್ದರಂತೂ ಸರಿಯೆ; ತನ್ನ ಕೆಲಸವೇ ಕೈಗೂಡಿತು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ, ತರುಣ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಮುದುಪನ ಕೊನೆಯಾದರೂ ಸರಿಯೆ. ಇದರಂತೆಯೆ ದ್ರೋಣರ ಪಾಳಿಯನ್ನೂ ಮುಗಿಸಿ ತನ್ನ ನಚ್ಚಿಕೆಯ ಕರ್ಣನಿಗೆ ವೀರಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರಾಯ್ತು' ಎಂದು ದುರ್ಯೋಧನನ ಎಣಿಕೆಯಿರಬೇಕು. ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಆತನಿಗೆ ಏನೂ ಸಂದೇಹವೇ ಇದ್ದಿಲ್ಲವಾದರೆ, 'ಮತ್ತೆ ಬೇರೆ ಹಲವು ವೀರರು ನನಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಜೀವವನ್ನು ಮೀಸಲಾಗಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ,' ಎಂಬ ಕೊಂಕುಮಾತಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇದ್ದಿಲ್ಲ; ಹೆರವರನ್ನು ಹೊಗಳಿ, 'ನೀವು ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ' ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಕಾರಣವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇದೀಗ ಕಾಳಗವು ಆರಂಭವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾಮಹರಿಗೆ ಚುಚ್ಚುಮಾತಿನಿಂದ 'ನೀವು ಇಬ್ಬರೂ ಉಳಿದವರಂತೆ ನನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಾದಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿಲ್ಲ; ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಗೇ ನಿಮ್ಮ ಒಲವಿದೆ; ನೀವು ನನಗಿಂತ ಅವರ ಹಿತವನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಯಸುವವರು' ಎಂದು ಬಿರುನುಡಿಗಳನ್ನು ಆಡುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರ ಬಗ್ಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ಒಳಗೊಳಗೇ ಉರಿಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ಉರಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಕಾರಿಬಿಡುವ ಸಮಯವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಆದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತನ್ನ ಒಳಗಿಚ್ಚನ್ನು ಬಚ್ಚಿಡುವುದಕ್ಕೂ ಆಗದ್ದರಿಂದ ಮೇಲಿನಂತೆ ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ, ಸಂದಿಗ್ಧರೀತಿಯಲ್ಲಿ 'ಮತ್ತೆ ಬೇರೆ ವೀರರು ನನಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಮುಡಿಪಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ' ಎಂದು ಉಸುರಿದನು. ತನ್ನ ಮನೋಭಾವನೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಪರ್ಯಾಯದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದನು.

ಶಿಲ್ಕುಸೈನ್ಯ.

ಗೆಲುವನ್ನು ಹಾರೈಸುವ ಅರಸನು ತನ್ನ ಇದ್ದಬಿದ್ದ ಪಡೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಒಮ್ಮೆಲೆ ರಣರಂಗಕ್ಕೆ ತಂದುನಿಲ್ಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ತನ್ನ ಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ತೀರ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವಷ್ಟನ್ನು ಕಾಳಗದ ಜೂಣಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಉಳಿದುದನ್ನು ಹಿಂಬದಿಗೆ ಕಾದಿಡುವನು. ಜೂಣಿಯ ಪಡೆಯು ದಣಿದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಕಾದಿಟ್ಟ ತಂಡವನ್ನು ಮುಂದೆ ಒಯ್ದು, ಮೊದಲಿನ ಪಡೆಗೆ ದಣಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುವುಮಾಡಿಕೊಡುವುದುಂಟು. ಇಂತು ಹೊಸ ಹುಮ್ಮಸದ ಹೊಸದಂಡು ರಣರಂಗದ ಮೇಲೆ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಗೆಲುವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ದೊರೆಯುವುದು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಈ ವಿಚಾರದಿಂದಲೆ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರನ್ನು ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು, ಮತ್ತು ಕರ್ಣನನ್ನು ಕಾದಿಟ್ಟ ಸೈನ್ಯದಮೇಲೆ ನಿಯಮಿಸಿದನು. ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಣನು ಗೆದ್ದೇಗೆಲ್ಲುವನೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವಾಸವಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಕೊನೆಗೆ ಇವನು ಹಾರೈಸಿದುದೆಲ್ಲವೊ ಹುಸಿಯಾಯ್ತು ! ಆಗ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೇ ಹಾಗೆ ಒದಗಿಬಂದಿತು. ಅದಂತಿರಲಿ, ಪ್ರಸ್ತುತ ದುರ್ಯೋಧನನು ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದ ಸೈನ್ಯದ ತುಲನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆತನ ಈ ಮಾತುಗಳು ಅಭ್ಯಸನೀಯವಾಗಿವೆ.

ಸಂಪೂರ್ಣ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಅನತ್ಯಾಚಾರಿ ಮುಖಂಡನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಅವೆಲ್ಲ ಪಕ್ಷ-ಪಂಗಡಗಳೂ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಮಾತುಗಳುಳ್ಳ ಈ ವೀರಾಗ್ರೇಸರರು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೆ ಧರ್ಮನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ಅನತ್ಯಾಚಾರಿಗಳಾಗಿ ವರ್ತಿಸಲು ಒಪ್ಪದೆ ತಮ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಮನಬಂದಂತೆ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದರೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳ ಮೂಲಕ ಜಗಳಾಡಿ, ಪರಸ್ಪರರಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಸಂಘಟನೆ ಇಲ್ಲದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಐವರನ್ನೂ ಕೌರವರು ಎಂದೆಂದೂ ತಲೆಯೆತ್ತದಂತೆ ಎಂದೋ ನುಗ್ಗಿ ನುಸಿಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅಜಾತಶತ್ರುವಾದ ಧರ್ಮರಾಯನ ಅಹಿಂಸಾಮಯ ಸಾಧುವರ್ತನವೆ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಅಡಿಗಡಿಗೂ ಕಾಪಾಡಿತು. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಪಕ್ಷದವರ ಅನೇಕ ಅನ್ಯಾಯಗಳನ್ನೂ, ಕ್ರೂರಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ಸಹಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಪಾಂಡವರು ಲೋಕದ ಕರುಣೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾದರು ಲೋಕದ ಜನರ ಸಹಾನುಭೂತಿಯಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಕೌರವಪಕ್ಷದೊಳಗಿನ ಹಲವು ವೀರರೂ ಪಾಂಡವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾದರು. ಇದು ಸ್ವರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಯ ಕೊನೆಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ತುಂಬ ಲಾಭದಾಯಕವಾಯ್ತು; ಗೆಲುವಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯ್ತು ಆದಕಾರಣ ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅನತ್ಯಾಚಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಒದಗ ಸಂಕಟಗಳನ್ನು ಶಾಂತ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಹಿಸುವುದರಿಂದ ಜನತಾಜನಾರ್ದನನ ಒಲವಿನ ಬೆಂಬಲವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕುವುದು. ಇದುವೆ ಅಮೋಘವಾದ ಬಲ; ದೈವೀಶಕ್ತಿ. ಈ ದೈವೀಶಕ್ತಿಯ ಸಹಾಯವು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೆ ಅತ್ಯಾಚಾರಿಯಾಗಿ ಹಿಂಸಾಮಯಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗುವವರಿಗೆ ಎಂದೂ ದೊರೆಯಲಾರದೆಂಬಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೇ ಇಲ್ಲ.

ಈಶ ಕೃಪೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಸೋಜಿಗದ ಸಂಗತಿಯಿದೆ: ಗುರ್ಜರ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಾರಕಾನಿವಾಸಿ ಭಗವಾನ್ ಮನಮೋಹನ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಪಾಂಡವರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮದ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡಿದ್ದನು; ಆತನು ಜ್ಞಾನನಿಧಿ, ಶೂರನು, ವೀರನು, ಯುದ್ಧವಿದ್ಯಾಕುಶಲನು ಆಗಿದ್ದರೂ 'ತಾನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಾದಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಅನತ್ಯಾಚಾರದ ಪಣ ತೊಟ್ಟು ಪಾಂಡವರ ನೆರವಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದನು. ಧರ್ಮರಾಯನು ಸ್ವಭಾವತಃ ಶಾಂತಿಪ್ರಿಯನೂ ಅಜಾತಶತ್ರುವೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಭಗವಾನ್ ಮನಮೋಹನ' ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ತಾನು ಕಾದಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ್ದನು. ಇಂತು ಪಾಂಡವರ ಇಬ್ಬರು ಮುಂದಾಳುಗಳೂ ಶಾಂತತಾವಾದಿಗಳಾಗಿದ್ದರು.

ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಗೆಲುವು.

ಶಾಂತಿವಾದಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಕಾಳಗವು ಕೊನೆಗೆ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಕಾಳಗವೇ ಗುರಿಯಾಗಿ ಇರದೆ ಶಾಂತಿಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಾಗಿದ್ದರಿಂದಲೆ ಇವರಿಗೆ ಗೆಲುವು ದೊರೆತಿತು ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾವಿಲ್ಲ. ಸುಳ್ಳಿಗೆ ಸುಖವಿಲ್ಲ. 'ಧರ್ಮ'ಪಕ್ಷಕ್ಕೇ ಗೆಲುವು. ಎಲ್ಲಿ '**ನರನು**' ನಾರಾಯಣನ ಬೆಂಬಲದಿಂದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಡಸಿರುವನೊ ಅಲ್ಲಿಯೆ ಸಿರಿ, ಸಂಪತ್ತು; ಏಳ್ಗೆ-ಗೆಲವು.

ಸನಾತನ ಉಪದೇಶ.

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಹೆಸರುಗಳು ಎಷ್ಟು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ, ಎಂಬುದು ಈ ವರೆಗಿನ ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊಳೆದಿರಬಹುದು. "ಧರ್ಮ, ಅಜಾತಶತ್ರು, ಅರ್ಜುನ, ವಿಜಯ, ಮೊದಲಾದುವು ಕೆಲವೊಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿರಲೂಬಹುದು; ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಈ ಹೆಸರುಗಳು, ಒಂದು ಸನಾತನ ನಿತ್ಯತತ್ವವನ್ನು ಲೋಕದ ಮನಸಿನ ಮೇಲೆ ಬಿಂಬಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಳಸಿದ ವಿಶೇಷ ಶಬ್ದಗಳಾಗಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. '**ಧರ್ಮಾನುಜ ವಿಜಯ.**' ಧರ್ಮ**ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಲವಂತ ಭೀಮ.** ಏಕೆಂದರೆ ಸತ್ಯದಧರ್ಮದ ಬೆಂಬಲವಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಬಲವು ನಿರ್ಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಧರ್ಮ'ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ **ಪರಮೇಶ್ವರನು ಒಲಿಯುವುದು; ನೆರವಾಗುವುದು.** ಧರ್ಮಪಕ್ಷವು ಪಾಶವೀಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದುರ್ಬಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಹಾಯವಿರುವುದರಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ಅದಕ್ಕೇ ಗೆಲವು.

'**ಧರ್ಮ**'ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನ-ಕುಲ (ಪಾಣಿನೀ ಅಷ್ಟಾ. ೬-೩-೭೫) ಎಂದರೆ— ಕುಲ, ಕುಲವೆಂಬ ಹೆಮ್ಮೆಯ ಅಬ್ಬರದ ಮಾತಿನವರಲ್ಲವಾದರೂ— ನಿಜವಾದ ಹಿರಿಮೆಯುಳ್ಳವರು ಇರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು 'ಸಹ-ದೇವರ' ಪಕ್ಷವೇ '**ಧರ್ಮ**'ಪಕ್ಷ; ದೇವಶಕ್ತಿಯ ಬೆಂಬಲವುಳ್ಳದು. ಇದುವೆ ಧರ್ಮಪಕ್ಷದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ; ಧರ್ಮಪಕ್ಷದ ಹಿರಿಮೆ.

ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಒಂದು ಕುಟುಂಬದೊಳಗಿನ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಇಟ್ಟ ಹೆಸರು (ಅಂಕಿತ ನಾಮ) ಗಳಾಗಿರಲೊಲ್ಲವೇಕೆ; ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಅವು ವಿಶೇಷ ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕ

ವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಅನ್ವರ್ಥಕ ನಾಮಗಳು (ಬಂದ ಹೆಸರುಗಳು.) ಆಗಿವೆ. ಈ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮತ್ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಒಂದು ತ್ರಿಕಾಲಾಬಾಧಿತ ತತ್ವಸೂಚನೆಗಾಗಿಯೇ ಹೇತುಪುರಸ್ಸರರಾಗಿ ಬಳಸಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ಧರ್ಮನ ಪಕ್ಷದ ಹೆಸರಿನೊಡನೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪಕ್ಷದವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಬಹುದು; ಈ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕಂಡುಬರುವುದೇನು? ಧರ್ಮದಿಂದ ನಡೆವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಬಲದಲ್ಲಿಯೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ನಂಬುಗೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಸಾಗಿದ ಸ್ವರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳ ಪಕ್ಷವೊಂದು; ಪಾಶವೀ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿ ಪಕ್ಷವಿನ್ನೊಂದು. ಭಾರತೀಯ ಯುದ್ಧವು ನಡೆದುದು ಇವೆರಡು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ. ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಆದ ಮತ್ತು ಆಗುವ ಕಾಳಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇವೆರಡು ಪಂಗಡಗಳಲ್ಲಿಯೇ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳು ಮೋಸಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ಮೊದಲು ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುವರು. ಈ ನಡೆವಳಿಯ ಫಲವಾಗಿ ಅವರು ಮುಂದೆ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. ಕೊನೆಗೆ ಸರ್ವನಾಶವು ಅವರ ಪಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟುದೆ ಆಗಿದೆ. ಸ್ವರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳ ಧರ್ಮಪಕ್ಷವು ಸತ್ಯ, ಧರ್ಮ, ಅಹಿಂಸೆ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಸಮತೆ, ಪಾವಿತ್ರ್ಯ, ಭಕ್ತಿ, ತ್ಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ಸದ್ಗುಣಗಳ ಭದ್ರವಾದ ಭೂಮಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುತ್ತದೆ. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಕೆಲದಿನ ಕಷ್ಟ-ನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಬೇಕಾದರೂ ಕೊನೆಗೆ ಜಯಶ್ರೀಯು ಇವರನ್ನೆ ವರಿಸುವಳು. ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಇವರ ಸತ್ಕೀರ್ತಿಯು ಹಬ್ಬುವುದು. ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಗಳಿಗೆ ಇದು ಯಾವಾಗಲೂ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾಗುವುದು.

ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿ ಪಕ್ಷದವರು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಮೋಸಗೊಳಿಸಿದರೂ, ಸ್ವರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಹೆಣಗುತ್ತಿದ್ದ ಪಾಂಡವರ ಕೂದಲವೂ ಕೊಂಕದೆ ಸುರಕ್ಷಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ; ಅವರ ಶಕ್ತಿ, ಸಂಘಟನೆಯು ವರುವರುಷಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಲಿದೆ, ಎಂಬುದನ್ನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನಗಂಡಿದ್ದನು. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಆತನು ಮೊದಲು ಸಂಜಯನಿಗೆ 'ಯುದ್ಧದ ವಾರ್ತೆಯೇನು?" ಎಂದು ಕಾತರದಿಂದ ಕೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಕೊನೆಗೆ ಸಂಜಯನು ಕೊಟ್ಟ ಉತ್ತರವುಂಟು; ಎಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ-ಪಕ್ಷಪಾತಿ ವೀರನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಇರುವನೊ, ಎಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ಭಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೋ, ಅವರಿಗೆ ವಿಜಯಶ್ರೀಯು ಒಲಿಯುವಳು. (ಭ. ಗೀ. ೧೮. ೭೮.) ಇದು ಕೊನೆಯ ಉತ್ತರವೆ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೇಳುವ ಮೊದಲು ಸಂಪೂರ್ಣ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಅಧ್ಯಯನವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದೊಡನೆ ಸಂಜಯನು ಹೇಳಿದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೆ ಇಲ್ಲಿ ಈಗ ವಿಚಾರಿಸುವ.

ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅರ್ಥ.

ಈ ವರೆಗಿನ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ, ಧರ್ಮ, ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳು ಐತಿಹಾಸಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಉದಾತ್ತವಾದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವವನ್ನು ಹೊರಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬಾರದೆ ಇರದು. ಇಲ್ಲಿ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವ ಗುಹ್ಯಾರ್ಥವು ಬಹಳ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಕುಟಿಲರು ಮತ್ತು ಧರ್ಮನಿಷ್ಠರಲ್ಲಿ ಆದ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಪಕ್ಷದವರಿಗೇ ಗೆಲವು, ಎಂದು ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿವರಿಸಿದಂತಾಯ್ತು. ಇನ್ನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇದನ್ನು ವಿಚಾರಿಸುವ.

ಆತನ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ಇರುವ ವಸ್ತುಗಳ ವಿಚಾರವೇ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ (ಅಧಿ+ಆತ್ಮಿಕ) **ಆತನ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ಇರತಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳು ಇವು ಇಷ್ಟು; ಬುದ್ಧಿ, ಮನಸು; ಚಿತ್ತ, ಅಹಂಕಾರ, ಪ್ರಾಣ, ಪಂಚಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ, ಪಂಚ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಶರೀರ** ಇವೆಲ್ಲವುಗಳಲ್ಲೂ ಸತ್ ಮತ್ತು ಅಸತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಈ ಒಳಿತು ಮತ್ತು ಕೆಡಕಿನ ನಡುವೆ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಕಾದಾಟವು ನಡೆದಿರುತ್ತದೆ. ಮಾನವನ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಈ ಕಾದಾಟವು ಸಾಗದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಇದರ ಅನುಭವವು ಇಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲ. ಮಾನವನಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ತ್ಯಾಗ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಇದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಭೋಗೇಚ್ಛೆಯು ಪ್ರಬಲವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವೆರಡೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೋರಾಟವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಶರೀರವೆಂಬ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರವೆ ನಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಹೆಣಗಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದ್ದಾಗ ಮತ್ತೊಂದರ ಅಧಿಕಾರವು ಈ ದೇಹದ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವುದು.

ಇದಂ ಶರೀರಂ ಕೌಂತೇಯ ಕ್ಷೇತ್ರಮಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ|
(ಭ. ಗೀ. ೧೩-೧.).

'ಈ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇತ್ರವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.' ಇದು ಕರ್ಮಭೂಮಿ. ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ '**ಕರ್ಮಕ್ಷೇತ್ರ**'

ಅಥವಾ **'ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ'** ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಈ 'ಕುರು' ಕ್ಷೇತ್ರವು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಮತ್ತು ಈ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸತ್ ಮತ್ತು ಅಸತ್ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳ ನಡುವೆ ಸಂಗ್ರಾಮವು ನಡೆದಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಗ್ರಾಮ-ವೆಂದರೇ ಭಾರತೀಯ ಯುದ್ಧವೆಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯ ಬಲ್ಲಿದರ ಮತವಿದೆ.

ಹದಿನೆಂಟರ ಔಚಿತ್ಯ.

ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಬಾಹ್ಯ ಅರ್ಥವು ಏನೆ ಇರಲಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಆಂತರಿಕ ಗುಹ್ಯಾರ್ಥವೊಂದಿರಬೇಕೆಂದು ಅದನ್ನು ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಕೇವಲ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಓದಿದವರಿಗೂ ಸಂದೇಹವುಂಟಾಗುವಂತಿದೆ.

೧. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪರ್ವಗಳು **ಹದಿನೆಂಟು**.
೨. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಅಧ್ಯಯಗಳು **ಹದಿನೆಂಟು**.
೩. ಭಾರತೀಯ ಯುದ್ಧವು ನಡೆದ ದಿನಗಳು **ಹದಿನೆಂಟು**.
೪. ಆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ ಅಕ್ಷೋಹಿಣಿ ಸೈನ್ಯದ ಸಂಖ್ಯೆ **ಹದಿನೆಂಟು**.

ಹದಿನೆಂಟು ಈ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಏನಾದರೊಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥವಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಯಜ್ಞ-ದಲ್ಲೂ ಋತಿಜ್ವರ ಸಂಖ್ಯೆ **ಹದಿನೆಂಟು**. ಭಾರತೀಯ ಯುದ್ಧಕ್ಕೂ ಯಜ್ಞಕ್ಕೂ ಏನಾದರೊಂದು ನಿಕಟ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

'ಪುರುಷೋ ವಾವ ಯಜ್ಞಃ'

'ಪುರುಷ ಎಂದರೆ ಮಾನವನು ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಯಜ್ಞವೆ ಆಗಿದ್ದಾನೆ.' ಮಾನವನು ಯಜ್ಞವೆಂದಬಳಿಕ ಆತನಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಋತ್ವಿಜರು ಇರಬೇಕಷ್ಟೆ. ಎರಡು ಕಣ್ಣು, ಎರಡು ಕಿವಿ, ಎರಡು ಹೊರಳಿ (ಮೂಗಿನವು), ಒಂದು ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯ, ಎರಡು ಕೈ, ಎರಡು ಕಾಲು, ಒಂದು ಮೂತ್ರೇಂದ್ರಿಯ, ಒಂದು ಗುದ, ಒಂದು ಬಾಯಿ, ಒಂದು ನಾಲಗೆ, ಮನಸು, ಚಿತ್ತ, ಅಹಂಕಾರ ಈ ಹದಿನೆಂಟು ಮಾನವ ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಋತಿಜ್ವರು. ಆತನು ಯಜಮಾನ, ಬುದ್ಧಿಯು ಯಜಮಾನಿ; ದೇಹವೇ ಯಜ್ಞಶಾಲೆ. ಈ ಯಜ್ಞವು ಒಂದುನೂರಾಎಂಟು ವರ್ಷ ನಡೆಯಬೇಕು. ಮೊದಲ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ವರುಷಗಳು ಪ್ರಾತಃಕಾಲ; ಮುಂದಿನ ಮೂವತ್ತಾರು ವರುಷಗಳು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಕಾಲ; ಕೊನೆಯ ನಾಲ್ವತ್ತೆಂಟು ವರ್ಷಗಳು ಸಾಯಂಕಾಲ. ಮಾನವ ಜೀವನವೇ ಒಂದು ಮಹಾ-ಯಜ್ಞ. ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟು ಋತಿಜ್ವರು ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಯಜ್ಞದ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಂಚು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವ ರಕ್ಕಸರು ಜ್ವರಾದಿ ಬೇನೆ-ಬೇಸರಿಕೆಗಳು ಹಮ್ಮು ಬಿಮ್ಮು ಮುಂತಾದ ದುರ್ಭಾವಗಳು. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವ ಪಕ್ಷದ ಮಹಾ-ವೀರರನ್ನು ಎಣಿಸುವಾಗ ಹೇಳಿದ್ದು ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾ-ರಥಿಗಳನ್ನೆ: (೧) ಭೀಮ, ೨. ಅರ್ಜುನ, ೩. ಯುಯುಧಾನ (ಸಾತ್ಯಕಿ), ೪. ವಿರಾಟ, ೫. ದ್ರುಪದ, ೬. ಧೃಷ್ಟಕೇತು, ೭. ಚೇಕಿತಾನ, ೮. ಕಾಶೀರಾಜ, ೯. ಪುರುಜಿತ್ ಕುಂತಿಭೋಜ, ೧೦. ಶೈಬ್ಯ, ೧೧. ಯುಧಾಮನ್ಯು, ೧೨. ಉತ್ತಮೌಜಾ, ೧೩. ಸೌಭದ್ರ ಅಭಿಮನ್ಯು, ೧೪-೧೮ ದ್ರೌಪದಿಯ ಐವರು ಮಕ್ಕಳು. ಇಂತಿವರು ಹದಿನೆಂಟು ಜನ. ಈ ಯಜ್ಞದ ಯಜಮಾನನು ಧರ್ಮರಾಜನು. ಯಜಮಾನಿ ದ್ರೌಪದಿ. ಯಜ್ಞ ವಿರೋಧಿಗಳು ದುರ್ಯೋಧನಾದಿ ಕೌರವರು. ಇದೆಲ್ಲ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಮಹಾಭಾರತದ ಈ ಹೊಂದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಏನಾದರೊಂದು ಒಳಗುಟ್ಟು ಇರಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಂಶೋತ್ಪತ್ತಿ.

ಕೌರವ ಪಾಂಡವರ ವಂಶೋತ್ಪತ್ತಿಯ ವರ್ಣನೆ-ಯನ್ನು ಓದುವಾಗಲೂ ಅದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಹೇತುವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂದು ಒಡೆದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ವ್ಯಾಸದೇವರು (ಬ್ರಹ್ಮನ್) ತ್ರಿವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ (ಸತ್ವ, ರಜ, ತಮಾತ್ಮಕ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ) ತಮ್ಮ ಬೀಜದಿಂದ ತ್ರಿವಿಧ ಸಂತತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತಮೋಗುಣದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು; ರಜೋಗುಣದ ಪಾಂಡುರಾಜನು; ಸತ್ವಗುಣಯುತನಾದ ವಿದುರನು. ತಮ ಎಂದರೆ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ; ಏನೂ ಕಾಣದು. ತಮೋಗುಣದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಕುರುಡನು; ತುಂಬ ಕೋಣನಂಥ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ರಜೋಗುಣವು ಭೋಗ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದು. ಭೋಗ ವಿಲಾಸಿಗಳು ರೋಗಗಳ ಆಗರ. ಪಂಡುರಾಜನು ಪಾಂಡುರೋಗಿ. ಶೃಂಗಾರ ಲೀಲೆಯಲ್ಲಿಯೆ ಆತನ ಕೊನೆಯಾಯ್ತು! ಸತ್ವಗುಣಿಯು ಜ್ಞಾನಿ. ವಿದುರನು ತಿಳಿದವನು. ತಿಳಿಯಾದವನು. ಒಂದೇ ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯು ತ್ರಿವಿಧ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿ-ಕೊಂಡು ಸೃಷ್ಟಿಯು ನಿರ್ಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ (೧೪ ೩-೧೮.) ಈ ವಿವರಣೆಯು ಬಂದಿದೆ. ಅದರ ಸಾರಾಂಶವು ಹೀಗಿದೆ: 'ಮಹಾ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಗರ್ಭವನ್ನು ಇಡುವೆನು. ಅದರಿಂದ ಎಲ್ಲ ಭೂತ ಮಾತ್ರಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು. ಎಲ್ಲ

(ಇನ್ನು) ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಎಲ್ಲ ಆಯನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ವ್ಯೂಹದ ಬಾಗಿಲಿನ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ನೆಟ್ಟು-ಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಎಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಎಲ್ಲ ಬದಿಗಳಿಂದಲೂ ಭೀಷ್ಮರನ್ನೆ ಕಾಪಾಡಬೇಕು.　　|| ೧೧ ||

ಭಾವಾರ್ಥ:— ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸೈನಿಕನೂ ತನಗೆ ನಿಯಮಿಸಿದ ಎಡೆಯಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂತು ಕಾದ-ತಕ್ಕದ್ದು; ಅಂಜಿ ಹಿಂಜರಿಯಲಾಗದು. ಸೇನಾಪತಿಯು ಅಪ್ಪಣೆಗಳನ್ನು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ತರಲು ತತ್ಪರನಾಗಿರಬೇಕು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರೂ ಸಂಘಟಿತ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿ ಸೇನಾಪತಿ ಹಾಗೂ ಸೇನಾನಾಯಕರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಗೆಲುವು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೆಲ್ಲ ಸೂರೆಗೊಳ್ಳಬೇಕು. || ೧೧ ||

ಮಾತುಗಳಿವೆ. ದುರ್ಯೋಧನನು ಛಾಯೆಗಾಣಿಸಿ ನುಡಿದ ಕಟಕಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೂ ದ್ರೋಣರು ಪಿಟ್ಟೆನ್ನದೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರು! ದುರ್ಯೋಧನನು ಇದನ್ನು ಕಂಡು ವಿಸ್ಮಿತನಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡನು. ದ್ರೋಣರ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ. ಪಾಂಡವರನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆರಂಭಿಸಿದ ಈ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿರೋಧಿ-ಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ, ಇವರಿಂದ ತನಗೆ ಅನು-ಕೂಲವಾದ ಉತ್ತರವು ದೊರೆತೀತೆಂದು ಹಾರೈಸುವುದು ನಿರರ್ಥಕವೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಲು ತಡ-ಹಿಡಿದಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪೀಡಿಸಿದರೆ ದ್ರೋಣ-ರಿಗೆ ಅಸಹ್ಯವಾಗಿ, ಸುಮ್ಮನೆ ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಔತಣಕೊಟ್ಟಂತೆ ಆದೀತೆಂದು ಎಣಿಸಿ, ದುರ್ಯೋಧನನು ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಅಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಹೇಳಿರುವುದೇ-ನೆಂದರೆ 'ಎಲ್ಲ ದಂಡಿನವರೂ ಭೀಷ್ಮರನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸ-ಬೇಕು.' ನಿಜವಾಗಿ ಭೀಷ್ಮರು ಸ್ವತಃ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮ-ಶಾಲಿಗಳು, ಅದ್ವಿತೀಯ ಶೂರರು. ಅವರಿಗೆ ಹೆರವರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇನು? 'ಶಿಖಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ತಾನು ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಎತ್ತಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಅವರು ಪಣ-ತೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಶಿಖಂಡಿಯು ಮಹಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಪುರುಷವೀರನಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆತನೊಡನೆ ಕಾದುವುದಕ್ಕೆ ಭೀಷ್ಮರು ಸಿದ್ಧರಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಪಾಂಡವರು ಶಿಖಂಡಿಯನ್ನು ಎದುರಿಗೆ ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರೆ ಭೀಷ್ಮರು ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿಡುವುದು ನಿಶ್ಚಿತ; ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಭೀಷ್ಮರನ್ನು ಕಳಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗವು ತನಗೆ ಬಂದೀತೆಂದು ಮುಂಗಂಡು, ಎಲ್ಲ ದಂಡಾಳು ಗಳಿಗೂ ದಳವಾಯಿಗಳಿಗೂ ದುರ್ಯೋಧನನು ಆಜ್ಞಾಪಿ-ಸಿದ್ದೇನೆಂದರೆ: ಎಲೈ ಸೈನಿಕರೆ, ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಪಡೆಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿರಿ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸೇನಾ-ನಾಯಕನೂ ತನ್ನ ಪಡೆಯ ಮುಂಗಡೆಯಲ್ಲಿರಲಿ. ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ವೀರರೂ ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಎಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲಿ. ಯಾರೂ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ಹಿಂಜರಿಯ-ಕೂಡದು; ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತು ಹೋರಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಭೀಷ್ಮರನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಕಾಳಗದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹೊಣೆಯು ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾ-ಮಹರ ಮೇಲೆಯೆ ಇದೆ.

ಭೀಷ್ಮ (ಮತ್ತು ದ್ರೋಣ) ರ ಮನಸ್ಥಿತಿಯು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೂ ಆತನಿಗೆ ಇವರನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೂ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಮದದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿ, ಅನ್ಯಾಯ ಅನೀತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಸದೆ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸುಲಿಗೆಯನ್ನು ನಡಿಸಿದ ರಾಜರಿಗೆ ಈ ಬಗೆಯ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಕೊನೆಗೆ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತವೆ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಯ ನಾಶಕ್ಕೆ ಅವರ ಪಕ್ಷದೊಳಗಿನ ಇಂತಹ ಅಸಂತುಷ್ಟ ವೀರರೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಾರಣರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ದ್ರೋಣರು ಮರುಮಾತನಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು, ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಿತಾಮಹ ಭೀಷ್ಮರನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದನು. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರೂ ಯಾವ ಮಾತ-ನ್ನಾಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಿಂಹದಂತೆ ಗಜರಿ ಗರ್ಜಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಶಂಖವನ್ನು ಊಬಿದರು. ಆ ವಿಚಾರವು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದೆ:

(೧೨) ಸಂಜಯನು ನುಡಿದನು: 'ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾ-ಮಹರು ಗಜರಿ ಗರ್ಜಿಸಿ ಶಂಖವನ್ನೂದಿದರು; ಅರ್ಜುನ-ನಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರು'. ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮರು ಕೂಡ ಈ ಯುದ್ಧವಿರೋಧಿಗಳೆ ಆಗಿದ್ದರು. ದುರ್ಯೋ-ಧನನಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೆ ಭೀಷ್ಮರು ಆತನೊಡನೆ ಮಾತಾಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಏನನ್ನೂ ನುಡಿಯದೆ ಬರಿ ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ ಮಾಡಿ ಶಂಖ ವನ್ನು ಊಬುವರು! ಭೀಷ್ಮರು ಇದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಹಲವು ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಡಿದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅವರಿಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ಕುಟಿಲ ರಾಜನೀತಿಯು ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಸಮ್ಮತವಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು

(೬) ಶಂಖ-ನಾದ.

ಸಂಜಯ ಉವಾಚ— ತಸ್ಯ ಸಂಜನಯನ್ ಹರ್ಷಂ ಕುರುವೃದ್ಧಃ ಪಿತಾಮಹಃ |
ಸಿಂಹನಾದಂ ವಿನದ್ಯೋಚ್ಚೈಃ ಶಂಖಂ ದಧ್ಮೌ ಪ್ರತಾಪವಾನ್ ॥ ೧೨ ॥
ತತಃ ಶಂಖಾಶ್ಚ ಭೇರ್ಯಶ್ಚ ಪಣವಾನಕ ಗೋಮುಖಾಃ |
ಸಹ ಸೈವಾಭ್ಯಹನ್ಯಂತ ಸ ಶಬ್ದಸ್ತುಮುಲೋಽಭವತ್ ॥ ೧೩ ॥
ತತಃ ಶ್ವೇತೈರ್ಹಯೈರ್ಯುಕ್ತೇ ಮಹತಿ ಸ್ಯಂದನೇ ಸ್ಥಿತೌ |
ಮಾಧವಃ ಪಾಂಡವಶ್ಚೈವ ದಿವ್ಯೌ ಶಂಖೌ ಪ್ರದಧ್ಮತುಃ ॥ ೧೪ ॥

ಅನ್ವಯ:— ತಸ್ಯ ಹರ್ಷಂ ಸಂಜನಯನ್, ಪ್ರತಾಪವಾನ್ ಕುರುವೃದ್ಧಃ ಪಿತಾಮಹಃ, ಉಚ್ಚೈಃ ಸಿಂಹನಾದಂ ವಿನದ್ಯ, ಶಂಖಂ ದಧ್ಮೌ ॥ ೧೨ ॥ ತತಃ ಶಂಖಾಃ ಚ ಭೇರ್ಯಃ ಚ ಪಣವಾನಕಗೋಮುಖಾಃ ಸಹಸಾ ಏವ ಅಭ್ಯಹನ್ಯತ | ಸಃ ಶಬ್ದಃ ತುಮುಲಃ ಅಭವತ್ ॥ ೧೩ ॥ ತತಃ ಶ್ವೇತೈಃ ಹಯೈಃ ಯುಕ್ತೇ ಮಹತಿ ಸ್ಯಂದನೇ ಸ್ಥಿತೌ ಮಾಧವಃ ಪಾಂಡವಃ ಚ ದಿವ್ಯೌ ಶಂಖೌ ಪ್ರದಧ್ಮತುಃ ॥ ೧೪ ॥

ಸಂಜಯನು ನುಡಿದನು:— ಆತನು (ದುರ್ಯೋಧನನು) ಹಿಗ್ಗಲೆಂದು ಕೌರವರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರೂ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಗಳೂ ಆದ ಪಿತಾಮಹ (ಭೀಷ್ಮ)ರು ಸಿಂಹನಂತೆ ಗಜರಿ ಗರ್ಜಿಸಿ, ಶಂಖವನ್ನು ಊಬಿದರು. ॥೧೨॥ ಬಳಿಕ ಪಲವು ಶಂಖಗಳು, ಭೇರಿಗಳು, ಢಕ್ಕೆಗಳು, ಮದ್ದಳೆಗಳು, ಗೋಮುಖಗಳು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಬಾಜಿಸಿದುವು. ಆ ಮೊರೆತವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗಿತ್ತು. ॥ ೧೩ ॥ ತರುವಾಯ ಬೆಳ್ಗುರೆಗಳ ಹೆದ್ದೇರಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರೀರ್ವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಂಖಗಳನ್ನು ಬಾಜಿಸಿದರು. ॥ ೧೪ ॥

ಮತ್ತು ಭೀಷ್ಮರು ದುರ್ಯೋಧನನ ರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ಮಹಾ ಸೇನಾಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ ಅರಸನ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗುತ್ತಲೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಅಣಿಯಾದರು. ವರಿಷ್ಠರು ಕೊಟ್ಟ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು ಸ್ವೈನಿಕವೃತ್ತಿಯ ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯ ಧರ್ಮವೆ ಆಗಿದೆ. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರ ಈ ಕೃತಿಯು ಯೋಗ್ಯವೆ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅವರು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೇನಾಪತಿ ಪದವಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರವಾಹ ಪತಿತನಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನಿವಾರ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಯಾವುದೊಂದು ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಬೇರೆ; ಆ ಕೆಲಸವು ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗಿ ಮನಸಾರೆ ಅದನ್ನು ಒಲಿದು ಕೈಕೊಂಬುದು ಬೇರೆ. ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರು ಈಗ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾದುದು ಕೇವಲ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು. ಉಪ್ಪುಂಡುದಕ್ಕಾಗಿ (ಜೋಳದ ಪಾಳಿಯೆಂದು). ದುರ್ಯೋಧನನ ರಾಜನೀತಿಯು ಸಮ್ಮತವಿದ್ದು, ಇದು ಧರ್ಮಯುದ್ಧವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಅವರು ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದಿಲ್ಲ.

(೧೨) ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾಮಹರ ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ ಮತ್ತು ಶಂಖನಾದವು ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಲೆ ಕೌರವ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ರಣವಾದ್ಯಗಳು ಪ್ರಚಂಡವಾಗಿ ನಿನದಿಸಿದುವು. ಶಂಖನಾದವೂ ರಣವಾದ್ಯ ಘೋಷವೂ ಯುದ್ಧದೊಳಗಿನ ಉತ್ಸಾಹದ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ. ರಣವಾದ್ಯಗಳ ಘೋಷವು ಸೈನಿಕರನ್ನು ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಹುರುದುಂಬಿಸಿ ಮೈಮರೆಯಿಸುವುದು. ಹುಮ್ಮಸವನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿಸುವುದು. ಕೌರವ ಸೈನ್ಯದ ಈ ಕಹಳೆ ಕೊಂಬುಗಳ ಮೊರೆತವು, ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಕಾಳಗದ ಔತಣವೆ ಆಗಿದ್ದಿತು. 'ನಾವು ಹೋರಟಿಗೆ ಅಣಿಯಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನಿಮಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಎದುರಿಸುವ ಎದೆಗಾರಿಕೆಯಿದ್ದರೆ ಮುಂದೆ ಬನ್ನಿ!' ಪಾಂಡವರಂತೂ ಮೊದಲೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಕೌರವರ ರಣವಾದ್ಯ ಘೋಷವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಲೆ, ಅವರೂ ಅದೇ ಬಗೆಯಾದ ಮಾರುತ್ತರವನ್ನಿತ್ತರು. ಅದರ ವಿವರವು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿದೆ:

(೧೪-೧೯) ಕೌರವರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾಮಹರ ಶಂಖನಾದದ ವರ್ಣನೆಯು ಮಾತ್ರ ಉಂಟು. ದ್ರೋಣರು ಶಂಖವನ್ನು ಊದಿದ ಸುದ್ದಿಯೆ ಇಲ್ಲ. ಕೌರವ ವೀರರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖರಾದವರು ಯಾರಾದರೂ ಹುಮ್ಮಸದ ಉಬ್ಬಿನಿಂದ ತಮ್ಮ ಶಂಖಗಳನ್ನು ನಿನದಿಸಿದ್ದರೆ ಅದರ ವರ್ಣನೆಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಬರಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕೌರವ ಸೇನೆಯಲ್ಲಿ, ಈ ಬಗೆಯ ಹುರುಪಿನಿಂದ

ಬ್ರಹ್ಮ + ಮಹದ್ಯೋನಿ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಕ ಪ್ರಕೃತಿ.
[ಮಮ ಯೋನಿರ್ಮಹದ್ಬ್ರಹ್ಮ ತಸ್ಮಿನ್ ಗರ್ಭಂ ದಧಾಮ್ಯಹಂ ।
ಸಂಭವಃ ಸರ್ವಭೂತಾನಾಂ ತತೋ ಭವತಿ ಭಾರತ ॥]
ಗಿ. ೧೪.೩

(ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವ್ಯಾಸ + ಅಂಬಿಕೆ, ಅಂಬಾಲಿಕೆ, — ದಾಸಿ)

[ಅಸುರ ಸರ್ಗ । ತಮ + ರಜ = ಅಂಧ]
ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ + ಗಾಂಧಾರಿ.

ವಿದುರ
[ಧರ್ಮಾವತಾರ, ಸತ್ವಗುಣಿ, ಜ್ಞಾನಿ]

[ದೈವಸರ್ಗ । ಸತ್ವ + ರಜ]
ಕುಂತಿ + ಪಾಂಡು + ಮಾದ್ರಿ

ಧರ್ಮ	ಭೀಮ	ಅರ್ಜುನ	ನಕುಲ	ಸಹದೇವ
ಧರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿ	ಬಲ ನಿರ್ಭಯವೃತ್ತಿ	ವೀರವೃತ್ತಿ	ಜ್ಞಾನವೃತ್ತಿ	ದೇವಭಕ್ತಿ

(ದೈವೀ ಸಂಪತ್ತು) ಗೀ. ೧೬.೧.೩

ದುರ್ಯೋಧನ, ದುಃಶಾಸನ ಮೊದಲಾದ ನೂರಾರು ಅಧರ್ಮವೃತ್ತಿಗಳ ಹುಟ್ಟು ದಂಭ, ದರ್ಪ, ಅಭಿಮಾನ, ಕ್ರೋಧ, ಪಾರುಷ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಸುರೀ ಸಂಪತ್ತು.

ಗೀ. ೧೬.೪— ೨೧.

ಸಂಜಯ ಉವಾಚ :— ದೃಷ್ಟ್ವಾತು ಪಾಂಡವಾನೀಕಂ ವ್ಯೂಢಂ ದುರ್ಯೋಧನಸ್ತದಾ ।
ಆಚಾರ್ಯಮುಪಸಂಗಮ್ಯ ರಾಜಾ ವಚನಮಬ್ರವೀತ್ ॥ ೨ ॥

ಅನ್ವಯ :— ಸಂಜಯಃ ಉವಾಚ— ತದಾ ತು ಪಾಂಡವ .. ಅನೀಕಂ ವ್ಯೂಢಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ, ರಾಃ ದುರ್ಯೋಧನಃ ಆಚಾರ್ಯಂ ಉಪಸಂಗಮ್ಯ, (ಇದಂ) ವಚನಂ ಅಬ್ರವೀತ್ ॥ ೨ ॥

ಸಂಜಯನು ನುಡಿದನು :— ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪಾಂಡವರ ದಂಡು ಒಡ್ಡುಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಅಣಿಯಾದದ್ದನ ಕಂಡು ಅರಸನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ಆಚಾರ್ಯರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಒರೆದನು ॥ ೨ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ :— ಹಗೆಗಳ ದಂಡು ನಮ್ಮ ದಂಡಿನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡುವ ಮೊದಲ್ಲೆ ನಮ್ಮ ಮತ್ತ ಎದುರಾಳಿಗಳ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಲೇಸು.

• ವ್ಯೂಹ ರಚನೆ.

(೨) ಮೊದಲನೆಯ ದಿನದ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮರು ಕೌರವರ ಪ್ರಚಂಡ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ‘ **ಪತತ್ರಿ** ’ ಎಂಬ ವ್ಯೂಹವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ದಂಡಿನವರನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಒಂದು ಭಾಷಣವನ್ನು ಮಾಡಿದರು : ‘ ಎಲೈ ಕ್ಷತ್ರಿಯರೆ, ಈ ಕಾಳಗದ ನೆವದಿಂದ ನಿಮಗೆ ಸ್ವರ್ಗದ ಕದವು ತೆರೆದುದಾಗಿದೆ. ಈ ಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ನೀವು ಬೇಕಾದರೆ, ಇಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಹುದು. ಬೇಕಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕವನ್ನು ಸೇರಬಹುದು. ನಿಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರು ಇದೆ ದಾರಿಯಿಂದಲೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಸಾಯುವುದು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಭೂಷಣವಲ್ಲ. ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಾವೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಸದ್ಗತಿದಾಯಕವಾಗಿದೆ. (ಮ. ಭಾ. ಭೀಷ್ಮ. ಪಂ. ಅಧ್ಯಾ ೧೭). ಈ ‘ ಪತತ್ರಿ ’ ಎಂಬ ಒಡ್ಡು ಹಕ್ಕಿಯ ಆಕಾರದ್ದಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಬೇಕಾದ ಕಡೆಗೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮುಖವು ಇರಬಲ್ಲುದು. ಅದರಿಂದ ಹಗೆಗಳಿಗೆ ಈ ಒಡ್ಡನ್ನು ಒಡೆಯಲು ಏರಿಬರುವುದಕ್ಕೆ ದುಸ್ತರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೌರವರ ಈ ಹಂಚಿಕೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಧರ್ಮರಾಯನು, ‘ ಸೂಚೀ ಮುಖಾಕಾರ ’ ವ್ಯೂಹವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. ಇದರ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆತನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಹೇಳಿದುದೇನಂದರೆ : ‘ ಅರ್ಜುನನೇ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮಹರ್ಷಿಯು ಸೈನ್ಯರಚನೆಯ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ : ದಂಡು ಸ್ವಲ್ಪವಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡಿ ಸಂಘಶಃ ದಾಳಿಮಾಡಬೇಕು. ದಂಡು ಬೇಕಾದಷ್ಟಿದ್ದರೆ, ಅದರಲ್ಲಿ ಹಲವು ತಂಡಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದಿಕ್ಕು—ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ದಾಳಿಯಿಡಬೇಕು. ಎದುರಾಳಿಗಳಿಗಿಂತ ನಮ್ಮ ಪಡೆಯು ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂ ‘ ಸೂಚೀ ಮುಖಾಕಾರ ’ ವ್ಯೂಹವನ್ನು ರಚಿಸಿ ನಾ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಅಣಿಯಾಗಬೇಕು.

ಅಣ್ಣದೇವನ ಈ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಅರ್ಜುನನು ದ್ರುದನ ಮಗನಿಂದ ತಮ್ಮ ದಂಡಿನ ‘ **ವಜ್ರ** ’ವೆಂಬ ಹೆಸರಿ ವ್ಯೂಹವನ್ನು ರಚಿಸಿದನು. (ಮ. ಭಾ. ಭೀಷ್ಮ. ಪಂ ಅ. ೧೯). ಇದು ಸೂಚಿಯಂತೆ ಮೊನೆಯುಳ್ಳುದ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಏರಿ ಹೋಗುವುದಕ ಬಹಳ ಅನುಕೂಲವಾದುದಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಪಾಂ ವರ ಚಿಕ್ಕಪಡೆಯೂ ಕೌರವರ ಪ್ರಚಂಡ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಮಿ ಲೆನಿಸುವಂತಾಯ್ತು. ಆಗ ದುರ್ಯೋಧನನು ಸ್ವಲ್ ಚಿಂತಾಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ನುಡಿದು ದೇನಂದರೆ :

ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾರಥರು.

(೩–೬) ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಭೀಮ, ಅರ್ಜುನ, ಸತ್ಯಕಿ. ವಿರಾಟ, ದ್ರುಪದ, ಧೃಷ್ಟಕೇತು, ಚೇಕಿತಾನ, ಕಾಶೀರಾಜ, ಕುಂತಿಭೋಜ, ಶೈಬ್ಯ, ಯುಧಾಮನ್ಯು. ಉತ್ತಮೌಜ ಅಭಿಮನ್ಯು ಮತ್ತು ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಕ್ಕಳ ಐವರು (ಧರ್ಮರಾಜನಿಂದ ಪ್ರತಿವಿಂಧ್ಯ, ಭೀಮನಿಂದ ಶ್ರುತಸೋಮ, ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿ, ನಕುಲನಿಂದ ಶತಾನಿಕ ಮತ್ತು ಸಹದೇವನಿಂದ ಶ್ರುತಕರ್ಮ.) ಇಂತು ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾರಥರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಬಿಲ್ಲಾಳುಗಳೊಡನೆ ಕಾದುವ ಏಕೈಕ ವೀರನಿಗೆ ಮಹಾರಥನೆಂದು ಹೇಳುವುದುಂಟು.

ಏಕೋ ದಶಸಹಸ್ರಾಣಿ ಯೋಧಯೇದ್ಯಸ್ತು ಧನ್ವಿನಾಮ್ ।
ಶಸ್ತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವೀಣಶ್ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಶ್ಚ ಮಹಾರಥಃ ॥

ಇಂತಹ ಅಸಾಮಾನ್ಯ ಮಹಾವೀರನೆ ಮಹಾರಥನು : ಆತನು ಶಸ್ತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾರಂಗತನಾಗಿರಬೇಕು ; ಯುದ್ಧ

(೨) ಪಾಂಡವ ಸೈನ್ಯ ವರ್ಣನೆ

ಪಶ್ಯೈತಾಂ ಪಾಂಡುಪುತ್ರಾಣಾಮಾಚಾರ್ಯ ಮಹತೀಂ ಚಮೂಮ್ ।
ವ್ಯೂಢಾಂ ದ್ರುಪದ ಪುತ್ರೇಣ ತವ ಶಿಷ್ಯೇಣ ಧೀಮತಾ ॥ ೩ ॥
ಅತ್ರ ಶೂರಾ ಮಹೇಷ್ವಾಸಾ ಭೀಮಾರ್ಜುನ ಸಮಾಯುಧಿ ।
ಯುಯುಧಾನೋ ವಿರಾಟಶ್ಚ ದ್ರುಪದಶ್ಚ ಮಹಾರಥಃ ॥ ೪ ॥
ಧೃಷ್ಟಕೇತು ಶ್ಚೇಕಿತಾನಃ ಕಾಶೀರಾಜಶ್ಚ ವೀರ್ಯವಾನ್ ।
ಪುರಜಿತ್ ಕುಂತಿಭೋಜಶ್ಚ ಶೈಬ್ಯಶ್ಚ ನರಪುಂಗವಃ ॥ ೫ ॥
ಯುಧಾಮನ್ಯುಶ್ಚ ವಿಕ್ರಾಂತ ಉತ್ತಮೌಜಾಶ್ಚ ವೀರ್ಯವಾನ್ ।
ಸೌಭದ್ರೋ ದ್ರೌಪದೇಯಾಶ್ಚ ಸರ್ವ ಏವ ಮಹಾರಥಾಃ ॥ ೬ ॥

ಅನ್ವಯ :— ಹೇ, ಆಚಾರ್ಯ ! ತವ ಧೀಮತಾಶಿಷ್ಯೇಣ, ದ್ರುಪದ ಪುತ್ರೇಣ ವ್ಯೂಢಾಂ ಪಾಂಡು ಪುತ್ರಾಣಾಂ ಏತಾಂ ಮಹತೀಂ ಚಮೂಂ ಪಶ್ಯ ॥ ೩ ॥ ಅತ್ರ ಭೀಮಾರ್ಜುನಸಮಾಃ ಯುಧಿ ಶೂರಾಃ ಮಹೇಷ್ವಾಸಃ, ಯುಯುಧಾನಃ, ವಿರಾಟಃ ಚ ಮಹಾರಥಃ ದ್ರುಪದಃ ಚ ॥ ೪ ॥ ಧೃಷ್ಟಕೇತುಃ, ಚೇಕಿತಾನಃ, ವೀರ್ಯವಾನ್ ಕಾಶೀರಾಜಃ ಚ ಪುರುಜಿತ್ ಕುಂತಿಭೋಜಃ, ನರಪುಂಗವಃ ಶೈಬ್ಯಃ ಚ ॥ ೫ ॥ ವಿಕ್ರಾಂತಃ ಯುಧಾಮನ್ಯುಃ ಚ, ವೀರ್ಯವಾನ್ ಉತ್ತಮೌಜಾಃ ಚ, ಸೌಭದ್ರಃ, ದ್ರೌಪದೇಯಾಃ ಚ, ಸರ್ವೇ ಮಹಾರಥಾಃ ಏವ ॥ ೬ ॥

ಎಲೈ ಆಚಾರ್ಯರೆ, ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನು- ದ್ರುಪದಪುತ್ರ ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನು ಒಡ್ಡಿನಿಂತ ಪಾಂಡವರ ಈ ವಿಶಾಲವಾದ ಸೇನೆಯನ್ನು ನೋಡಿರಿ ॥ ೩ ॥ ಈ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೀಮಾರ್ಜುನರಂತಹ ಶೂರರೂ ಧನುರ್ಧರರೂ ಆದ ಯೋಧರು, ಯುಯುಧಾನ (ಸಾತ್ಯಕಿ), ವಿರಾಟ, ಮಹಾರಥ ದ್ರುಪದನು ॥ ೪ ॥ ಧೃಷ್ಟಕೇತುವು, ಚೇಕಿತಾನ, ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ಕಾಶಿರಾಜನು, ಪುರಜಿತ್ ಕಂತಿಭೋಜನು, ನರಶ್ರೇಷ್ಠ ಶೈಬ್ಯನು, ॥ ೫ ॥ ಶೂರನಾದ ಯುಧಾಮನ್ಯುವು, ವೀರಶಾಲಿ ಉತ್ತಮೌಜನು, ಸುಭದ್ರೆಯ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯುವು, ಮತ್ತು ದ್ರೌಪದಿಯ (ಐವರು) ಮಕ್ಕಳು ಇರುವರು. ಹಾಗೂ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಮಹಾರಥಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ॥ ೬ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ :— ಹಗೆಗಳ ದಂಡಿನ ವೀರರಾರೆಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲೆ ಅರಿತುಕೊಂಡು ಅವರ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕು ; ಅವರ ಯುದ್ಧಕೌಶಲ್ಯವೆಷ್ಟಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ಮತ್ತು ಅವರನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಕಡೆಯ ವೀರರೊಂದಿಗೆ ತೂಗಿ—ಸರಿಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದುವೆ ಜಾಣನಾದ ನೇತಾರನ ಲೇಸಾದ ರೀತಿ ॥ ೩–೬ ॥

ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನಾಗಿರಬೇಕು ; ಮತ್ತು ಹತ್ತು-ಸಾಸಿರ ವೀರರೊಡನೆ ಕಾದುವ ಸಾಸಿಗನಾಗಿರಬೇಕು. '**ಮಹಾರಥ**'ನೆಂಬ ಬಿರುದು ಇಂತಹನಿಗೆ ಸಾರ್ಥಕವು. ಈ ಬಗೆಯ ಬಿಲ್ಲ ಬಲ್ಮೆಯನ್ನೂ ತೋರಿದವರಿಗೇ ಅರಸರು ಈ ಬಿರುದನ್ನಿತ್ತು ಮನ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಭಿಮನ್ಯು ಮತ್ತು ಐವರು ಉಪಪಾಂಡವರು (ದ್ರೌಪದಿ ಪುತ್ರರು) ವಯಸ್ಸಿನಿಂದ ಚಿಕ್ಕವರು ; ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರ್ಷಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣವರು. ಆದರೂ ಅವರನ್ನು ಮಹಾರಥರಲ್ಲಿ ಎಣಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಪಾಂಡವರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಕ್ಕಳ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟೊಂದು ಗಮನಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಒಂದು ಉದಾಹರಣದಿಂದಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಊಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟೊಂದು ಧೀಮಂತರೂ, ಶಕ್ತಿವಂತರೂ ಆಗಿದ್ದುದರಿಂದಲೆ ಅಂದಿನ ಭಾರತೀಯ ತರುಣರು ಲೋಕವಿಖ್ಯಾತರಾದರು. ಭಾರತವು ಸುಖ ಹಾಗೂ ಸಂಪತ್ತಿನ ತವರ್ಮನೆಯಾಗಿದ್ದಿತು.

ಅಂದಿನ ತರುಣರಿಗೆ ಹಿರಿಯರೂ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರು. ಭೀಮ, ಅರ್ಜುನರ ವಯಸ್ಸು ಭಾರತೀಯ ಯುದ್ಧದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಎಪ್ಪತ್ತಕ್ಕೆ ಸಮೀಪಿಸಿತ್ತು. ವಿರಾಟ ಮತ್ತು ದ್ರುಪದರು ಇವರಿಗಿಂತಲೂ ಹಿರಿಯರಾಗಿದ್ದರು ! ಇಂತಹ ಇಳಿ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಬಂಟರು ತರುಣರಂತೆ ಹುಮ್ಮಸದಿಂದ ಕಾದಲನುವಾಗಿದ್ದರು ಎಪ್ಪತ್ತು ಎಂಬತ್ತು ವರ್ಷದ ವೀರರು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿ, ಗದೆ,

(೩) ಅಸ್ಮಾಕಂ ತು ವಿಶಿಷ್ಟಾ ಯೇ ತಾನ್ನಿಬೋಧ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮ ।
ನಾಯಕಾ ಮಮ ಸೈನ್ಯಸ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾರ್ಥಂ ತಾನ್ಬ್ರವೀಮಿ ತೇ ॥ ೭ ॥
ಭವಾನ್ ಭೀಷ್ಮಶ್ಚ ಕರ್ಣಶ್ಚ ಕೃಪಶ್ಚ ಸಮಿತಿಂ ಜಯಃ ।
ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾ ವಿಕರ್ಣಶ್ಚ ಸೌಮದತ್ತಿಸ್ತಥೈವಚ ॥ ೮ ॥
ಅನ್ಯೇ ಚ ಬಹವಃ ಶೂರಾಃ ಮದರ್ಥೇ ತ್ಯಕ್ತ ಜೀವಿತಾಃ ।
ನಾನಾ ಶಸ್ತ್ರ ಪ್ರಹರಣಾಃ ಸರ್ವೇ ಯುದ್ಧ ವಿಶಾರದಾಃ ॥ ೯ ॥

ಅನ್ವಯ:— ಹೇ ದ್ವಿಜೋತ್ತಮ ಅಸ್ಮಾಕಂ ತು ಯೇ ವಿಶಿಷ್ಟಾಃ, ಮಮ ಸೈನ್ಯಸ್ಯ ನಾಯಕಾಃ, ತತ್ ನಿಬೋಧ। ತೇ ಸಂಜ್ಞಾರ್ಥಂ ತಾನ್ ಬ್ರವೀಮಿ ॥ ೭ ॥ ಭವಾನ್, ಭೀಷ್ಮಃ ಚ, ಕರ್ಣಃ ಚ, ಸಮಿತಿಂ ಜಯಃ ಕೃಪಃ ಚ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮಾ, ವಿಕರ್ಣಃ ಚ, ತಥಾಏವ ಚ ಸೌಮದತ್ತಿಃ ॥ ೮ ॥ ಅನ್ಯೇ ಚ, ಬಹವಃ ಶೂರಾಃ ಸರ್ವೇ ಮದರ್ಥೇ ತ್ಯಕ್ತ ಜೀವಿತಾಃ, ನಾನಾ ಶಸ್ತ್ರ ಪ್ರಹರಣಾಃ, ಯುದ್ಧ ವಿಶಾರದಾಃ (ಸಂತಿ) ॥ ೯ ॥.

ಎಲೈ ದ್ವಿಜಶ್ರೇಷ್ಠರೆ (ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರೆ), ಇನ್ನು ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಪ್ರಮುಖರೂ ಸೇನಾನಾಯಕರೂ ಆಗಿರುವವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. ತಮಗೆ ಕೇವಲ ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು ನಾನು ಈ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳು-ತ್ತೇನೆ. ॥ ೭ ॥ ತಾವು, ಭೀಷ್ಮರು, ಕರ್ಣನು, ರಣಧುರಂಧರ ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರು, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಮತ್ತು ಸೋಮದತ್ತನ ಮಗನು (ಭೂರಿಶ್ರವನು) ॥೮॥ ಇನ್ನೂ ಹಲವರುಂಟು. ಅವರೆಲ್ಲ ನನಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನೇ ಮುಡುಪಾಗಿರಿ-ಸಿದ್ದಾರೆ; ಅವರು ಬಗೆಬಗೆಯ ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಎಸೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ನುರಿತವರೂ, ಯುದ್ಧ ವಿಶಾರದರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ॥೯॥

ಭಾವಾರ್ಥ:— ತಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಪಡೆವಳರೂ ದಳವಾಯಿಗಳೂ ಯಾರು? ಅವರ ಯೋಗ್ಯತೆಯೇನು? ಅವರು ಅರಿತು ನುರಿತ ವಿಷಯಗಳಾವುವು? ಅವರಲ್ಲಿ ಮನಸಾರೆ ಕಾದುವವರೆಷ್ಟು? ಎಂಬಿವೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಅರಸನು ಚನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾ ಬಿಲ್ಗೊಂಡು ನಿಂತು, ಸ್ವರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಆತ್ಮಾಹುತಿಯನ್ನು ನೀಡಲು ಸಿದ್ಧರಾದ ದೃಶ್ಯವು ಜೀವಂತ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣಲು ದೊರೆಯುವುದು. ಪರಕೀಯರ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿರುವ ನಾಡಿನ ಜನಗಳು ನಿರುತ್ಸಾಹಿಗಳೂ, ದುರ್ಬಲರೂ, ಅಲ್ಪಾಯುಷಿಗಳೂ, ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವರಾಜ್ಯವಿದ್ದ ನಾಡಿನ ತರುಣರಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ವೃದ್ಧರೂ ಕೂಡ ಲೋಕವನ್ನು ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಪರಾಕ್ರಮಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಮಹಾಭಾರತದ ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವ (ಅಧ್ಯಾಯ ೧೬೪-೧೭೧) ದಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಪಂಗಡದ ರಥಿಕ, ಮಹಾ-ರಥಿಕ, ಅತಿರಥಿಕರ್ಕಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ೧೬೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಭೀಮ ಮತ್ತು ಅರ್ಜುನರ ವರ್ಣನೆಯುಂಟು. ೧೭೦ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮನ್ಯು ಮತ್ತು ಐವರು ಉಪಪಾಂಡವರ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇದೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮೌಜ, ಸಾತ್ಯಕಿ, ಮತ್ತು ಯುಧಾ-ಮನ್ಯು ಇವರ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ೧೭೧ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶಿಶುಪಾಲನ ಮಗ, ಚೇದಿರಾಜ, ಧೃಷ್ಟಕೇತುಗಳ ವರ್ಣನೆಯುಂಟು. ೧೬೯ ರಿಂದ ೧೭೧ರ ವರೆಗಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಯ ವೀರರ ವರ್ಣನೆಯು ಓದುವಂತಹದಾಗಿದೆ. "ಪುರಜಿತ್ ಕುಂತಿಭೋಜ" ಎಂಬುದು ಒಬ್ಬ ವೀರನದೆ ಹೆಸರು. ಯುಧಾಮನ್ಯು ಮತ್ತು ಉತ್ತಮೌಜರು ಪಾಂಚಾಲ ದೇಶದ ವೀರರು. ಚೇಕಿತಾನನು ಯಾದವ ವಂಶಜನು. ಶೈಬ್ಯನು ಶಿಬಿ ದೇಶದ ಅರಸು, ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಪಾಂಡವ ವೀರ-ರನ್ನೆಲ್ಲ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದ ಬಳಿಕ ದುರ್ಯೋಧನನು ತನ್ನ ಪಕ್ಷದ ವೀರರನ್ನು ಕುರಿತು ಏನು ಹೇಳುವನೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಿ:

ಸೈನ್ಯದ ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯತೆ.

(೭-೯) ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ತನ್ನ ಪಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ನಾಯಕರ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ-ದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ಹಿರಿಯರಾದ ಭೀಷ್ಮಪಿತಾಮಹರು ಯುದ್ಧ ವಿಶಾರದಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಣಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಭೀಷ್ಮರಿಗೆ ಆಗ ೧೭೦ ವಯಸ್ಸು. ಆದರೂ ಹದಿನೆಂಟು ದಿನಗಳ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ದಿನ ಈ ಭೀಷ್ಮರೇ ಕಾದಿದ್ದಾರೆ. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ೯೦ ವಯಸ್ಸಿನವರಾದರೂ ಐದು ದಿನಗಳವರೆಗೆ ಘೋರ

ಸಂಗ್ರಾಮವನ್ನು ಎಸಗಿದರು. ಇವರ ತರುವಾಯ ಕರ್ಣ, ಕೃಪ, ಭೂರಿಶ್ರವ (ಸೋಮದತ್ತಿ), ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ವಿಕರ್ಣಾದಿಗಳು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರನ್ನು ಸರಿಗಟ್ಟುವ ವೀರರು. ಆದರೆ ಇವರೆಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನಲ್ಲಿಯೇ ದುರ್ಯೋಧನನ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಂಬುಗೆ. 'ಕಾಳಗವನ್ನು ಗೆಲ್ಲ ಬಲ್ಲವ'-ನೆಂದು ಕರ್ಣನನ್ನುಬಣ್ಣಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಕೃಪಾಚಾರ್ಯನಿಗೂ 'ಸಮಿತಿಂಜಯ'ನೆಂದು ವಿಶೇಷಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು 'ಬೇರೆ ಹಲವರು ನನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ಜೀವವನ್ನು ಮೀಸಲಾಗಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ.' (ಮದರ್ಥೇ ತ್ಯಕ್ತ ಜೀವಿತಾಃ) ಎಂದಿರುವನು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಭೀಷ್ಮ ಮತ್ತು ದ್ರೋಣರಿಗೆ ಯುದ್ಧಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಏನೊಂದು ಅರಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ. 'ಬೇರೆ ಹಲವರು ನನಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಜೀವವನ್ನೇ ಮೀಸಲಾಗಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ,' ಎಂದು ಈ ಹಿರಿಯರ ಮುಂದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಚುಚ್ಚುಮಾತಿನ ಪದರುನುಡಿಯನ್ನಾಡಿದುದರ ಕಾರಣವೇನು? 'ತಾವು ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಯೋಗ್ಯತೆಯ ವೀರರಾಗಿರುವರೆಂಬುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ತಮ್ಮ ಒಲವು ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ತಾವು ಅಷ್ಟು ಮನಸಾರೆ ಕಾದಲಾರಿರಿ,' ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವುದೇ ಈ ಮಾತಿನ ಉದ್ದೇಶವಿರಬೇಕು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಂಬಿ ನಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದುದು ಕರ್ಣನನ್ನು. ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರಂತಹ ಹಿರಿಯರಾದ ಯುದ್ಧವಿಶಾರದರಿರುವಾಗ, ಕರ್ಣನಿಗೆ ಮೊದಲು ವೀರಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು ಹೇಗೆ? ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರಿಗೆ 'ನೀವು ಕಾಳಗದಿಂದ ಹಿಂದೆಗೆಯಿರಿ; ಕರ್ಣನಿಗೆ ವೀರಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟುವೆನು' ಎಂದು ಹೇಳಲು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಈ ಧರ್ಮಸಂಕಟದಿಂದ ಪಾರಾಗುವುದಕ್ಕೆಯೆ ಆತನು ಮೊದಲದಿನದ ಯುದ್ಧದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ವೃದ್ಧ ಭೀಷ್ಮರಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿದನು. 'ಅರ್ಜುನನೊಡನೆ ಕಾದುವಾಗ ವೃದ್ಧ ಪಿತಾಮಹನು ಗೆದ್ದರಂತೂ ಸರಿಯೆ; ತನ್ನ ಕೆಲಸವೇ ಕೈಗೂಡಿತು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ, ತರುಣ ಅರ್ಜುನನಿಂದ ಮುದುಕನ ಕೊನೆಯಾದರೂ ಸರಿಯೆ. ಇದರಂತೆಯೆ ದ್ರೋಣರ ಪಾಳಿಯನ್ನೂ ಮುಗಿಸಿ ತನ್ನ ನಚ್ಚಿಕೆಯ ಕರ್ಣನಿಗೆ ವೀರಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರಾಯ್ತು' ಎಂದು ದುರ್ಯೋಧನನ ಎಣಿಕೆಯಿರಬೇಕು. ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಆತನಿಗೆ ಏನೂ ಸಂದೇಹವೇ ಇದ್ದಿಲ್ಲವಾದರೆ, 'ಮತ್ತೆ ಜೇರೆ ಹಲವು ವೀರರು ನನಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಜೀವವನ್ನು ಮೀಸಲಾಗಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ,' ಎಂಬ ಕೊಂಕುಮಾತಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇ ಇದ್ದಿಲ್ಲ; ಹೆರವರನ್ನು ಹೊಗಳಿ, 'ನೀವು ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ' ಎಂದು ಸೂಚಿಸುವ ಕಾರಣವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಇದೀಗ ಕಾಳಗವು ಆರಂಭವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾಮಹರಿಗೆ ಚುಚ್ಚುಮಾತಿನಿಂದ 'ನೀವು ಇಬ್ಬರೂ ಉಳಿದವರಂತೆ ನನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಾದಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿಲ್ಲ; ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಗೇ ನಿಮ್ಮ ಒಲವಿದೆ; ನೀವು ನನಗಿಂತ ಅವರ ಹಿತವನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಯಸುವವರು' ಎಂದು ಬಿರುನುಡಿಗಳನ್ನು ಆಡುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರ ಬಗ್ಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ಒಳಗೊಳಗೇ ಉರಿಯುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ಉರಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಕಾರಿಬಿಡುವ ಸಮಯವಲ್ಲದ್ದರಿಂದ, ಆದರೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತನ್ನ ಒಳಗಿಚ್ಚನ್ನು ಒಚ್ಚಿಡುವುದಕ್ಕೂ ಆಗದ್ದರಿಂದ ಮೇಲಿನಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ, ಸಂದಿಗ್ಧರೀತಿಯಲ್ಲಿ 'ಮತ್ತೆ ಬೇರೆ ವೀರರು ನನಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನೇ ಮುಡಿಪಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ' ಎಂದು ಉಸುರಿದನು. ತನ್ನ ಮನೋಭಾವನೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಪರ್ಯಾಯದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದನು.

ಕಿಲ್ಲು ಸೈನ್ಯ.

ಗೆಲುವನ್ನು ಹಾರೈಸುವ ಅರಸನು ತನ್ನ ಇದ್ದಬಿದ್ದ ಪಡೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಒಮ್ಮೆಲೆ ರಣರಂಗಕ್ಕೆ ತಂದುನಿಲ್ಲಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ತನ್ನ ಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ತೀರ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವಷ್ಟನ್ನು ಕಾಳಗದ ಜೂಣಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಉಳಿದುದನ್ನು ಹಿಂಬದಿಗೆ ಕಾದಿಡುವನು. ಜೂಣಿಯ ಪಡೆಯು ದಣಿದಾಗ ಹಿಂದಿನ ಕಾದಿಟ್ಟ ತಂಡವನ್ನು ಮುಂದ ಒಯ್ದು, ಮೊದಲಿನ ಪಡೆಗೆ ದಣಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುವುಮಾಡಿಕೊಡುವುದುಂಟು. ಇಂತು ಹೊಸ ಹುಮ್ಮಸದ ಹೊಸದಂಡು ರಣರಂಗದ ಮೇಲೆ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಗೆಲುವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ದೊರೆಯುವುದು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಈ ವಿಚಾರದಿಂದಲೆ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರನ್ನು ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು, ಮತ್ತು ಕರ್ಣನನ್ನು ಕಾದಿಟ್ಟ ಸೈನ್ಯದಮೇಲೆ ನಿಯಮಿಸಿದನು. ಏಕೆಂದರೆ ಕರ್ಣನು ಗೆದ್ದೇಗೆಲ್ಲುವನೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವಾಸವಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಕೊನೆಗೆ ಇವನು ಹಾರೈಸಿದುದೆಲ್ಲವೂ ಹುಸಿಯಾಯ್ತು! ಆಗ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೇ ಹಾಗೆ ಒದಗಿಬಂದಿತು. ಅದಂತಿರಲಿ, ಪ್ರಸ್ತುತ ದುರ್ಯೋಧನನು ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದ ಸೈನ್ಯದ ತುಲನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆತನ ಈ ಮಾತುಗಳು ಅಭ್ಯಸನೀಯವಾಗಿವೆ.

(೪) ಉಭಯ ಸೈನ್ಯಗಳ ತುಲನೆ.

ಅಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ತದಸ್ಮಾಕಂ ಬಲಂ ಭೀಷ್ಮಾಭಿರಕ್ಷಿತಮ್ ॥
ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ತ್ವಿದಮೇತೇಷಾಂ ಬಲಂ ಭೀಮಾಭಿರಕ್ಷಿತಮ್ ॥ ೧೦ ॥

ಅನ್ವಯ:— ಅಸ್ಮಾಕಂ ಭೀಷ್ಮಾಭಿರಕ್ಷಿತಂ ತತ್ ಬಲಂ ಅಪರ್ಯಾಪ್ತಂ, ಏತೇಷಾಂ ತು ಭೀಮಾಭಿರಕ್ಷಿತಂ ಇದಂ ಬಲಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ (ಅಸ್ತಿ) ॥ ೧೦ ॥

ಭೀಷ್ಮರು ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ ನಮ್ಮ ದಂಡು ಅಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ; ಆದರೆ ಭೀಮನು ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವ ಅವರ ದಂಡು ಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ॥ ೧೦ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ:— ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಸಜ್ಜಾದ ಅರಸನು ಎಲ್ಲ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಕಾಲಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ ತನ್ನ ಹಾಗೂ ಎದುರಾಳಿಗಳ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ತೂಗಿ ನೋಡುವುದು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ತಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವು ಸಾಕಷ್ಟಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ, ಕಡಿಮೆಯಿದ್ದರೆ (ಅಪರ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ), ಆ ಕೊರತೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೂಡಲೆ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಯೋಚಿಸಬೇಕು.

ಸ್ವ-ಪರ-ಸೈನ್ಯ.

(೧೦) ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಎರಡೂ ದಂಡುಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ನುಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಈ ತುಲನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದಂಡು '**ಅಪರ್ಯಾಪ್ತ**'ವೆಂದೂ ಪಾಂಡವರ ದಂಡು '**ಪರ್ಯಾಪ್ತ**'ವೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಶಬ್ದಗಳ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ೭ರಿಂದ ೧೮ರ ವರೆಗಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಓದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. '**ಪರ್ಯಾಪ್ತ**' ಮತ್ತು '**ಅಪರ್ಯಾಪ್ತ**' ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳು ಆಗಬಲ್ಲವು: **ಅಪರ್ಯಾಪ್ತ** = (೧) ಪೂರ್ಣ; ಸಾಕಷ್ಟು; ಮೇರೆಮೀರಿದ್ದು. (೨) [ಪರಿತಃ ಆಪ್ತುಂ ಶಕ್ಯಂ] ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಮುತ್ತಲು ಬರುವಂತ ಹದು, ಎಂದರೆ ಮೇರೆಯುಳ್ಳದು; ಸ್ವಲ್ಪ; ಅಪೂರ್ಣ. '**ಅಪರ್ಯಾಪ್ತ**' = ಅಪೂರ್ಣ; ಅಲ್ಪ; ಪರಿಮಿತ. (೨) [ನ ಪರಿತಃ ಆಪ್ತುಂ ಶಕ್ಯಮ್] ಮುತ್ತಿಮುತ್ತಲು ಅಶಕ್ಯ; ಆದುದರಿಂದ ದೊಡ್ಡದು. ಇಂತಿವು ಎರಡೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಅರ್ಥಗಳುಂಟು ಆದುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅರ್ಥವು ಸರಿಹೋಗುವುದು, ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಟೀಕಾಕಾರರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ವಾದವು ನಡೆದು ಬಂದಿದೆ. ಉದ್ಯೋಗ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ (೫೪ ೬೦-೭೦) ದುರ್ಯೋಧನನು ಹೇಳಿರುವದೇನೆಂದರೆ: ' ನನ್ನ ದಂಡು ಗುಣ, ಸಂಖ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಿರಿದಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಗೆಲುವು ನನಗೆ ನಿಶ್ಚಿತ.' ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವು ದೊಡ್ಡದು; ಸೇನಾಪತಿಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠರು; ಆದಕಾರಣ ತಾನೇ ಗೆಲ್ಲುವೆನೆಂಬ ನಂಬುಗೆಯು ದುರ್ಯೋಧನನಲ್ಲಿ, ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ಮನೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿತ್ತೆಂದು ಈ ಮಾತಿನಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಅರಸನೆ ಅಗಲಿ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಅಣಿಯಾದ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ದಂಡಿಗೆ ಅಪೂರ್ಣ, ಅಲ್ಪ, ಅಪರ್ಯಾಪ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅವರ ಹುಮ್ಮಸವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಲಾರನು. ತನ್ನ ದಂಡು ಕಡಿಮೆಯಿದ್ದರೂ ಅದು ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿದೆ; ಗೆಲುವು ನಮಗೆ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟದ್ದೇ' ಎಂದು ಹೇಳುವುದೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೇಲಣ ಗೀತೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥವು ಹೀಗೆ ಆಗುವುದು: ' ನಮ್ಮ ದಂಡು ಭೀಷ್ಮರ ಕಾವಿನಲ್ಲಿದೆ. ಮತ್ತು ಅದು ಅಪರಿಮಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮುತ್ತಿಮುತ್ತುವುದು ಅಶಕ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಭೀಮನ ಕಾವಿನಲ್ಲಿರುವ ಪಾಂಡವರ ದಂಡು ಅಲ್ಪವಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಬಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ.' ಆದುದರಿಂದ ಕೊನೆಗೆ ನಾವೇ ಗೆಲ್ಲುವೆವೆಂಬಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ, ಎಂದು ದುರ್ಯೋಧನನು ನೆರೆನಂಬಿದ್ದನು.

ಕೌರವರ ಸೈನ್ಯವು ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿ: ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರದು ಏಳು ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಜವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸೈನ್ಯವು ಪಾಂಡವರದು; ಕೌರವರದು ಹೆಚ್ಚು, ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಹನ್ನೊಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿ ಸೈನ್ಯವು ಏಳು ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿಯನ್ನು ಸಹಜವಾಗಿ ಮುತ್ತಬಲ್ಲದು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಹೀಗೆಯೆ ನಂಬಿಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಹಸ್ತಿನಾಪುರದಲ್ಲಿ ಒದಗಿದ ಹಲವು ಸಂಗತಿಗಳಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಂದು ಸಂದೇಹವು ತಲೆದೋರಿತು: ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಭೆಸಮ್ಮೇಲನಗಳಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣಾದಿ ಪ್ರಮುಖ ವೀರರು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಂದ ಅವರು ತನ್ನ ಸಲುವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀ-

ಕರಿಸಿ ಮನಸಾರೆ ಕಾದಲಾರರು ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡನು. ಅದರಂತೆ ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಶಾಂತಿದೂತನಾಗಿ ಬಂದಾಗ ಸಂಧಾನದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಲು ಕೂಡಿದ ಕೊನೆಯ ಒಡ್ಡೋಲಗದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಆತನನ್ನು ಬಂಧಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಎತ್ತುಗಡೆಯು ರಾಜನೀತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ನಿಂದ್ಯಕೃತ್ಯವೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸದಸ್ಯರು ದುರ್ಯೋಧನನನ್ನು ಹಳಿದರು; ಮತ್ತು ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಸಹಾನುಭೂತಿಯುಳ್ಳವರಾದರು. ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದುರ್ಯೋಧನನು ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡಿದ್ದನು (ಮಭಾ. ಉದ್ಯೋ. ಪ ೧೩೧). ಆದುದರಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಮನಸ್ಸು ಒಳಗೊಳಗೆ ಕೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಸಂದೇಹಗ್ರಸ್ತವಾಗಿತ್ತು. ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವು ದೊಡ್ಡದಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹೊತ್ತಿಗೆ ನಿಲುಕುವುದು ಎಷ್ಟೊ? ಎಂಬ ವಿಚಾರವು ಆತನನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಮಹಾಸೇನಾನಾಯಕರಾದ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರು ತನಗಾಗಿ ಮನಸಾರೆ ಕಾದದಿದ್ದರೆ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವು ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಿದ್ದರೂ ಫಲವೇನು? ಆದುದರಿಂದಲೆ ಗೀತೆಯ ಮೂರನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರ ಸೈನ್ಯವು '**ಮಹತೀಂ ಚಮೂಂ**' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಕೌರವರ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಆ ಬಗೆಯ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿಲ್ಲ.

ಗೀತೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದೊಳಗಿನ ೨ ರಿಂದ ೧೧ ವರೆಗಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳು, ದುರ್ಯೋಧನು ದ್ರೋಣರನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡಿದ ಭಾಷಣವೆ ಆಗಿದೆ. ಅರಸನು ತಾನೆ ಸೇನಾಪತಿಯ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು, ಯುದ್ಧಾರಂಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಹಗೆಗಳ ದಂಡಿನ ಬಗ್ಗೆ ಕೆಲವೊಂದು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಬೆಸಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಅಪಮಾನಕಾರಕ ನುಡಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಆಡಿಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಆ ಪದರುಸುಡಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಯೂ ಕೇಳದವರಂತೆ ಮರುಮಾತಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುತ್ತಾರೆ! ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಪಿತಾಮಹ ಭೀಷ್ಮರು ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ಶಂಖವನ್ನು ಊದಿದರು (೧೨ ರಿಂದ ಮುಂದೆ). ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮಪಿತಾಮಹರೂ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಒಂದು ಮಾತನ್ನೂ ಆಡಲಿಲ್ಲ. ಸಮ್ರಾಟನಾದ ರಾಜನು ಬಂದು ತಮಗೆ ಹೀಗೆ ಅವಮಾನಮಾಡಿರಲು, ಆ ಮಹಾ ಸೇನಾಪತಿಗಳು ಮೂಕರಂತೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸಿದರು. ಹಿರಿಯ ಸೇನಾಪತಿಗಳ ಈ ರೀತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ದುರ್ಯೋಧನನ ನಿರಾಶೆಯು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿರಬೇಕು. ಆ ನಿರಾಶೆಯೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ಈ ಉದ್ಗಾರಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರಬೇಕು: 'ನಮ್ಮ ಸೈನ್ಯವು ಪಾಂಡವರ ದಂಡಿನ ಒಂದೂವರೆಪಟ್ಟು ಇದ್ದರೂ ಭೀಷ್ಮ (ಮತ್ತು ದ್ರೋಣ) ರ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಅಲ್ಪವಿದ್ದಂತೆಯೆ ಸರಿ. ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರ ದಂಡು (ನಿಜವಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪವಿದ್ದರೂ) ಬಲವಂತನಾದ ಭೀಮನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಹಿರಿದು (ಆಗಿರುವಂತೆ) ಇದೆ.

ದಂಡು ದೊಡ್ಡದಿರಲಿ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣದಿರಲಿ, ಅದರ ಸೋಲುಗೆಲುವುಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿವೆ. ಸೇನಾಪತಿಯು ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಉತ್ಸಾಹಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಪರಿಸ್ಥಿಯ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಂತಿದ್ದರೆ ಆ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಸೋಲು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಕೌರವರ ಪಾಳೆಯದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಿತ್ತು. ದುರ್ಯೋಧನನ ಅನ್ಯಾಯದ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಗೆ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರಂತಹ ಧರ್ಮವಂತರು ತೀರ ಬೇಸತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಪರಿಶುದ್ಧ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ, ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ಪಾಂಡವರನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡುವದಕ್ಕೆ ಅವರು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಿದ್ಧರಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಕರ್ಣನಂತೆ ಭೀಷ್ಮ ದ್ರೋಣರೂ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪಾಂಡವರ ಹಗೆಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ದುರ್ಯೋಧನನು ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರ ಮನಸ್ಸಿನ ಒಲವನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರನ್ನು ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ರಣರಂಗದಿಂದ ಅಥವಾ ಸೇನಾಪತಿಯ ಪದದಿಂದ ತಳ್ಳಿಬಿಡುವುದು ಯೋಗ್ಯವಾಗಲಾರದೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಬಲ್ಲನು. ಆತನ ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗಿನ ಈ ಒಳನೋವು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತಿದೆ; ದ್ರೋಣರಿಗೆ ತನ್ನ ಕಳವಳವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೆ ಆತನು ಹೇಳಿದ್ದೇನೆಂದರೆ: 'ಭೀಷ್ಮರ ಅಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಮ್ಮ ದಂಡು ಅಪೂರ್ಣ (ಅ-ಪರ್ಯಾಪ್ತ)ವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರ ದಂಡು ಭೀಮನ ಅಧಿಪತ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣ (ಪರ್ಯಾಪ್ತ) ವಾಗಿದೆ.'

ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇನಾನಾಯಕರನ್ನು ಬಿಚ್ಚುಮಾತಿನಿಂದ ಹೀಯಾಳಿಸಿ ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು ಜಾಣತನವಲ್ಲವೆಂಬ ಅರಿವು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಇತ್ತು. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಆತನು ತನ್ನ ಒಡಲುರಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಂದಿಗ್ಧ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೊರಪಡಿಸಿರುವನು. ಆ ಮಾತಿನಿಂದ ದ್ರೋಣರಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಬಂದರೆ, ತನ್ನ ನುಡಿಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಇನ್ನೊಂದು ಸರಳಾರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೊಡ್ಡ

(೫) ದುರ್ಯೋಧನನ ಆಜ್ಞೆ.

ಅಯನೇಷು ಚ ಸರ್ವೇಷು ಯಥಾಭಾಗಮವಸ್ಥಿತಾಃ ।
ಭೀಷ್ಮಮೇವಾಭಿರಕ್ಷಂತು ಭವಂತಃ ಸರ್ವ ಏವ ಹಿ ॥ ೧೧ ॥

ಅನ್ವಯ:— ಭವಂತಃ ಸರ್ವೇ ಏವ ಹಿ ಸರ್ವೇಷು ಚ ಅಯನೇಷು ಯಥಾಭಾಗಂ ಅವಸ್ಥಿತಾ ಭೀಷ್ಮಂ ಏವ ಅಭಿರಕ್ಷಂತು ॥ ೧೧ ॥

ಪಾರಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಇಂತಹ ಇರುಕಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಾಗ ಮಾನವನ ಹೃದಯದೊಳಗಿನ ಸಿಟ್ಟು ಇದೇ ಬಗೆಯಾಗಿ ದ್ವಂದ್ವಾರ್ಥಯುಕ್ತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವುದುಂಟು. ಆದುದರಿಂದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಬಾಯಿಂದಲೂ ಇದೇ ಬಗೆಯಾದ ಮಾತುಗಳು ಹೊರಟಿದ್ದರೆ ಸೋಜಿಗವಲ್ಲ. ಭೀಷ್ಮಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಇದೇ ತೆರನಾದ ಶ್ಲೋಕವುಂಟು (೫೧೦೪-೬). ಅಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮರು ಕೌರವರ ಸೇನಾಪತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರ ಸೇನಾಪತಿ ಭೀಮನೆಂದಿದೆ. ಆದರೆ ನಿಜವಾಗಿ ಪಾಂಡವರ ಸೇನಾಪತಿಯು ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನು. ಆದರೂ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಒಡ್ಡಿದ ವಜ್ರವ್ಯೂಹವನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಅಲ್ಲಿ ಭೀಮನಂತಹ ಬಲಶಾಲಿಯೇ ಅವಶ್ಯಕನಾಗಿದ್ದನು. ಆದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ 'ಪಾಂಡವರ ಸೈನ್ಯವು ಭೀಮನ ಕಾಪಿನಲ್ಲಿದೆ' ಎಂದು ದುರ್ಯೋಧನನು ನುಡಿದಿದ್ದಾನೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಪಾಂಡವರ ವ್ಯೂಹರಚನೆಯನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಲಿದ್ದ ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಅದು ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಆದಕಾರಣ ಭೀಮನೇ ಪಾಂಡವರ ಸೇನಾಪತಿಯೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದನು. ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಾಂಡವರ ಸೇನೆಗೆ 'ಭೀಮ-ನೇತ್ರ' ಎಂದರೆ ಭೀಮನೆ ನೇತಾರನೆಂದೂ, ಕೌರವರ ಸೇನೆಗೆ 'ಭೀಷ್ಮನೇತ್ರ' ಎಂದರೆ ಭೀಷ್ಮರೆ ಮುಂಪಾಳುಗಳೆಂದೂ ಇನ್ನೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಮಭಾ, ಭೀಷ್ಮಪ. ೨೧-೧). ಆದುದರಿಂದ ಗೀತೆಯ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭೀಮನು ಸೇನಾಪತಿಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸಿದುದು ಪೂರ್ವಾಪರ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸುಸಂಬದ್ಧವಾಗಿಯೆ ಇದೆ.

ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆ?

ಭೀಷ್ಮ ಮತ್ತು ದ್ರೋಣರಿಗೆ ಕೌರವರ ಕುಟಿಲ ರಾಜನೀತಿಯು ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವರು ಕೌರವರ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪಾಂಡವರ ಪಂಗಡದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಿತ್ತು, ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಹೀಗೆ ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬದಲಿಸುವುದು ಹಿರಿಯರೆನಿಸಿದವರಿಗೆ ಭೂಷಣವಲ್ಲ. ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣರು ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬದಲಿಸಿದ್ದರೆ ಅವರ 'ಜೀವಗಳ್ಳ ಮುದುಕರು' ಎಂಬ ಅಪವಾದಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರು. **ಕಾಳಗ ಅಥವಾ ಸಾವಿಗೆ ಹೆದರಿ ತಮ್ಮ ಮೊದಲಿನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಬದಲಿಸಬೇಕೆಂಬ ಪುಕ್ಕತನದ ಹೇಡಿ ವಿಚಾರವು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಚಾರಿತ್ರ್ಯಶೀಲಗಳುಳ್ಳ ಮಹನೀಯರಿಗೆ ಕನಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಂಕಲಾರದು.**

ಅಲ್ಲದೆ 'ಸತ್ಯವತಿಯ ಮಕ್ಕಳ ವಂಶವನ್ನು ತಾನು ಕಾಪಾಡುವೆನು' ಎಂದು ಭೀಷ್ಮರು ಪಣತೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಂಗವು ಭೀಷ್ಮರಿಂದ ಎಂದೂ ಸಂಭವಿಸಲಾರದು. ಯಾರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿದ್ದು ಹಲವು ಕಾಲ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ್ದಾಯ್ತೊ ಆ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೆ ಕೊನೆಯ ವರೆಗೂ ನಿಲ್ಲುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಜೀವಕ್ಕೆ ಗಂಡಾಂತರವುಂಟಾದೊಡನೆಯೆ ಪಕ್ಷ ಬದಲಿಸುವುದು ಹೇಡಿತನವು. ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷವು ಸೋಲುವುದೆಂದು ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ತಮಗೆ ಸಾವು ಒದಗುವುದು ನಿಶ್ಚಿತವೆಂದೂ ಅವರು ಅರಿತಿದ್ದರು. ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರು ರಣಭೂಮಿಯಿಂದ ಕದಲಲಿಲ್ಲ. ಕಾದುತ್ತ ಕಾದುತ್ತಲೆ ಸಾವನ್ನು ಒರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಹಿಂಜರಿಯಲಿಲ್ಲ. ಆದರ್ಶರಾದ ಮಹಾಪುರುಷರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವರ್ತನವು ಇದೇ ಆಗಿದೆ. ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರು ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ಎಂದು ಭಾವಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಹುರುಳಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹೀನ ಮಾದರಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹಿರಿಯರ ನಡೆವಳಿಯೆ ಕಿರಿಯರಿಗೆ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ರೀತಿಯಿಂದ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರು ವರ್ತಿಸಿದ್ದು ತೀರ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ದುರ್ಯೋಧನನು ದ್ರೋಣರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿದ ಬಳಿಕ ಆತನು ತನ್ನ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿರಿ:

(೧೧) ೩ ರಿಂದ ೧೦ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ವರೆಗೆ ಅರಸನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನು ದ್ರೋಣರನ್ನು ಕುರಿತು ಆಡಿದ

(ಇನ್ನು) ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಎಲ್ಲ ಅಯನಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ವ್ಯೂಹದ ಬಾಗಿಲಿನ ಆಯಕಟ್ಟಿನ ಮೆಟ್ಟು-ಗಳಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಎಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಎಲ್ಲ ಬದಿಗಳಿಂದಲೂ ಭೀಷ್ಮರನ್ನೆ ಕಾಪಾಡಬೇಕು. ॥ ೧೧ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ:— ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸೈನಿಕನೂ ತನಗೆ ನಿಯಮಿಸಿದ ಎಡೆಯಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂತು ಕಾದ ತಕ್ಕದ್ದು; ಅಂಜಿ ಹಿಂಜರಿಯಲಾಗದು. ಸೇನಾಪತಿಯ ಅಪ್ಪಣೆಗಳನ್ನು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ತರಲು ತತ್ಪರನಾಗಿರಬೇಕು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರೂ ಸಂಘಟಿತ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿ ಸೇನಾಪತಿ ಹಾಗೂ ಸೇನಾನಾಯಕರ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಗೆಲುವು ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೆಲ್ಲ ಸೂರೆಗೊಳ್ಳಬೇಕು ॥ ೧೧ ॥

ಮಾತುಗಳಿವೆ. ದುರ್ಯೋಧನನು ಛಾಯೆಗಾಣಿಸಿ ನುಡಿದ ಕಟಕಿಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೂ ದ್ರೋಣರು ಪಿಟ್ಟೆನ್ನದೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರು! ದುರ್ಯೋಧನನು ಇದನ್ನು ಕಂಡು ವಿಸ್ಮಿತನಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡನು. ದ್ರೋಣರ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲ. ಪಾಂಡವರನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡುವದಕ್ಕಾಗಿ ಆರಂಭಿಸಿದ ಈ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿರೋಧಿ-ಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ, ಇವರಿಂದ ತನಗೆ ಅನು-ಕೂಲವಾದ ಉತ್ತರವು ದೊರೆತೀತೆಂದು ಹಾರೈಸುವದು ನಿರರ್ಥಕವೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಲು ತಡ-ವಿಡಿದಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಪೀಡಿಸಿದರೆ ದ್ರೋಣ-ರಿಗೆ ಅಸಹ್ಯವಾಗಿ, ಸುಮ್ಮನೆ ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ಆದೀತೆಂದು ಎಣಿಸಿ, ದುರ್ಯೋಧನನು ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಅಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದುರ್ಯೋಧನನು ಹೇಳಿರುವುದೇ-ನೆಂದರೆ 'ಎಲ್ಲ ದಂಡಿನವರೂ ಭೀಷ್ಮರನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸ-ಬೇಕು.' ನಿಜವಾಗಿ ಭೀಷ್ಮರು ಸ್ವತಃ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮ-ಶಾಲಿಗಳು, ಅದ್ವಿತೀಯ ಶೂರರು. ಅವರಿಗೆ ನೆರವರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಅವಶ್ಯಕತೆಯೇನು? 'ಶಿಖಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ತಾನು ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಎತ್ತಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಅವರು ಪಣ-ತೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಶಿಖಂಡಿಯು ಮಹಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಪುರುಷವೀರನಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆತನೊಡನೆ ಕಾದುವುದಕ್ಕೆ ಭೀಷ್ಮರು ಸಿದ್ಧರಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಪಾಂಡವರು ಶಿಖಂಡಿಯನ್ನು ಎದುರಿಗೆ ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರೆ ಭೀಷ್ಮರು ಶಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿಡುವುದು ನಿಶ್ಚಿತ; ಹಾಗಾದಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಭೀಷ್ಮರನ್ನು ಕಳಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗವು ತನಗೆ ಬಂದೀತೆಂದು ಮುಂಗಂಡು, ಎಲ್ಲ ದಂಡಾಳು ಗಳಿಗೂ ದಳವಾಯಿಗಳಿಗೂ ದುರ್ಯೋಧನನು ಆಜ್ಞಾಪಿ-ಸಿದ್ದೇನೆಂದರೆ: ಎಲೈ ಸೈನಿಕರೆ, ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಕೈಕೆಳಗಿನ ಪಡೆಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿರಿ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸೇನಾ-ನಾಯಕನೂ ತನ್ನ ಪಡೆಯ ಮುಂಗಡೆಯಲ್ಲಿರಲಿ. ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ವೀರರೂ ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಎಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲಿ. ಯಾರೂ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಳಗಳಿಂದ ಹಿಂಜರಿಯ-ಕೂಡದು; ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತು ಹೋರಾಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಭೀಷ್ಮರನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಕಾಳಗದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹೊಣೆಯು ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾ-ಮಹರ ಮೇಲೆಯೆ ಇದೆ.

ಭೀಷ್ಮ (ಮತ್ತು ದ್ರೋಣ) ರ ಮನಸ್ಥಿತಿಯು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗೊತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೂ ಆತನಿಗೆ ಇವರನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೂ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಮದದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿ, ಅನ್ಯಾಯ ಅನೀತಿಗಳಿಗೆ ಹೇಸದೆ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸುಲಿಗೆಯನ್ನು ನಡಿಸಿದ ರಾಜರಿಗೆ ಈ ಬಗೆಯ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಕೊನೆಗೆ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತವೆ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಯ ನಾಶಕ್ಕೆ ಅವರ ಪಕ್ಷದೊಳಗಿನ ಇಂತಹ ಅಸಂತುಷ್ಟ ವೀರರೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಾರಣರಾಗುತ್ತಾರೆ

ದ್ರೋಣರು ಮರುಮಾತನಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು, ದುರ್ಯೋಧನನು ಪಿತಾಮಹ ಭೀಷ್ಮರನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದನು. ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರೂ ಯಾವ ಮಾತ-ನ್ನಾಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಿಂಹದಂತೆ ಗರ್ಜಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಶಂಖವನ್ನು ಊದಿದರು. ಆ ವಿಚಾರವು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿದೆ:

(೧೨) ಸಂಜಯನು ನುಡಿದನು: 'ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾ-ಮಹರು ಗಜರಿ ಗರ್ಜಿಸಿ ಶಂಖವನ್ನೂದಿದರು; ಅರ್ಜುನ-ನಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿದರು'. ಆದರೆ ಭೀಷ್ಮರು ಕೂಡ ಈ ಯುದ್ಧವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ದುರ್ಯೋ-ಧನನಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದರೆ ಭೀಷ್ಮರು ಆತನೊಡನೆ ಮಾತಾಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಏನನ್ನೂ ನುಡಿಯದೆ ಬರಿ ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ ಮಾಡಿ ಶಂಖ ವನ್ನು ಊದುವರು! ಭೀಷ್ಮರು ಇದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಹಲವು ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಡಿದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಅವರಿಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ಕುಟಿಲ ರಾಜನೀತಿಯು ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಸಮ್ಮತವಿದ್ದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು

(೬) ಶಂಖ-ನಾದ.

ಸಂಜಯ ಉವಾಚ— ತಸ್ಯ ಸಂಜನಯನ್ ಹರ್ಷಂ ಕುರುವೃದ್ಧಃ ಪಿತಾಮಹಃ ।
ಸಿಂಹನಾದಂ ವಿನದ್ಯೋಚ್ಚೈಃ ಶಂಖಂ ದಧ್ಮೌ ಪ್ರತಾಪವಾನ್ ॥ ೧೨ ॥
ತತಃ ಶಂಖಾಶ್ಚ ಭೇರ್ಯಶ್ಚ ಪಣವಾನಕ ಗೋಮುಖಾಃ ।
ಸಹಸೈವಾಭ್ಯಹನ್ಯಂತ ಸ ಶಬ್ದಸ್ತುಮುಲೋಽಭವತ್ ॥ ೧೩ ॥
ತತಃ ಶ್ವೇತೈರ್ಹಯೈರ್ಯುಕ್ತೇ ಮಹತಿ ಸ್ಯಂದನೇ ಸ್ಥಿತೌ ।
ಮಾಧವಃ ಪಾಂಡವಶ್ಚೈವ ದಿವ್ಯೌ ಶಂಖೌ ಪ್ರದಧ್ಮತುಃ ॥ ೧೪ ॥

ಅನ್ವಯ:— ತಸ್ಯ ಹರ್ಷಂ ಸಂಜನಯನ್, ಪ್ರತಾಪವಾನ್ ಕುರುವೃದ್ಧಃ ಪಿತಾಮಹಃ, ಉಚ್ಚೈಃ ಸಿಂಹನಾದಂ ವಿನದ್ಯ, ಶಂಖಂ ದಧ್ಮೌ ॥ ೧೨ ॥ ತತಃ ಶಂಖಾಃ ಚ ಭೇರ್ಯಃ ಚ ಪಣವಾನಕಗೋಮುಖಾಃ ಸಹಸಾ ಏವ ಅಭ್ಯಹನ್ಯಂತ । ಸಃ ಶಬ್ದಃ ತುಮುಲಃ ಅಭವತ್ ॥ ೧೩ ॥ ತತಃ ಶ್ವೇತೈಃ ಹಯೈಃ ಯುಕ್ತೇ ಮಹತಿ ಸ್ಯಂದನೇ ಸ್ಥಿತೌ ಮಾಧವಃ ಪಾಂಡವಃ ಚ ದಿವ್ಯೌ ಶಂಖೌ ಪ್ರದಧ್ಮತುಃ ॥ ೧೪ ॥

ಸಂಜಯನು ನುಡಿದನು — ಆತನು (ದುರ್ಯೋಧನನು) ಹಿಗ್ಗಲೆಂದು ಕೌರವರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರೂ ಪ್ರತಾಪಶಾಲಿಗಳೂ ಆದ ಪಿತಾಮಹ (ಭೀಷ್ಮ)ರು ಸಿಂಹನಂತೆ ಗಜರಿ ಗರ್ಜಿಸಿ, ಶಂಖವನ್ನು ಊದಿದರು. ॥೧೨॥ ಬಳಿಕ ಹಲವು ಶಂಖಗಳು, ಭೇರಿಗಳು, ಢಕ್ಕೆಗಳು, ಮದ್ದಳೆಗಳು, ಗೋಮುಖಗಳು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಬಾಜಿಸಿದುವು. ಆ ಮೊರೆತವು ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗಿತ್ತು. ॥ ೧೩ ॥ ತರುವಾಯ ಬೆಳ್ಕುರೆಗಳ ಹೆದ್ದೇರಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನರಿರ್ವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಂಖಗಳನ್ನು ಬಾಜಿಸಿದರು. ॥ ೧೪ ॥

ಮತ್ತು ಭೀಷ್ಮರು ದುರ್ಯೋಧನನ ರಾಜ್ಯದೊಳಗಿನ ಮಹಾ ಸೇನಾಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ ಅರಸನ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗುತ್ತಲೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಅಣಿಯಾದರು. ದೊರೆಗಳು ಕೊಟ್ಟ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವದು ಸೈನಿಕವೃತ್ತಿಯ ಜೀವನದ ಮುಖ್ಯ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿದೆ. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರ ಈ ಕೃತಿಯು ಯೋಗ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಅವರು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೇನಾಪತಿ ಪದವಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು ಎಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಪ್ರವಾಹ ಪತಿತನಾಗಿ ಅಥವಾ ಅನಿವಾರ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಯಾವುದೊಂದು ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಬೇರೆ; ಆ ಕೆಲಸವು ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗಿ ಮನಸಾರೆ ಅದನ್ನು ಒಲಿದು ಕೈಕೊಂಬುದು ಬೇರೆ. ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರು ಈಗ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾದುದು ಕೇವಲ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು. ಉಪ್ಪುಂಡುದಕ್ಕಾಗಿ (ಜೋಳದ ಪಾಳಿಯೆಂದು). ದುರ್ಯೋಧನನ ರಾಜನೀತಿಯು ಸಮ್ಮತವಿದ್ದು, ಇದು ಧರ್ಮಯುದ್ಧವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಅವರು ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದಿಲ್ಲ.

(೧೨) ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾಮಹರ ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆ ಮತ್ತು ಶಂಖನಾದವು ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಲೆ ಕೌರವ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ರಣವಾದ್ಯಗಳು ಪ್ರಚಂಡವಾಗಿ ನಿನದಿಸಿದುವು. ಶಂಖನಾದವೂ ರಣವಾದ್ಯ ಘೋಷವೂ ಯುದ್ಧದೊಳಗಿನ ಉತ್ಸಾಹದ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿವೆ. ರಣವಾದ್ಯಗಳ ಘೋಷವು ಸೈನಿಕರನ್ನು ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಹುರುಗುಂಬಿಸಿ ಮೈಮರೆಯಿಸುವುದು. ಹುಮ್ಮಸವನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿಸುವುದು. ಕೌರವ ಸೈನ್ಯದ ಈ ಕಹಳೆ ಕೊಂಬುಗಳ ಮೊರೆತವು, ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಕಾಳಗದ ಕರೆಯೆ ಆಗಿದ್ದಿತು. 'ನಾವು ಹೋರಟಿಗೆ ಅಣಿಯಾಗಿದ್ದೇವೆ. ನಿಮಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಎದುರಿಸುವ ಎದೆಗಾರಿಕೆಯಿದ್ದರೆ ಮುಂದೆ ಬನ್ನಿ!' ಪಾಂಡವರಂತೂ ಮೊದಲೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಕೌರವರ ರಣವಾದ್ಯ ಘೋಷವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಲೆ, ಅವರೂ ಅದೇ ಬಗೆಯಾದ ಮಾರುತ್ತರವನ್ನಿತ್ತರು. ಅದರ ವಿವರವು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿದೆ:

(೧೪-೧೯) ಕೌರವರ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೀಷ್ಮ ಪಿತಾಮಹರ ಶಂಖನಾದದ ವರ್ಣನೆಯು ಮಾತ್ರ ಉಂಟು. ದ್ರೋಣರು ಶಂಖವನ್ನು ಊದಿದ ಸುದ್ದಿಯೆ ಇಲ್ಲ. ಕೌರವ ವೀರರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖರಾದವರು ಯಾರಾದರೂ ಹುಮ್ಮಸದ ಉಬ್ಬಿನಿಂದ ತಮ್ಮ ಶಂಖಗಳನ್ನು ನಿನದಿಸಿದ್ದರೆ ಅದರ ವರ್ಣನೆಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಬರಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕೌರವ ಸೇನೆಯಲ್ಲಿ, ಈ ಬಗೆಯ ಹುರುಪಿನಿಂದ

ಪಾಂಚಜನ್ಯಂ ಹೃಷೀಕೇಶೋ ದೇವದತ್ತಂ ಧನಂಜಯಃ ।
ಪೌಂಡ್ರಂ ದಧ್ಮೌ ಮಹಾಶಂಖಂ ಭೀಮಕರ್ಮಾ ವೃಕೋದರಃ ॥ ೧೫ ॥
ಅನಂತ ವಿಜಯಂ ರಾಜಾ ಕುಂತೀಪುತ್ರೋ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಃ ।
ನಕುಲಃ ಸಹದೇವಶ್ಚ ಸುಘೋಷಮಣಿ ಪುಷ್ಪಕೌ ॥ ೧೬ ॥
ಕಾಶ್ಯಶ್ಚ ಪರಮೇಷ್ವಾಸಃ ಶಿಖಂಡೀ ಚ ಮಹಾರಥಃ ।
ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನೋ ವಿರಾಟಶ್ಚ ಸಾತ್ಯಕಿಶ್ಚಾಪರಾಜಿತಃ ॥ ೧೭ ॥
ದ್ರುಪದೋ ದ್ರೌಪದೇಯಾಶ್ಚ ಸರ್ವಶಃ ಪೃಥಿವೀಪತೇ ।
ಸೌಭದ್ರಶ್ಚ ಮಹಾಬಾಹುಃ ಶಂಖಾನ್ ದಧ್ಮುಃ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ॥ ೧೮ ॥
ಸ ಘೋಷೋ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಣಾಂ ಹೃದಯಾನಿ ವ್ಯದಾರಯತ್ ।
ನಭಶ್ಚ ಪೃಥಿವೀಂ ಚೈವ ತುಮುಲೋ ವ್ಯನುನಾದಯನ್ ॥ ೧೯ ॥

ಅನ್ವಯ :— ಹೃಷೀಕೇಶಃ ಪಾಂಚಜನ್ಯಂ, ಧನಂಜಯಃ ದೇವದತ್ತಂ, ಭೀಮಕರ್ಮಾ ವೃಕೋದರಃ ಪೌಂಡ್ರಂ ಮಹಾಶಂಖಂ ದಧ್ಮೌ ॥ ೧೫ ॥ ಕುಂತೀಪುತ್ರಃ ರಾಜಾ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಃ ಅನಂತ ವಿಜಯಂ, ನಕುಲಃ ಸಹದೇವಃ ಚ, ಸುಘೋಷಮಣಿಪುಷ್ಪಕೌ ॥ ೧೬ ॥ ಪರಮೇಷ್ವಾಸಃ ಕಾಶ್ಯಃ ಮಹಾರಥಃ ಶಿಖಂಡೀ ಚ, ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನಃ ವಿರಾಟಃ ಚ, ಅಪರಾಜಿತಃ ಸಾತ್ಯಕಿಃ ಚ ॥ ೧೭ ॥ ದ್ರುಪದಃ ದ್ರೌಪದೇಯಾಃ ಚ, ಮಹಾಬಾಹುಃ ಸೌಭದ್ರಃ ಚ, ಹೇ ಪೃಥಿವೀಪತೇ! ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ಸರ್ವಶಃ ಶಂಖಾನ್ ದಧ್ಮುಃ ॥ ೧೮ ॥ ಸಃ ತುಮುಲಃ ಘೋಷಃ ನಭಃ ಚ, ಪೃಥಿವೀಂ ಚ, ಏವ ವ್ಯನುನಾದಯನ್, ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಣಾಂ ಹೃದಯಾನಿ ವ್ಯದಾರಯತ್ ॥ ೧೯ ॥

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಪಾಂಚಜನ್ಯವನ್ನು, ಅರ್ಜುನನು ದೇವದತ್ತವನ್ನು ಮತ್ತು ಭಯಂಕರ ಕರ್ಮಿ-ಯಾದ ಭೀಮಸೇನನು ಪೌಂಡ್ರವೆಂಬ ಮಹಾಶಂಖವನ್ನು ಧ್ವನಿಗೆಯ್ದರು. ॥ ೧೫ ॥ ಕುಂತಿಯ ಮಗನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ರಾಜನು ಅನಂತ ವಿಜಯವನ್ನು ಮತ್ತು ನಕುಲ-ಸಹದೇವರುಗಳು ಸುಘೋಷಗಳ ಹಾಗು ಮಣಿಪುಷ್ಪಕಗಳನ್ನು ನಿನದಿಸಿದರು. ॥ ೧೬ ॥ ಮಹಾಧನುರ್ಧಾರಿಯಾದ ಕಾಶಿರಾಜನು, ಮಹಾರಥಿ ಶಿಖಂಡಿಯು, ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನು, ವಿರಾಟರಾಜನು ಸೋಲನ್ನರಿಯದ ಸಾತ್ಯಕಿಯು, ದ್ರುಪದ ರಾಜನು ದ್ರೌಪದಿಯ ಎಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳು, ಸುಭದ್ರೆಯ ಮಗು ಮಹಾಬಾಹು ಅಭಿಮನ್ಯುವು ಮೊದಲಾದವರೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಂಖಗಳನ್ನು ಮೊಳಗಿಸಿದರು. ॥ ೧೭—೧೮ ॥ ಆ ಭೀಕರವಾದ ಶಂಖನಾದವು ನೆಲಮುಗಿಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿತು. ಆ ತುಮುಲ ಘೋಷವನ್ನು ಕೇಳಿ ದುರ್ಯೋಧನಾದಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳ ಎದೆಯೊಡೆ-ಯಿತು. ॥ ೧೯ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ :— ಯುದ್ಧ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಣವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಮೊಳಗಿಸಿ, ತಮ್ಮ ಸೈನಿಕರ ಹುಮ್ಮಸವು ಇಮ್ಮಡಿಸುವಂತೆ, ಹಗೆಗಳ ಎದೆಯೊಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಹೋರಾಡುವ ಹುಮ್ಮಸವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ವೀರರು ವಿರಳ. ಒಳಗೊಳಗೆ 'ತಮ್ಮದು ಅಧರ್ಮ ಯುದ್ಧ'ವೆಂಬ ಭಾವನೆಯು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಕೊರೆಯುತ್ತಲಿದ್ದ ವೀರರು ಹಲವರಿದ್ದರು. ಸಂಬಳ ತಿಂದುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ನಿಂತ ಬಾಡಿಗೆಯ ಬಂಟರೆ ಹೆಚ್ಚು. ಇಂತಹರ ಶಂಖನಾದದಲ್ಲಿ ಏನು ತಾನೆ ಜೀವವಿದ್ದೀತು? ಸುಮ್ಮನೆ ಊದಬೇಕೆಂದು ಊದಿದ ಶಂಖನಾದದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನಾದರೂ ಏನು ಮಾಡುವುದು? ಅದೇ ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೀರನ ಶಂಖನಾದವೂ ವರ್ಣನೀಯವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವರೆಲ್ಲ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಸರ್ವಸ್ವವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳಲು ಸಜ್ಜಾಗಿದ್ದರು. **ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿ-ಸಂಘಟನೆಗಳ ಬಲದಿಂದ 'ಇಹದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಇಲ್ಲವೆ ಸತ್ತರೆ ವೀರಸ್ವರ್ಗ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದನ್ನು ಪಡೆಯದೆ ಮರಳುವಂತಿಲ್ಲ;'** ಎಂದು ವೀಳ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ಅಲ್ಲದ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಎಡೆಯೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲ.

ಈ ಶಂಖನಾದಗಳ ವಿವರವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ, ಪಾಂಡವರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಆವೇಶ

(೭) ಅರ್ಜುನನು ಸೈನ್ಯ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದುದು.

ಅಥ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಾನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ ಕಪಿಧ್ವಜಃ ।
ಪ್ರವೃತ್ತೇ ಶಸ್ತ್ರಸಂಪಾತೇ ಧನುರುದ್ಯಮ್ಯ ಪಾಂಡವಃ ॥ ೨೦ ॥

ಅನ್ವಯ:— ಅಥ ಕಪಿಧ್ವಜಃ ಪಾಂಡವಃ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ ವ್ಯವಸ್ಥಿತಾನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಶಸ್ತ್ರಸಂಪಾತೇ ಪ್ರವೃತ್ತೇ (ಸತಿ) ಧನುಃ ಉದ್ಯಮ್ಯ— ॥ ೨೦ ॥

ಇನ್ನು ಕೌರವರು ಅಣಿಯಾಗಿದ್ದು, ಕೂಡಲೆ ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಆಘಾತಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಗುವದೆಂದು ಕಂಡು ಕಪಿಧ್ವಜವನ್ನುಳ್ಳ ಅರ್ಜುನನು ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಎತ್ತಿದನು. ॥ ೨೦ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ:— ಹೋರಾಟಿಯ ಹೊತ್ತು ಬರುತ್ತಲೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವೀರನೂ ತನ್ನ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುಂದುವರಿಯಬೇಕು.

ಉತ್ಸಾಹಗಳು ಕೌರವರ ಕಡೆಗೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಭೀಷ್ಮರ ಸೈನ್ಯವೆಲ್ಲಾ (ಕೌರವ) ಸೈನ್ಯವು ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದಿತು; ಭೀಮನ ನಾಯಕತ್ವದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಪಾಂಡವ ಸೇನೆಯು ಪೂರ್ಣವಾಗಿದ್ದಿತು' ಎಂದು ಹತ್ತನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥಮಾಡುವುದೆ ಹೆಚ್ಚು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ತಮ್ಮ ದಂಡಿನ ಈ ನಿರುತ್ಸಾಹದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿಯೆ 'ತಮ್ಮ ದಂಡು ಅಪೂರ್ಣ' ವೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನು ಉಸುರಿರಬೇಕು. ಹತ್ತನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ, ಶಂಖನಾದಗಳ ವರ್ಣನೆಯ ನೆರವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾರ ಉತ್ಸಾಹ, ಆವೇಶಗಳು ಎಷ್ಟು ಎಂಬುದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಬಗೆಯಾಗಿ ಶಂಖಗಳನ್ನು ಮೊಳಗಿಸಿ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಕೈ ಬೀಸಿದೊಡನೆ, ವೀರನಾದ ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಎದುರಾಳಿಗಳ ದಂಡನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದುವರಿದನು.

(೨೦) 'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ದಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸನ್ನದ್ಧವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಎತ್ತಿದನು. ಮತ್ತು ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡುವ ಮೊದಲು ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಬಿನ್ನವಿಸಿದ್ದೇನಂದರೆ--' ಎಂಬುದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಆಶಯವಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನನಿಗೆ 'ಕಪಿಧ್ವಜ' ನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅರ್ಜುನನ ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಕಪಿ ಎಂದರೆ ಮಂಗನ ಅಥವಾ ಹನುಮನ ಚಿಹ್ನವಿತ್ತು. ಮಹಾಭಾರತದ ಕೆಲವು ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಧ್ವಜದಂಡದ ಮೇಲೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಹನುಮಂತನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ; ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಹನುಮನು ಭುಭುಃಕಾರ ಶಬ್ದ ಮಾಡಿದನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ನಿಜವಾದ ಹನುಮನೆ ಧ್ವಜ ದಂಡದಲ್ಲಿದ್ದನೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಧ್ವಜಪಟವು ಬಟ್ಟೆಯದಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ತಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಚಿಹ್ನವು ಇರುವುದು ಲೋಕರೂಢಿ. ಅದರಂತೆ ಅರ್ಜುನನ ಪತಾಕೆಯ ಮೇಲೆ ಹನುಮನ ಚಿಹ್ನವಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವೀರನ ಧ್ವಜದ ಮೇಲೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಚಿಹ್ನಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಧ್ವಜದ ಮೇಲೆ ಕಮಂಡಲು ಇದ್ದಿತು.

'ಕಪಿ' ಶಬ್ದವು ವೇದದಲ್ಲಿ '**ಸೂರ್ಯ**' ವಾಚಕವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. 'ಕ' ಎಂದರೆ ನೀರು, 'ಪಿ' ಎಂದರೆ ಕುಡಿವವನು. ಸೂರ್ಯನು ನೀರನ್ನು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಿದರೆ ಅರ್ಜುನನ ಧ್ವಜವು ಸೂರ್ಯಚಿಹ್ನಾಂಕಿತವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. 'ಏತಾದೇವ ಸೇನಾ ಸೂರ್ಯಕೇತವಃ' ಎಂದು ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ (೫-೨೧-೧೨). ಆದರೆ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಾಗಲಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಸೂರ್ಯಧ್ವಜದ ವರ್ಣನೆಗಳಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅರ್ಜುನನದು ಹನುಮಧ್ವಜವೆ ಆಗಿರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಜುನನ ಕಪಿಧ್ವಜವು ಯಾತರ ದ್ಯೋತಕ? ಮಂಗವು ಚಂಚಲತೆಯ ಮೂರ್ತಿ. ಅದುವೆ ಅರ್ಜುನನ ಮನಸಿನ ಪ್ರೀತಿಯ ಧ್ವಜ ಚಿಹ್ನ, ಅರ್ಜುನನ ಮಂಗಮನಸಿನ ಚಾಂಚಲ್ಯದ ಅನುಭವವು ಇದೀಗ ಬರಲಿದೆ. ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಪಾಂಡವ ಪಕ್ಷದವರೆಲ್ಲ ನೆರೆನಂಬಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಅರ್ಜುನನನ್ನು, ಅರ್ಜುನನು ಕಾಳಗದಿಂದ ಹಿಂದೆಗೆದರೆ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು

ಆಸೆಯೆ ಇಲ್ಲ. ಅರ್ಜುನನೂ ತನ್ನ ಮೇಲಣ ಹೊಣೆ-ಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನಾಗಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಮನಸಿನ ಹುಟ್ಟುಗುಣ ಹೋಗುವುದು ಹೇಗೆ? ಯುದ್ಧದ ಸಿದ್ಧತೆಯಿಂದ ಆತನು ರಣರಂಗಕ್ಕೆ ಬಂದುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೆ ಇಲ್ಲ. ಎದುರಾಳಿಗಳ ಶಂಖನಾದವು ಕೇಳಬರುತ್ತಲೆ ಆತನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಮಾರುತ್ತರವೆಂದು ಭೋರ್ಗರೆವ ಶಂಖನಾದವನ್ನು ಮೊಳಗಿಸಿ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಎತ್ತಿದುದೂ ನಿಜ. ಆದರೆ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ಎರಡೂ ಸೈನ್ಯಗಳೊಳಗಿನ ವೀರರನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಾಯ್ತು. ಆ ಮೇರೆಗೆ ಎರಡೂ ದಂಡುಗಳ ಮೇಲು ನೋಟವನ್ನು ಮುಗಿಸುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ, ಯುದ್ಧದ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳ ಭೀಕರ ಚಿತ್ರವು ಕಣ್ಣೆದುರು ಕಟ್ಟಿ-ದಂತಾಗಿ ಕಾಳಗದಿಂದ ಮರಳುವಬುದ್ಧಿಯುಂಟಾಯ್ತು! **ಸ್ವರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಹೋರಾಡಲು ಸೊಂಟ-ಕಟ್ಟಿದ ವೀರರಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಚಂಚಲತೆಯು ಲೇಸಲ್ಲ. ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕಾದಲು ಬದ್ಧಪ್ರತಿಜ್ಞ-ರಾದ ವೀರರು 'ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞ'ರಾಗಿರಬೇಕು. ಅವ-ರಿಗೆ ಚಂಚಲತೆಯೆಂಬುದು ಅಪಥ್ಯಕರ. ಕಾಳಗದ ಎಲ್ಲ ಸಿದ್ಧತೆಯಾಗಿ ಕೈಗೆ ಕೈ ಹತ್ತುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ವೀರನೆನಿಸಿದವನು ಹೋರಟೆಯಿಂದ ಹಿಂದೆಗೆದರೆ ಆತನೊಬ್ಬನಿಂದ ಇಡೀ ಸ್ವರಾಜ್ಯಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹಾನಿ-ತಟ್ಟುವುದು.** ಪಾಂಡವರದು ಸತ್ಪಕ್ಷವಾಗಿತ್ತು. ಆದುದ-ರಿಂದ ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅವರ ಬೆಂಬಲವಾಗಿದ್ದನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಿ—ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಆತನ ಚಂಚಲತೆಯನ್ನು ದೂರ ಮಾಡಿದನು. 'ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞ'ನನ್ನಾಗಿಸಿದನು. ಆಗ ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಸಮರ್ಥನಾದನು. ಮನಸಿನ ಚಂಚಲತೆಯು ಅಳಿದು ಹೋಗದೆ ಮಾನವನು ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಜರುಗಿಸಲಾರನು. ಅರ್ಜುನನ ಕಪಿಧ್ವಜವು ಆತನ ಚಂಚಲ ಮನಸ್ಥಿತಿಯ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರ-ಬೇಕೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಿಚಾರಣೀಯವಾದ ಅಂಶವಿದೆ. ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರನ ಮಗನು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರವೆಂಬ ಪದವು ವಿದ್ಯುದ್ವಾಚಕವಾಗಿದೆ. ಮಾನವರ ಮನಸು ಈ ವಿದ್ಯುದಂಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ಇಂದ್ರಿಯ-ಗಳು ಸೂರ್ಯಾದಿ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಆಗಿವೆ.

ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿ	ಮಾನವದೇಹ
ಇಂದ್ರ (ವಿದ್ಯುತ್)	ಮನಸು (ವೈದ್ಯುತಂ)
ಸೂರ್ಯ	ಕಣ್ಣು
ವಾಯು	ಪ್ರಾಣ
ದಿಕ್ಕು	ಕಿವಿ
ಅಗ್ನಿ	ಮಾತು
ಆಪ್	ನಾಲಗೆ

ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಡೆಯನು. ಅದರಂತೆ ಮಾನವ ಮನಸು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯ-ಗಳಿಗೆ (ಶರೀರದೊಳಗಿನ ದೇವತಾಂಶಗಳ) ಅರಸು. ಮನಸು ಗೆದ್ದರೆ ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಗೆದ್ದಂತೆ; ಮನಸು ಸೋತರೆ ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಸೋತಂತೆ. ಪಾಂಡವರೈವರ ಸೋಲುಗೆಲುವು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಅವ-ಲಂಬಿಸಿರುವಂತೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸೋಲುಗೆಲುವೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಅವಲಂಬಿಸಿವೆ. ಮನಸಿನೊಡನೆ ಪ್ರಾಣ-ಗಳ ಸಂಬಂಧವು ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಮಾತು ಬಂದಿದೆ. ಪ್ರಾಣವು ವಾಯುವಿನ ಅಂಶವಾಗಿದೆ:

ವಾಯುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಭೂತ್ವಾ ನಾಸಿಕೇ ಪ್ರಾವಿಶತ್

ಐ. ಉ. ೧.

ವಾಯುವೆ ಪ್ರಾಣವಾಗಿ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ಪ್ರಾಣವು ಮನಸಿನ ಒಡನಾಡಿಯಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕುರಿತು ಯೋಗಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ:

ಮಾರುತಂ ಧಾರಯೇದ್ಯಸ್ತು ನ ಮುಕ್ತೋ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ||

ಹ. ಯೋ. ಪ್ರ. ೧.೪೯

ಮಾರುತೇ ಮಧ್ಯಸಂಚಾರೇ ಮನಃಸ್ಥೈರ್ಯಂ ಪ್ರಜಾಯತೇ ||

ಹ. ಯೋ. ಪ್ರ. ೨.೪೨.

ಚಲೇ ವಾತೇ ಚಲಂ ಚಿತ್ತಂ ನಿಶ್ಚಲೇ ನಿಶ್ಚಲಂ ಭವೇತ್ ||

ಹ. ಯೋ. ಪ್ರ. ೨.೨.

'ಮಾರುತ ಎಂದರೆ ಗಾಳಿಯು ಸ್ಥಿರವಾಗುತ್ತಲೆ ಮನು-ಷ್ಯನು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಗಾಳಿ (ಪ್ರಾಣ) ಮಧ್ಯ-ಸಂಚಾರಿಯಾಗುತ್ತಲೆ ಮನಸು ಸ್ಥಿರವಾಗುತ್ತದೆ. ಗಾಳಿಯು (ಪ್ರಾಣ) ಹೊಯ್ದಾಡಿದರೆ ಮನಸು ಅಲ್ಲಾ-ಡುವುದು. ಮತ್ತು ಗಾಳಿ (ಪ್ರಾಣ) ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಂತರೆ ಮನಸು ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವುದು.' ಈ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಪ್ರಾಣ ಮತ್ತು ಮನಸುಗಳ ದೃಢಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸು-ತ್ತವೆ. **ಮಾನವ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮನಸು ಇಂದ್ರಪುತ್ರನು; ಪ್ರಾಣವು ವಾಯುಪುತ್ರನು. ಅರ್ಜುನನ ಧ್ವಜ-ದಂಡದಲ್ಲಿರುವ ಕಪಿ–ಹನುಮನೂ ವಾಯುಪುತ್ರನು. ಇದೆಲ್ಲವೂ ಎಷ್ಟು ಹೊಂದುಗೂಡಿದೆ! ಈ ಹೊಂದಿಕೆಯು ಕೇವಲ ಘುಣಾಕ್ಷರನ್ಯಾಯದಂತೆ ಸಹಜವಾಗಿರಲಾರದು,**

ಹೃಷೀಕೇಶಂ ತದಾ ವಾಕ್ಯಮಿದಮಾಹ ಮಹೀಪತೇ ।
ಅರ್ಜುನ ಉವಾಚ— ಸೇನಯೋರುಭಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ರಥಂ ಸ್ಥಾಪಯ ಮೇಽಚ್ಯುತ ॥ ೨೧ ॥

ಅನ್ವಯ :— (ಹೇ) ಮಹೀಪತೇ ತದಾ ಹೃಷೀಕೇಶಂ ಇದಂ ವಾಕ್ಯಂ ಆಹ। ಹೇ ಅಚ್ಯುತ! ಉಭಯೋಃ ಸೇನಯೋಃ ಮಧ್ಯೇ ಮೇ ರಥಂ ಸ್ಥಾಪಯ ॥ ೨೧ ॥

ಮತ್ತು ಎಲೈ ರಾಜನೇ ಆತನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಹೀಗೆಂದನು : ಎಲೈ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೆ, ಈ ಎರಡು ದಂಡುಗಳ ನಡುವೆ ನನ್ನ ತೇರನ್ನು ಒಯ್ದು ನಿಲ್ಲಿಸು. ॥ ೨೧ ॥

ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾದ ರಚನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ. ಈ ಒಡಲೆಂಬ ತೇರಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಧರ್ಮದ (ಸತ್ಯದ) ಗೆಲುವಿಗಾಗಿ ಮನಸು ಹೋರಾಡುತ್ತಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣವು ನೆರವನ್ನಿತ್ತಿದೆ. ಈ ಧರ್ಮ-ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬೆಂಬಲವೀಯುತ್ತಾನೆ.

ಆದುದರಿಂದ ಅರ್ಜುನನ ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಹನುಮನಿದ್ದುದು ಒಂದು ಸನಾತನ (ನಿತ್ಯ) ತತ್ವದ ಸೂಚಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಮೇಲಣ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗಬಹುದು. ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರಪುತ್ರನೆಂಬುದೂ, ಹನುಮನು ವಾಯುಪುತ್ರನೆಂಬುದೂ ಒಂದು ರೂಪಕವಾಗಿದೆಯೆಂಬುದು ಮನದಟ್ಟಾದರೆ ವಾಯುಪುತ್ರ ಮಾರುತಿ, ಇಂದ್ರಪುತ್ರ ಅರ್ಜುನರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದರ್ಶನವಾಗಬಲ್ಲುದು ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ ಈ ಒಡಲೆಂಬ ತೇರಿನಲ್ಲಿ ಕಪಿಧ್ವಜನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಹೇಗೆ ಆರೂಢನಾಗಿರುವನೆಂಬುದೂ ಗೊತ್ತಾಗುವುದು.

ನಮ್ಮ ಅರ್ಜುನನು ಇನ್ನು ಏನು ಮಾಡುವನೆಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿ :

(೨೧–೨೩) ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಭಗವಾನ್ **ಅಚ್ಯುತನಿಗೆ** ಬಿನ್ನವಿಸಿದ್ದೇನೆಂದರೆ. ' ನನ್ನ ತೇರನ್ನು ಎರಡೂ ದಂಡಿನ ನಡುವೆ ಒಯ್ದು ನಿಲ್ಲಿಸು. ನಾನು ಈ ಎಲ್ಲ ವೀರರನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ಅವಲೋಕಿಸುವೆನು.' ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ **' ಅಚ್ಯುತ '** ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ' ಅ-ಚ್ಯುತ ' ಎಂದರೆ **' ಎಂದೂ ಚ್ಯುತಿ-ಬೀಳು ಇಲ್ಲದವನು ; ತನ್ನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿರುವವನು ; ಧ್ರುವನಂತೆ ಸ್ಥಿರನು ; ಅಲ್ಲಾಟ, ಹೊಯ್ದಾಟವಿಲ್ಲದವನು ; ಅಳಿಯದೆ ಉಳಿವವನು ; ಎಂದೆಂದೂ ಬಾಳುವವನು, ತಾಳುವವನು ; ಬಲವಿಲ್ಲದವನು.** ಅರ್ಜುನನು ಚಂಚಲನು ; ಆತನ ಸಂಕಲ್ಪಗಳು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆತನ ಬೆಂಬಲಿಗನಾದ ಗೆಳೆಯನು ಧ್ರುವನಂತೆ ಅಚಲನು ; ಸ್ಥಿರನು, ದೃಢನು. ಈ ಸನಾತನ ನಿತ್ಯಮಿತ್ರನಲ್ಲಿ **ಅರ್ಜುನನ** ಸಂಪೂರ್ಣ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿದೆ. ಈ ಶ್ರದ್ಧೆಯು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕಾಳಗದ ಕೋಲಾಹಲದೊಳಗಿಂದ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಪಾರುಮಾಡಿತು ; ಗೆಲುವನ್ನಿತ್ತು ; ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮರಾಜ್ಯವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತು.

ನರ-ನಾರಾಯಣರಿಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ತೇರಿನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ದಾರೆ ನರನ ಗೆಯ್ಮೆಗೆ ನಾರಾಯಣನು ನೆರವಾಗುವ ಪೌರುಷಯುಕ್ತನಾದ ನರ (ಮಾನವ) ನು ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ನೆರೆನಂಬಿ, ಆತನನ್ನು ತನ್ನ ಜೀವದ ಗೆಳೆಯನೆಂದು ಭಾವಿಸಿದರೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಪಾರಾಗುವನು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ನರನಿಗೂ ಜೀವನರಂಗದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಬೇಕಾಗುವುದು ನಿಶ್ಚಿತ. ಆದುದರಿಂದ ಆತನು ಅರ್ಜುನನಂತೆ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ, ಆತನಿಗೆ ಅದು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಲ್ಯಾಣಕರವಾಗದೆ ಇರದು

ಅರ್ಜುನನು ಇನ್ನು ರಣರಂಗವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ವೀರರನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಏನು ಮಾಡುವನೆಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿ :

(೨೪–೨೫) ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ 'ಹೃಷೀಕೇಶ'ನೆಂದು ಕರೆದಿದೆ. **'ಹೃಷೀಕೇಶ'** ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಈಶನಾದವನೆ ' ಹೃಷೀಕೇಶನು.' **ಯಾವನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿರುವನೊ ಇಲ್ಲವೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿದ್ದು ಅವನ್ನು ಸತ್ಕರ್ಮದ ತೊಡಗಿಸಿರುವನೊ, ಅಥವಾ ಯಾವನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೆ ದುಷ್ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಎಳಸುವುದಿಲ್ಲವೊ ಆತನಿಗೆ ' ಹೃಷೀಕೇಶ 'ನೆಂಬ ಹೆಸರು ಸಲ್ಲುವುದು.** ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು **' ಹೃಷೀಕೇಶ '** (ಹೃಷೀಕ ಈಶ) ನಾಗಿದ್ದನು. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಆತನು **ಅಚ್ಯುತನು** ಎಂದರೆ ಅವಿನಾಶಿ, ಸ್ಥಿರ, ದೃಢನಾಗಿದ್ದನು. ಯಾರಿಗೆ ಅಚಂಚಲ, ಸ್ಥಿರ, ದೃಢರಾಗಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲವಿದೆಯೊ ಅವರು **' ಹೃಷೀಕೇಶ '** ರಾಗಬೇಕು. ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಅಧೀನದಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಷ್ಟ

ಯಾವದೇತಾನ್ನಿರೀಕ್ಷೇಽಹಂ ಯೋದ್ಧುಕಾಮಾನವಸ್ಥಿತಾನ್ ।
ಕೈರ್ಮಯಾ ಸಹ ಯೋದ್ಧವ್ಯಮಸ್ಮಿನ್ ರಣಸಮುದ್ಯಮೇ ॥ ೨೨ ॥
ಯೋತ್ಸ್ಯಮಾನಾನವೇಕ್ಷೇಽಹಂ ಯ ಏತೇಽತ್ರ ಸಮಾಗತಾಃ ।
ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ ದುರ್ಬುದ್ಧೇರ್ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರಿಯಚಿಕೀರ್ಷವಃ ॥ ೨೩ ॥

ಸಂಜಯ ಉವಾಚ— ಏವಮುಕ್ತೋ ಹೃಷೀಕೇಶೋ ಗುಡಾಕೇಶೇನ ಭಾರತ ।
ಸೇನಯೋರುಭಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ ಸ್ಥಾಪಯಿತ್ವಾ ರಥೋತ್ತಮಮ್ ॥ ೨೪ ॥
ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಪ್ರಮುಖತಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚ ಮಹೀಕ್ಷಿತಾಮ್ ।
ಉವಾಚ ಪಾರ್ಥ ಪಶ್ಯೈತಾನ್ ಸಮವೇತಾನ್ ಕುರೂನಿತಿ ॥ ೨೫ ॥

ಅನ್ವಯ:— ಯಾವತ್ ಅಹಂ ಯೋದ್ಧುಕಾಮಾನ್ ಅವಸ್ಥಿತಾನ್ ಏತಾನ್ ನಿರೀಕ್ಷೇ; ಅಸ್ಮಿನ್ ರಣಸಮುದ್ಯಮೇ ಮಯಾ ಕೈಃ ಸಹ ಯೋದ್ಧವ್ಯಂ? ॥ ೨೨ ॥ ದುರ್ಬುದ್ಧೇಃ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಸ್ಯ, ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರಿಯಚಿಕೀರ್ಷವಃ ಯೇ ಏತೇ ಅತ್ರ ಸಮಾಗತಾಃ ತಾನ್ ಯೋತ್ಸ್ಯಮಾನಾನ್ ಅಹಂ ಅವೇಕ್ಷೇ ॥ ೨೩ ॥

ಸಂಜಯಃ ಉವಾಚ :— ಹೇ ಭಾರತ! ಏವಂ ಗುಡಾಕೇಶೇನ ಉಕ್ತಃ ಹೃಷೀಕೇಶಃ, ಉಭಯೋಃ ಸೇನಯೋಃ ಮಧ್ಯೇ, ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣಪ್ರಮುಖತಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಚ ಮಹೀಕ್ಷಿತಾಂ (ಪ್ರಮುಖತಃ) ರಥೋತ್ತಮಂ ಸ್ಥಾಪಯಿತ್ವಾ, 'ಪಾರ್ಥ! ಏತಾನ್ ಸಮವೇತಾನ್ ಕುರೂನ್ ಪಶ್ಯ' ಇತಿ ಉವಾಚ ॥ ೨೫ ॥

"ಆಗ ನಾನು, ಇಲ್ಲಿ ಹೋರುವ ಹಂಬಲದಿಂದ ಅಣಿಯಾಗಿ ನಿಂತ ವೀರರನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವೆನು. ಮತ್ತು ಯಾರೊಡನೆ ಕಾದಬೇಕಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ನೋಡುವೆನು. ॥ ೨೨ ॥ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಪುತ್ರನಾದ ದುರ್ಯೋಧನನ ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನೆರೆದು ಕಾದಲನುವಾದ ಆ ಬಂಟರನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವೆನು. ॥ ೨೩ ॥ ಸಂಜಯನು ನುಡಿದನು: 'ಎಲೈ ಭರತಕುಲೋತ್ಪನ್ನ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೆ, ಅರ್ಜುನನು ಇಂತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿದೊಡನೆಯೇ, ಆತನು ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣರ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಅರಸರ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ತೇರನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆಂದನು: 'ಅರ್ಜುನನೆ! ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಕೌರವ ವೀರರನ್ನು ನೋಡು. ॥ ೨೫ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ :— ಕಾದಲಣಿಯಾದ ವೀರನು, ತನ್ನವರನ್ನು ಅಂತು ಇದಿರಿಸಲನುವಾದ ಎದುರಾಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಬಂಟರಾರು, ಅವರ ಯೋಗ್ಯತೆಯೇನು, ಎಂಬುದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಬಳಿಕ ಆ ನೇರೆಗೆ ಅವರೊಡನೆ ಹೋರಾಡಬೇಕು.

ನಾರಿಗೆ ಎಂದೂ ಹೋಗಗೊಡಲಾಗದು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿದ್ದವನೇ '**ಭಗವಂತ**'ನು ಎಂದರೆ ಭಾಗ್ಯವಂತನಾಗಬಲ್ಲನು. 'ಶ್ರೀ-ಕೃಷ್ಣ'ನು ಎಂದರೆ ಶ್ರೀ(ಲಕ್ಷ್ಮಿ)ಯನ್ನು ತನ್ನೆಡೆಗೆ ಆಕರ್ಷಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಅಥವಾ '**ಕೃಷ್ಣ**'ನೆಂದರೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಆಕರ್ಷಣ ಮಾಡುವವನು ಆಗಬಲ್ಲನು. '**ಪುರುಷೋತ್ತಮನು**' (ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನು) ಆಗುವುದಕ್ಕೆ ಇದುವೆ ನಿಜವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ. **ಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಮದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಪಾವನನಾಗುತ್ತಾನೆ,** ಎಂಬುದುಂಟು. ಅದರ ರಹಸ್ಯವಾದರೂ ಇಲ್ಲಿಯೆ ಇದೆ. ತಾನು ಹೇಳುವ ದೇವರನಾಮದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನನಾಗಿ, ಅದರಂತೆ ಅರಿತು ಆಚರಿಸುವವನಾಗಿ ಬಾಳಿದರೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಧನ್ಯತೆಯೇನಿದೆ? ಜೀವನವು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಬೇಕೆಂದು ತಳಮಳಿಸುವವರು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇದರ ವಿಚಾರಮಾಡಬೇಕು.

ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ '**ಗುಡಾಕೇಶ**'ನೆಂದು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಹೇಳಿದೆ. '**ಗುಡಾ**' ಎಂದರೆ ನಿದ್ರೆ; ಮತ್ತು 'ಈಶ'ನೆಂದರೆ ಒಡೆಯ. ಆದುದರಿಂದ ಗುಡಾಕೇಶನೆಂದರೆ ನಿದ್ರೆಯ ಒಡೆಯನಾದವನು ಎಂದರ್ಥ. ನಿದ್ರೆ, ಆಲಸ್ಯ, ಬೇಸರ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಂಡವನೆ ಗುಡಾಕೇಶನು. ಈತನಿಗೆ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿರುವಾಗ ನಿದ್ರೆ ಅಥವಾ ಬೇಸರವೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಶ್ರಾಂತಿ-

ಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಅಥವಾ ಬಿಡುವುದು ಈತನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುತ್ತದೆ. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಅಥವಾ ನಿದ್ರೆಯು, ಬೇಕೆಂದೊಡನೆ ಈತನಿಗೆ ದೊರೆಯಬಲ್ಲದು. ಈತನು ಬಯಸಿದಾಗ ಬಯಸಿದಷ್ಟೇ ಹೊತ್ತು ಗಾಢವಾದ ನಿದ್ರೆ ಅಥವಾ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬಲ್ಲನು. ಒಂದರ್ಧಗಳಿಗೆ ನಿದ್ರೆ ಬೇಕೆಂದೊಡನೆ ಅಷ್ಟೇ ಕಾಲ ಗಾಢ ನಿದ್ರೆಗೈಯ್ದು, ಕೂಡಲೆ ಎದ್ದು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗುವನು. ಈತನು ನಿದ್ರಾವಶನಾಗಿ ಮೈಮರೆತು ಅವಧಿಮೀರಿ ಎಂದೂ ಮಲಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹನೆ **ಗುಡಾಕಾ-ಈಶನು ಅಥವಾ ನಿದ್ರೆಯ ಒಡೆಯನು,** ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯಾಗಿ ನಿದ್ರೆಯ ಒಡೆಯರಾದವರು ಸ್ವಲ್ಪ ಜನ. ಬಹುಜನರು, ಹಾಸುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡು ಮಲಗಬೇಕೆಂದರೂ ನಿದ್ದೆ ಬಾರದೆ ಈ ಮಗ್ಗುಲಿಂದ ಆ ಮಗ್ಗುಲಿಗೆ ಹೊರಳಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿದು ಏಳುವಾಗಲೂ ಮೈಮುರಿಯುತ್ತ ಆಕಳಿಸುತ್ತಲೆ ಹೊರಬರುತ್ತಾರೆ. ಒಂದು ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಹೊಗುವಂತೆ, ಬಯಸಿದಾಗ ಫಕ್ಕನೆ ನಿದ್ರೆಹೋಗಬಲ್ಲವನು, ಮತ್ತು ಏಳುವಾಗ ತಿಳಿಗೊಳದಿಂದ ಹೊರಬರುವವನಂತೆ, ಜೇಷರದ ಕೆಸರನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ತಿಳಿಯಾಗಿ, ಉತ್ಸಾಹವಂತನಾಗಿ ಹೊರಬರುವನು. ಇಂತಹನಿಗೆ ನಿದ್ರೆಯ ಮೇಲೆ ಒಡೆತನವಿದ್ದವನೆಂದು ಹೇಳಬಹು-ದಾಗಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ಮಹಾಸಿದ್ಧಿಯಿದೆ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ ಕೆಲಸವಾಗಿದೆ. ಆ ಕಾಲದ ಭಾರತೀಯ ವೀರರಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಮಾತ್ರ ಗುಡಾಕೇಶನಾಗುವ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದನು. ಮನಸಿನ ತೂಕವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿಯಬಲ್ಲವನಿಗೆ ಈ ಸಿದ್ಧಿಯು ದೊರೆಯಬಲ್ಲುದು. ಇದು ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿನವಾದ ಕೆಲಸವಾಗಿದೆ. ಈ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವರು ಪ್ರಶಾಂತಮನಸಿನವರಾ-ಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಮುಖದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯು ನಲಿಯು-ತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಮುಪ್ಪಿನ ಪರಿಣಾಮವು ಗೋಚರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರಪುತ್ರನಿರುವುದರಿಂದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಆತನು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮನಸಿನ ಸ್ಥಾನ-ದಲ್ಲಿರುವನೆಂದು ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಮನಸ್ಸೇ ನಿದ್ರೆಯ ಒಡೆಯನಾಗಿದೆ. ಮನಸು ಮಲಗಿದಾಗಲೆ ಮಾನವನಿಗೆ ನಿದ್ರೆ. ಉಳಿದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟೋ ಶಾಂತವಾಗಿರಿಸಿದರೂ ಮನಸು ತನ್ನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಒರಗಿಕೊಳ್ಳುವ-ವರೆಗೆ ನಿದ್ರೆಯೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಚಾರಿಸಿದರೆ, ಗುಡಾಕೇಶವೆಂಬ ಹೆಸರು ಮನಸಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಉಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ಗುಡಾಕೇಶನೆಂದೇ ಹೆಸರುಂಟು. ಕೌರವ ಪಾಂಡವ ವೀರರಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನೊಬ್ಬನೇ ಗುಡಾಕೇಶನಾಗಿದ್ದನು ಒಡಲೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮನಸ್ಸೇ ಗುಡಾಕೇಶ (ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ವಾಮಿ). ಓದುಗರು ಈ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ ಇದರ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ 'ಭರತ'ನೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದೆ. ಮುಂದೆ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೂ ಇದೇ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆದುದುಂಟು. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾದಿ ಉಳಿದ ವೀರರಿಗೂ ಈ ಹೆಸರಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. **ಭಾರತದೇಶದ ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವವನೇ ಭರತನು; ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದವರ ಸೇವೆಗೈಯ್ವವನು, ಭಾರತದ ಭಾಷೆಯು ಸ್ವಭಾಷೆ-ಯಾಗಿರುವವನು, ಭಾರತದ ನಾಡು, ನುಡಿಗಳ ಏಳ್ಗೆಗಾಗಿ ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವವನು, ಅಥವಾ ಇದು ತನ್ನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ನೆರೆನಂಬಿರುವವನು ಭರತನು.** ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನರು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸಂಚಾಲಕರಾಗಿದ್ದುದ-ರಿಂದ ಇದು ಅವರ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಅವರು ಅದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅರ್ಜುನಾದಿ ಪಾಂಡವರ ಮೇಲೂ ಇದೆ ಹೊಣೆಯಿದ್ದಿತು. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಅವರು ಭರತಭೂಮಿಯ ಬೇರುಬಿಡುತ್ತಲಿದ್ದ ಅಧರ್ಮದ ರಾಜ್ಯ-ವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ ಧರ್ಮರಾಜ್ಯವನ್ನು ನೆಲೆಗೊಳಿಸಬೇ-ಕೆಂದು ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಧರ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅವತಾರ ಕಾರ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗು-ವವರೆಲ್ಲರೂ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸೇವಕರೆ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೌರವರು ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಪಾಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ಪಾಂಡ-ವರು ಅದನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿದರು. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪಾಂಡವರಿಗೆ ನೆರವಾದನೆಂದು ಹೇಳು-ವುದುಂಟು. ಆ ನೆರವು ಕೌರವರಿಗೆ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ. ಇಂತು ಪರಮಾತ್ಮನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನೆರವಾಗುವವರಿಗೇ ಪರಮೇ-ಶ್ವರನು ಬೆಂಬಲಿಗನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. 'ಎರಡೂ ದಂಡುಗಳ ನಡುವೆ ತೇರನ್ನು ಒಯ್ದು ನಿಲ್ಲಿಸು,' ಎಂಬ ಮಾತಿನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅರ್ಥವು ಒಳಿತು ಮತ್ತು ಕೆಡಕುಗಳ ನಡುವೆ ಒಡಲೆಂಬ ತೇರು ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಂತಿರುತ್ತದೆ. 'ಶರೀರಂ ರಥಮೇವ ತು। ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಹಯಾನಾಹುಃ ॥'

ತತ್ರಾಪಶ್ಯತ್ ಸ್ಥಿತಾನ್ ಪಾರ್ಥಃ ಪಿತೄನಥ ಪಿತಾಮಹಾನ್ |
ಆಚಾರ್ಯಾನ್ ಮಾತುಲಾನ್ ಭ್ರಾತೄನ್ ಪುತ್ರಾನ್ ಪೌತ್ರಾನ್ ಸಖೀಂಸ್ತಥಾ || ೨೬ ||
ಶ್ವಶುರಾನ್ ಸುಹೃದಶ್ಚೈವ ಸೇನಯೋರುಭಯೋರಪಿ |
ತಾನ್ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಸ ಕೌಂತೇಯಃ ಸರ್ವಾನ್ ಬಂಧೂನವಸ್ಥಿತಾನ್ || ೨೭ ||
ಕೃಪಯಾಪರಯಾಽಽವಿಷ್ಟೋ ವಿಷೀದನ್ನಿದಮಬ್ರವೀತ್ |

(೮) ಅರ್ಜುನನ ಮಿಡುಕು ಮತ್ತು ಅದರ ಪರಿಣಾಮ.

ಅರ್ಜುನ ಉವಾಚ— ದೃಷ್ಟ್ವೇದಂ ಸ್ವಜನಂ ಕೃಷ್ಣ ಯುಯುತ್ಸುಂ ಸಮುಪಸ್ಥಿತಮ್ || ೨೮ ||
ಸೀದಂತಿ ಮಮ ಗಾತ್ರಾಣಿ ಮುಖಂ ಚ ಪರಿಶುಷ್ಯತಿ |
ವೇಪಥುಶ್ಚ ಶರೀರೇ ಮೇ ರೋಮಹರ್ಷಶ್ಚ ಜಾಯತೇ || ೨೯ ||

ಅನ್ವಯ:— ಅಥ ಪಾರ್ಥಃ ಉಭಯೋಃ ಸೇನಯೋಃ ಅಪಿ, ತತ್ರ ಸ್ಥಿತಾನ್ ಪಿತೄನ್, ಪಿತಾಮಹಾನ್, ಆಚಾರ್ಯಾನ್, ಮಾತುಲಾನ್, ಭ್ರಾತೄನ್, ಪುತ್ರಾನ್, ಪೌತ್ರಾನ್, ತಥಾ ಸಖೀನ್ || ೨೬ || ಶ್ವಶುರಾನ್ ಸುಹೃದಃ ಚ ಏವ ಅಪಶ್ಯತ್ | ಸಃ ಕೌಂತೇಯಃ ತಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ಬಂಧೂನ್ ಅವಸ್ಥಿತಾನ್ ಸಮೀಕ್ಷ್ಯ || ೨೭ || ಪರಯಾ ಕೃಪಯಾ ಆವಿಷ್ಟಃ, ವಿಷೀದನ್ ಇದಂ ಅಬ್ರವೀತ್ | ಹೇ ಕೃಷ್ಣ! ಇಮಂ ಸ್ವಜನಂ ಯುಯುತ್ಸುಂ ಸಮುಪಸ್ಥಿತಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ || ೨೮ || ಮಮ ಗಾತ್ರಾಣಿ ಸೀದಂತಿ, ಮುಖಂ ಚ ಪರಿಶುಷ್ಯತಿ, ಮೇ ಶರೀರೇ ವೇಪಥುಃ ಚ ರೋಮಹರ್ಷಃ ಚ ಜಾಯತೇ || ೨೯ ||

ಅಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ, ಎರಡೂ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ತನ್ನ ತಾತಂದಿರು, ಅಜ್ಜಂದಿರು, ಆಚಾರ್ಯರು, (ಸೋದರ) ಮಾವಂದಿರು, ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರು, ಮಕ್ಕಳು, ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು, ಮಾವಂದಿರು, ಮತ್ತು ಗೆಳೆಯರು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡರು. || ೨೬ || ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತವರೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಬಳಗದವರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕಂಡು, ಅರ್ಜುನನು || ೨೭ || ತೀರ ಕರಳುಕರಗಿ (ಎದೆತುಂಬಿದವನಾಗಿ), ಮಿಡುಕುತ್ತ ಇಂತು ಉಸುರಿದನು:— ಎಲೈ ಕೃಷ್ಣನೆ, ಕಾದುವ ಹಂಬಲದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ನನ್ನ ಆಪ್ತಬಾಂಧವರನ್ನು ಕಂಡು || ೨೮ || ನನ್ನ ಅವಯವಗಳು ಸಡಲಿದುವು; ಬಾಯಿ ಆರಿತು. ನನ್ನಲ್ಲಿ ನಡುಕವುಂಟಾಯ್ತು. ಮೈ ಜುಮ್ಮೆಂದಿತು || ೨೯ ||

ಭಾವಾರ್ಥ:— ಬಂಧುಬಳಗದಲ್ಲಿರುವ ಮೋಹವು ಆವರಿಸಿ ಮನುಷ್ಯನು ತೀರ ಆಯತ್ತ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ತವ್ಯಪರಾಙ್ಮುಖನಾಗುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯಚ್ಯುತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಅಂತಹ ಮೋಹದಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

(ಕಠ ಉ. ೩-೩-೪) 'ಒಡಲೆಂಬುದೆ ತೇರು; ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೂಡಿದ ಕುದುರೆಗಳು.' ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಂಚಾಲಕವಾದ ಮನಸು ಈ ತೇರನ್ನೆಸಗುವ ಸಾರಥಿಯಾಗಿದೆ.

ಇನ್ನು ಅರ್ಜುನನು ಎರಡೂ ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವನು. ಅಲ್ಲಿ ಆತನು ಕಂಡುದೇನು? ಆತನ ಮನಸಿನ ಮೇಲೆ ಆದ ಪರಿಣಾಮವೇನೆಂಬುದು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿದೆ.

(೨೬–೨೮) ಅರ್ಜುನನು, ಎರಡೂ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ ಕಾದಲನುವಾಗಿ ನಿಂತವರಲ್ಲಿ ತನ್ನಗೆ **ಹತ್ತಿ**-ಹೊಂದಿದವರು, ಪೂಜ್ಯರು, ಗೆಳೆಯರೇ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಆತನಿಗೆ ತುಂಬ ದುಃಖವು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಅವರೆಲ್ಲರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಕರುಣೆ, ದಯೆ ಅಥವಾ ಕೃಪೆ ಉಂಟಾಯ್ತು. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಅವನೆಂದೂ ಬೆದರಿದವನಲ್ಲ. ಆತನು ವೀರನಾಗಿದ್ದನು. ಅತುಲ ಶೌರ್ಯವು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಉಂಟೆಂಬುದನ್ನು ಆತನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದನು. ಆದುದರಿಂದಲೆ, ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಇವರೆಲ್ಲ ಸಾವು-ನೋವಿಗೆ ಈಡಾಗುವರೆಂದು ಆತನು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿ ಭಾವಿಸಿದ್ದನು. ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾದ ಮೇಲೆ ಇದನ್ನು ತಡೆದು ಹಿಡಿಯುವುದು **ಅಶಕ್ಯವಾಗಿತ್ತು**. ತನ್ನ ಬಿಲ್ಲ

ಗಾಂಡೀವಂ ಸ್ರಂಸತೇ ಹಸ್ತಾತ್ ತ್ವಕ್ಚೈವ ಪರಿದಹ್ಯತೇ।
ನಚಶಕ್ನೋಮ್ಯವಸ್ಥಾತುಂ ಭ್ರಮತೀವ ಚ ಮೇ ಮನಃ ॥ ೩೦ ॥

ಅನ್ವಯ :— ಹಸ್ತಾತ್ ಗಾಂಡೀವಂ ಸ್ರಂಸತೇ, ತ್ವಕ್ ಚ, ಏವ ಪರಿದಹ್ಯತೇ, ಅವಸ್ಥಾತುಂ ಚ, ನ ಶಕ್ನೋಮಿ, ಮೇ ಮನಃ ಭ್ರಮತಿ ಇವ ॥ ೩೦ ॥

ಗಾಂಡೀವ ಧನುಸ್ಸು ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಕಳಚಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಲಿದೆ; ನನ್ನ ಮೈ ಉರಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರಿಂದ ನನಗೆ ನಿಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಆಗಲೊಲ್ಲದು; ನನ್ನ ಮನಸು ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಲಿದೆ. ॥ ೩೦ ॥

ಭಾವಾರ್ಥ :— ಮೋಹ ಮತ್ತು ಕರುಣೆ ಇವು ಮಹಾ ಮಹಾ ವೀರರನ್ನೂ ನಿರ್ಬಲರನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮೋಹದಿಂದ ಬಲವು ಕುಂದುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಯಾರೂ ಮೋಹವಶರಾಗಬಾರದು.

ಬಲ್ಮೆ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಬುದ್ಧಿ ಕೌಶಲ್ಯಗಳ ಬಲದಿಂದ ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತಾನು ನಿಃಸಂಶಯವಾಗಿ ಗೆಲ್ಲುವೆನೆಂದು ಅರ್ಜುನನ ನಂಬುಗೆಯಿತ್ತು. ತನಗೆ ವಿಜಯವು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ್ದರಿಂದ ಎದುರಾಳಿಗಳಾದ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರು, ಮತ್ತು ಉಳಿದ ಆಪ್ತಭಾಂಧವರು ಕಾಳಗದಲಿ ಹತರಾಗುವುದೂ ನಿಶ್ಚಿತ. ಇಂತು ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ತನ್ನ ಬಳಗದ ಹಿರಿಕಿರಿಯರೆಲ್ಲ ಮಡಿಯುವರೆಂಬ ಚಿತ್ರವು ಕಣ್ಣೆದುರು ಕಟ್ಟಿ, ಅರ್ಜುನನ ಕರುಳು ಕರಗಿತು. ಮನಸು ಮಿಡುಕಿತು. ದುಃಖವು ಆವರಿಸಿ ದೀನನಾಗಿ ಆತನು ಉಸುರಿದನು.

(೨೮-೩೦) ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಅರ್ಜುನನ ಅವಸ್ಥೆ ಹೀಗಾಯ್ತೆನ್ನಲು ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಶಿವನೊಡನೆ ಹೋರಾಡಲು ಹಿಂಜರಿಯದ ಅಬರದ ಎದೆಯುಳ್ಳವನೆನಿಸಿದವನು. ರಣಧುರಂಧರನು. ಆದರೆ ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆ ಲೋಕೈಕವೀರನ ಪಾಡು ಹೀಗೇಕಾಯ್ತು? 'ಕೇವಲ ತಮಗೆ ಪಟ್ಟ ದೊರೆಯಬೇಕೆಂದು—ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ, ತನಗೆ ಪರಮ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಗುರು-ಹಿರಿಯರನ್ನೂ, ಸ್ವಕೀಯರನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆ? ಅಹಾ! ಎಂತಹ ಘೋರ, ಭಯಂಕರ ಕೃತ್ಯ! ಇದು ತನ್ನಿಂದ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಆಗಕೂಡದು!' ಎಂದು ಅರ್ಜುನನ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ದಾಟವು ಆರಂಭವಾಯ್ತು. ಕರುಣೆ ತಲೆದೋರಿತು. ಭಾವನಾವಶನಾದನು. ವಿಚಾರಶಕ್ತಿಯು ನಡೆಯದಾಯ್ತು. ಮೋಹವಶನಾಗಿ ದುರ್ಬಲನಾದನು.

ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಸಂಜಯನನ್ನು ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಹಿ ಶಾಂತಿ, ಸಂಧಾನದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಕೇಳಿಸಿದ, ಆ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ವಾಚಕರು ಇಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳು ಹರಡಿದ ಮಾಯಾಜಾಲದಲ್ಲಿ ಸರಲಸ್ವಭಾವದ ಒಳ್ಳೆಯ ಜನರು ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಹೇಗೆ ಕರ್ತವ್ಯಚ್ಯುತರಾಗುವರೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮನಗಾಣಬಹುದು. ಸಂಜಯನ ಮೋಸಗಾರಿಕೆಯ ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಆ ಸವಿಮಾತಿನ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮವು ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಆಯ್ತು; ಆತನಿಗೆ ತನ್ನ ನಿಜವಾದ ಕರ್ತವ್ಯವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಿಸಿತು. ಅಯೋಗ್ಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದಯೆದೋರುವುದು ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರುವಾಗ ಇಲ್ಲದ ಕರುಣೆಗೆ ಎಡೆಗೊಡುವುದು ಅಧರ್ಮವಾಗಿದೆ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿ ಹಗೆಗಳ ಕವಡು ಅರಿಯದೆ, ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡಲು ಸಿದ್ಧನಾದ ಜಗದೇಕವೀರನೂ ಮೋಸಹೋಗಿ, ಸ್ವಕರ್ತವ್ಯದಿಂದ ಹಿಂಜರಿದನು.

ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಖಿನ್ನತೆಯ ಪರಿಣಾಮಗಳು.

ಖಿನ್ನತೆ, ಮೋಹ ಮತ್ತು ಕರುಣೆ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮನುಷ್ಯನ ಬಲವನ್ನು ಕುಂದಿಸುತ್ತವೆ. ಒಳ್ಳೇ ಬಲಶಾಲಿಯೆನಿಸಿದವನೂ ದುರ್ಬಲನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭ್ರಮರದ ಉದಾಹರಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಬಿರುಸಾದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಕೊರೆದು ತೂತು ಮಾಡಬಲ್ಲ ಭ್ರಮರವು ಇರುಳಿನಲ್ಲಿ ಕಮಲಿನಿಗೆ ಮೋಹಿತನಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೆ ಸೆರೆಯಾಳಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಮಲದ ಪಕಳೆಯಂತಹ ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ಕೋಮಲವೂ ಆದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಛೇದಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಅದು ಅಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ನಾ, ನಾ ಎಂದು ಹೆಮ್ಮೆಬಡುವ ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳೂ, ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಗಳೂ ಹೆಣ್ಣು ಅಥವಾ ಹೆಂಡಕ್ಕೆ ಮನಸೋತು ಹೇಗೆ ಹತಬಲರಾಗುತ್ತಾರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇತಿಹಾಸವೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಪಾಡು, ಸ್ವಜನ-ಮೋಹದಿಂದ ಅರ್ಜುನನದೂ ಆಯ್ತು.

ಖಿನ್ನತೆಯಿಂದ ಶರೀರದೊಳಗಿನ ನರಗಳ ಬಲ ಕುಂದುವುದು. ಅದರಿಂದ ಮೈಕೈಗಳೊಳಗಿನ ಕುಸುವು ಕಡಿಮೆ

ಯಾಗುವುದು. ನಾಲಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಊರುವುದು ನಿಂತು, ಬಾಯಿ ಆರುವುದು. ಪಚನಕ್ರಿಯೆಯ ಮೇಲೆ ಇದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗುವುದು. ಖಿನ್ನತೆಯು ಹೆಚ್ಚು ದಿನ ಹಾಗೆ ಉಳಿದರೆ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯದ ರೋಗವು ಅಂಟಿ-ಕೊಳ್ಳುವುದು. ಎಷ್ಟೋ ಜನರಿಗೆ ಮನಸಿನ ಮೇಲಾದ ವಿಪರೀತ ಆಘಾತದಿಂದ ಅವರು ಗಂಡುಗೇಡಿಗಳಾದ ಉದಾಹರಣಗಳೂ ಉಂಟು.

ಮನಸಿನ ಕಳವಳದಿಂದ ಕಸುವು ಕುಂದಿ; ಮೈಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮೈ ನಡುಗು-ವುದು; ಒರಟು ಬರುವುವು; ಮೈಬಣ್ಣಗುಂದುವುದು. ಕಸಿವಿಸಿಯಿಂದ ಮೈ ಉರಿಯುವುದು.

ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಂದ ಅನ್ನವು ಅರಗುವುದಿಲ್ಲ. ದೇಹ ಶಕ್ತಿ ಬೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮನಸಿನ ಕಳವಳವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೆತ್ತರವು ಸುಡುವುದು. ಮೈ ಉರಿಯುವುದು. ಮಿದುಳು ನಿಃಶಕ್ತವಾಗುವುದು. ತಿಳಿಗೇಡಿತನವು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು. ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿವ ಹೊತ್ತು ಬರುವುದು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಐಹಿಕ ಅಥವಾ ಪಾರಲೌಕಿಕ ಯಾವ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಆತನು ಪಡೆಯಲಾರನು. ಮೋಹ, ಖಿನ್ನತೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಮದ, ಮತ್ಸರಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿದ್ದರಂತೂ ಆ ಪಾಡು ಇದಕ್ಕೂ ವಿಪರೀತ!

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಯಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು, ಸಂಜಯನ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ ಹಿತೋಪದೇಶದ ನೆಪದಿಂದ ಪಾಂಡ-ವರ ಮೇಲೆ (ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಮಾತುಗಳ) ಜಾಲ-ವನ್ನು ಪಸರಿಸಿದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ತಿಳಿಯದೆ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದನು. ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತನನ್ನು ಕರುಣೆಯು ಆವರಿಸಿದುದರಿಂದ ಮನಸು ಖಿನ್ನವಾಯ್ತು. ದುರ್ಯೋ-ಧನನು ಮುಂದೊಡ್ಡಿದ ಧನದ ಆ ವಿಷಕ್ಕೆ ಬಾಯಿ-ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಿಲ್ಲ; ಸ್ವರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಹಂಬಲಿಸುವ ಈ ವೀರರು ಕೌರವರು ಕೊಡಬಯಸಿದ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರ ಪದವಿ ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಯಾವ ಪ್ರಲೋಭನಗಳಿಗೂ ವಶರಾಗಲಿಲ್ಲ. ಕರುಣೆಯೊಂದು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಜುನನ್ನು ಆವರಿಸಿ ಹಣ್ಣು ಮಾಡಿತು. ಧನ, ಅಧಿಕಾರ, ಅಥವಾ ಪದವಿಗಳ ಬೇಟಕ್ಕೆ ಇವರು ಮೋಸಹೋಗಿದ್ದರೆ, ತಮಗೆ ದೊರೆತ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಹಕ್ಕುಬಾಧ್ಯತೆಗಳಿಂದಲೆ ಉಬ್ಬಿ, ಕೊಬ್ಬಿ ಪಡೆಯತಕ್ಕುದನ್ನು ಪಡೆದೆವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿ-ಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಮತ್ತು ಅಲ್ಪಸಂತುಷ್ಟಿಯ ಸಂಕು-ಚಿತ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ತಲೆದೋರುವ ಹೀನ ಭಾವನೆಗಳು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಪಾಂಡವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಒಬ್ಬ-ರೊಬ್ಬರ ಹಗೆಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದರು ಆದರೆ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವರಾಜ್ಯದ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಯಾತರಿಂದಲೂ ತೃಪ್ತಿಯಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಹೆಗ್ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಡೆದ ಪಾಂಡವರು ಹೊನ್ನಿಗೆ ಆಸೆಪಡಲಿಲ್ಲ. ಅಧಿಕಾರ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಬಯಸಲಿಲ್ಲ. 'ಗುರುಹಿರಿಯರು ಬಂಧು ಬಳಗದವರನ್ನು ಹೇಗೆ ಕೊಲ್ಲಲಿ? ಸ್ವಕುಲನಾಶವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಲಿ?' ಎಂಬ ಮೋಹವೊಂದೇ ಅರ್ಜುನನ್ನು ಮರುಳು ಮಾಡಿತು.

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಆಡಳಿತಗಾರರು ತಾವು ಗೆದ್ದ ಜನಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಭೇದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಅವರ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತುವ ಎತ್ತುಗಡೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸೋತವ-ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಎಂದೂ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸವು ಅಂಕುರಿಸದಂತೆ ಪ್ರಚಾರ ನಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಯು ಬೆಳೆದು ಫಲಿಸಲು ಎಂದೂ ಅವಕಾಶವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಆಮಿಷಗಳನ್ನು ಜನರ ಮುಂದೆ ಒಡ್ಡಿ ಅವರನ್ನು ಸ್ವರಾಜ್ಯವಿಷಯಕ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ದೂರ ಸೆಳೆಯು-ತ್ತಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಭೇದವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ವಿಚಾರ-ಗಳಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಒಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡು-ತ್ತಾರೆ. ಕೌರವರು ಇಂತಹ ಹಲವು ಕುಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ನೋಡಿದರು. ಪಾಂಡವರಿಗೆ ರಾಜ್ಯವಾಳಿಕೆಯ ಅನುಭವವು ಸಿಕ್ಕಬಾರದೆಂದು, ತಾವೂ ಅರಸರಾಗಿ ಆಳಬಹುದೆಂಬ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸವು ಬೆಳೆಯಬಾರದೆಂದು ಕುತಂತ್ರದಿಂದ ಹದಿಮೂರು ವರುಷ ಅವರನ್ನು ಕಾಡಿಗೆ ಅಟ್ಟಿದರು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ, ಅವರಿಗೆ ಕಾಳಗ ಮಾಡುವ - ಹೋರಾಡುವ ಕಲೆಯು ಮರೆತು ಹೋಗಿ, ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅವರು ಅಪಾತ್ರರಾಗುವರೆಂದೂ ಕೌರವರು ಎಣಿಸಿರಬೇಕು. ಸಂಜಯನ ಮುಖದಿಂದ ಜಿಲ್ಲದಂತಹ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿಸಿ, ಉದಾತ್ತತತ್ವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಸಿ ಪಾಂಡವರಿಗೆ ಕುಶಿಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಕೊಡಿಸಿದರು. ಅರ್ಜು-ನನು ವಿಚಾರಮೂಢನಾಗಿ ಬೆಪ್ಪನಂತೆ ಶಸ್ತ್ರಸನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾದುದು ಆ ಕುಶಿಕ್ಷಣದ ಫಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಯ ನಾಡಿಗರು ಉಪ-ದೇಶಿಸುವ ಯಾವ ಬಗೆಯ ತತ್ವವಿಚಾರಗಳಿಗಾಗಲಿ, ಧರ್ಮವಿಚಾರಗಳಿಗಾಗಲಿ ಕಿವಿಗೊಡುವಾಗ ಜಿತರಾಷ್ಟ್ರ-ದವರು ಎಷ್ಟು ಎಚ್ಚರವಿದ್ದಷ್ಟೂ ತಡಿಮೆ. ಜ್ಞಾನಾ-ಮೃತವನ್ನು ಉಣಿಸುವೆವೆಂದು ಅವರು ಬಿಚನಾಗದಂತೆ ಸಿಹಿಯಾದ ನಂಜುನುಣಿಸಬಹುದು. ನರಶ್ರೇಷ್ಠನೆನಿಸಿದ ಅರ್ಜುನನೇ ಸಂಜಯನ ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಬಲಿಬಿದ್ದ ಬಳಿಕ ಉಳಿದವರ ಪಾಡೇನು?

ಅರ್ಜುನನು (ಸಂಜಯನ ಉಪದೇಶದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ) ಹತಬಲನಾದನು. ಲೀಲೆಯಿಂದ ಎತ್ತುತ್ತಲಿದ್ದ ಗಾಂಡೀವ ಧನುಷ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೂ, ತನ್ನ ಕಾಲಮೇಲೆ ತಾನು ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಸಹ ಅಸಮರ್ಥನಾದನು. ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ಮಾತಂತೂ ದೂರ ಉಳಿಯಿತು! ಸಂಜಯನ ಒಂದು ದಿನದ ಶಿಕ್ಷಣದ ಪರಿಣಾಮವಿದು ಮತ್ತೆ! ಹುಲಿಯಂತೆ ಇದ್ದ ನರವೀರನು ಆಗ ಇಲಿಯಾದನು. ವಜ್ರಕ್ಕಿಂತ ಕಠೋರವೃತ್ತಿಯ ಧೀರನು ಮೇಣದಿಂದಲೂ ಮಿದುವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟನು! ಇದೆಲ್ಲವೂ ಏತರಿಂದ ಆಯ್ತು? ಹಗೆಗಳ ಮರುಳ್ಗೊಳಿಸುವ ಸವಿಮಾತುಗಳಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟುದರ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮವಿದು!

ಅನುಭವ ಶೂನ್ಯತೆ.

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳು, ಜಿತರಾಷ್ಟ್ರದವರಿಗೆ ಅರಸುತನಗೆಯ್ವ ಸಂಧಿಗಳನ್ನೆ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಅವರಿಗೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಅನುಭವವೂ ಸಿಕ್ಕದಂತೆ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅವರಲ್ಲಿ ತಾವು ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡಿಸಬಲ್ಲೆವು, ಕಾಳಗ ಮಾಡಿ ಹಗೆಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದೋಡಿಸಬಲ್ಲೆವು ಎಂಬ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸವುಂಟಾದರೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಬೇರುಗಳು ಸಡಿಲುವುದಕ್ಕೆ ತಡವೆ ಇಲ್ಲ. ಕೌರವರು ಪಾಂಡವರನ್ನು ೧೨ ವರ್ಷ ಅಡವಿಗೆ ಅಟ್ಟಿದ್ದೇಕೆ? ಮೇಲೊಂದು ವರುಷ ಅಜ್ಞಾತವಾಗಿ ತಲೆ ಮರೆಯಿಸಿಕೊಂಡಿರಲು ಹಚ್ಚಿದ್ದೇಕೆ? ಪಾಂಡವರಿಗೆ ನಾಡನ್ನು ಆಳುವ ಅನುಭವವೆ ದೊರೆಯಬಾರದೆಂದು ಕೌರವರ ಹಂಚಿಕೆ. ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯದಾತನು ಎಂದುದನೆ ಎಂದು ಬಾಳುವ ದೈನ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಒಮ್ಮೆ ಮೈಯುಂಡಿತೆಂದರೆ ಒಳಿಕ ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಹಂಬಲವೇ ಉಳಿಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೌರವರಾಯನ ಹಾರೈಕೆ! ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿ ಫಕ್ಕನೆ ಇಂತಹ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರಿರುವರೆಂದು ಗೊತ್ತಾದರೆ ಮತ್ತೆ ಹದಿಮೂರು ವರುಷ ಕಾಡಾಡಿಗಳಾಗುವ ಹೆದರಿಕೆ ಬೇರೆ! ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳ ಇಂತಹ ಈ ಹೆದರಿಕೆಯ ಅಂಜಿಕೆಯ ಅಳುಕಿನ ವಾತಾವರಣದ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳು ಮನುಷ್ಯನ ಮೇಲೆ ಎಷ್ಟಾಗುವುವು, ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಅರ್ಜುನನೇ ಇದಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಉದಾಹರಣವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಗಂಡುಗಲಿಯೆನಿಸಿದ ಅರ್ಜುನನು ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಗಂಡುಗೇಡಾಗಿ, ನಪುಂಸಕನಾದನು. ಗಂಡುತೊತ್ತಾಗಿ ಹೆಣ್ಣಿನಂತೆ ಜೀವಿಸಬೇಕಾಯ್ತು! ಬರಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರುಷಗಳ ವನವಾಸದ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳೇ ಇಷ್ಟು ಆದ ಬಳಿಕ, ಹಲವು ವರುಷಗಳಿಂದ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯುತ್ತಿರುವವರ ಗತಿ ಏನಾಗಬೇಕು?

ನಪುಂಸಕತ್ವ.

ಅರ್ಜುನನು ಗಂಡುಗೇಡಿಯಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದು ಕೌರವರಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದಿತೊ ಇಲ್ಲವೊ, ಆ ಮಾತು ಹೋಗಲಿ. ಸಂಜಯನ ಕವಡು ಉಪದೇಶವು ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆಯೆ ವಿಶೇಷ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಮಾಡಿದುದಕ್ಕೆ ಇದೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಭಾರತೀಯ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಒಂದು ವರುಷ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ನಪುಂಸಕತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿತ್ತು. ಗಂಡುತೊತ್ತಾಗಿ ವಿರಾಟನಲ್ಲಿದ್ದನು. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಭುವನ ಸುಂದರಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಗಂಡುಗಾಡಿಯ ಬರಿ ನೋಟದಿಂದಲೆ ಮರುಳು ಮಾಡಿದ ಗಂಡುಗಲಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಈಗ ರೂಪಸಂಪನ್ನೆಯರಾದ ನವಯೌವನೆಯರ ಪರಿವಾರದಲ್ಲಿರಿಸಲು ವಿರಾಟನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಂಕೋಚವೆನಿಸಲಿಲ್ಲ! ಇಷ್ಟು ಆತನು ನಿಸ್ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿ ನಪುಂಸಕನಾಗಿದ್ದನು! ಒಂದು ವರುಷದ ತರುವಾಯ ಕೆಲವೊಂದು ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಆತನು ತನ್ನ ಈ ಕುಂದನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಮೊದಲಿನ ಗಂಡುಗೇಡಿತನದ ಕುಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಮಾತ್ರ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅಳಿದುಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಆಗ ಪೆಣ್ಮಣಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೆ ಕಾಲಕಳೆಯಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಮೋಹ, ದಯೆ, ಕರುಣೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಕೋಮಲ ಗುಣಗಳು ಆತನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದುಕೊಂಡು ಬಂದುವು! ಆದುದರಿಂದ ಸಂಜಯನ ದಯೆಯ ಉಪದೇಶವು ಅರ್ಜುನನ ಮನಸಿನ ಮೇಲೆ ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದಂತೆ ನಿಚ್ಚಳಾಗಿ ಮೂಡಿತು. ಉಳಿದವರ ಮೇಲೆ ಈ ಉಪದೇಶದ ಪರಿಣಾಮವೆ ಆದಂತಿಲ್ಲ! ಇದರಿಂದ ಪೂರ್ವಸಂಸ್ಕಾರಗಳ ಮಹತ್ವವು ಎಷ್ಟೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳು, ಜಿತರಾಷ್ಟ್ರದ ಜನರಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಲುಪ್ತವಾಗುವಂತೆಯೂ ಹೀನ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಬೇರೂರುವಂತೆಯೂ ಹಲವು ಹಂಚಿಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸೋತನಾಡಿಗರು ಎಂದೂ ತಲೆಯೆತ್ತದಂತೆ, ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹಂಬಲಿಸದಂತೆ ಇವೆಲ್ಲ ಹಂಚಿಕೆಗಳ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಜುನನ ಮೈ ಮತ್ತು ಮನಸುಗಳು ತೀರ ಬಲಹೀನವಾಗಿದ್ದುವು. ಆತನು ತನ್ನಿಂದ ಕಾದುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಕೈಲಾಗದವನಂತೆ ನಿಂತು ಬಿಟ್ಟನು! ಆತನ ಮನಸಿನಿಂದ ದುರ್ಬಲನಾಗಿದ್ದಂತೆ ತನ್ನ ಧೀಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ

ನಿಮಿತ್ತಾನಿ ಚ ಪಶ್ಯಾಮಿ ವಿಪರೀತಾನಿ ಕೇಶವ ।
ನ ಚ ಶ್ರೇಯೋಽನುಪಶ್ಯಾಮಿ ಹತ್ವಾ ಸ್ವಜನಮಾಹವೇ ॥ ೩೧ ॥

ಅನ್ವಯಃ:— ಹೇ ಕೇಶವ ! ನಿಮಿತ್ತಾನಿ ವಿಪರೀತಾನಿ ಚ ಪಶ್ಯಾಮಿ। ಆಹವೇ ಚ ಸ್ವಜನಂ ಹತ್ವಾ ಶ್ರೇಯಃ ನ ಅನುಪಶ್ಯಾಮಿ ॥ ೩೧ ॥

ಎಲೈ ಕೇಶವನೆ, ಈಗ ನನಗೆ ಎಲ್ಲ ವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿವೆ. ನಮ್ಮ ಬಳಗದವರನ್ನು ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೊಂದು ನಮಗೆ ಯಾವ ಶ್ರೇಯಸ್ಸೂ ದೊರೆಯಲಾರದೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದನು. ಲೋಕವೆಲ್ಲ ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿ ತೋರಲಾರಂಭಿಸಿತು! ಆಗ ಆತನು ಹೀಗೆಂದನು :

ಶೋಕೋದ್ರೇಕದ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳು.

(೩೧) 'ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿವೆ, ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಮನಸ್ಸು ತಿರುಗಿದೊಡನೆ ಎಲ್ಲವೂ ತಿರುಗಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. '**ಮನಸು ಹೆದರಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಸೋಲು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಮನಸು ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಗೆಲುವು ದೂರವಿಲ್ಲ.**' ಅರ್ಜುನನ ಮನಸ್ಸೆ ಹೇಡಿಯಾಯಿತ್ತು. ಆದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಶುಭ ಶಕುನಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದುವು! ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮನಸಿನ ಆಟವು. ಅದರಿಂದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾದಿ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನ ಮನಸ್ಸನ್ನ ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕುವ ಯೋಚನೆಗಳಿಂದ ಸಂಶಯವನ್ನು ಕಳೆದು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದನು. ಅರ್ಜುನನು ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಮೊದಲು ಆತನಿಗೆ ಒಂದೂ ಅವಲಕ್ಷಣವು ಗೋಚರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ವಿಪರೀತವಾಯಿತ್ತು! ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ರಣಾಂಗಣಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಅರ್ಜುನನ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತಲಿದ್ದ ಉತ್ಸಾಹವು ಮುಂದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾಯಿತ್ತು! ಹೊರಗಿನ ಜಗತ್ತು ಇದ್ದುದು ಇದ್ದಂತೆಯೆ ಇತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬದಲಾವಣೆಗಳೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಬದಲಾದುದು ಅರ್ಜುನನ ಮನಸು ಮಾತ್ರ. ಆದರಿಂದ ಎಲ್ಲೆಡೆಗೂ ಆತನಿಗೆ ವಿಪರೀತ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣತೊಡಗಿದುವು. ಯಾರ ಭಾವನೆಗಳು **ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೆ** ಲೋಕವು **ಅವರಿಗೆ ಭಾಸವಾಗುವುದು.** ಕಾಮಣಿಯಾದವನಿಗೆ ಜಗತ್ತು ಹಳದಿ ಕಾಣುವುದು. ಇದು ಆತನ ದೃಷ್ಟಿದೋಷ. ನಮಗೆ ಶೀತ ಹಿಡಿದು ನಡುಕವುಂಟಾದಾಗ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಚಳಿಯೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು **ನಮ್ಮ ಶಾರೀರಿಕ ದೋಷ.** ಉದಾಸೀನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಲೋಕವೆಲ್ಲ ಉದಾಸೀನವಾಗಿಯೆ ತೋರುವುದು! ಉತ್ಸಾಹಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹಯುಕ್ತವಾಗಿ ತೋರುವುದು. ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆತನ ಮನಸೆ ಕಾರಣವು. ಹಲವರು ದೈವ, ಹಣೆಬರಹ ಎಂದು ಸುಮ್ಮಲನೆ ಮರಗುವುದುಂಟು. ನಿಜವಾಗಿ ನೋಡಿದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆಲ್ಲ ಹೇಳುವುದು ವ್ಯರ್ಥ. ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸದ್ಗುಣಗಳೆ ಕಾಣುವುವು. ತಾನು ಪಾಪಿಯೂ ದುರ್ಗುಣಿಯೂ ಆಗಿದ್ದರೆ **ಲೋಕವೆಲ್ಲ** ಹಾಗೆಯೆ ಕಾಣುವುದು. ಇದಕ್ಕಾಗಿಯೆ ಪುರಾತನರು 'ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿ' ಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಉದಾಸೀನತೆಯು ಆವರಿಸಿತು. ಖಿನ್ನನಾದನು. ಆದರಿಂದ ಆತನ ಮನಸು ದೋಷಯುಕ್ತವಾಯಿತ್ತು. ಎಲ್ಲೆಡೆಗೂ ಅವಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣಲಾರಂಭಿಸಿದುವು. ಆತನಿಂದ ಖಿನ್ನತೆಯು ದೂರವಿದ್ದಾಗ ಅದೆ ಅರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹವು ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತಲಿತ್ತು. **ಲೋಕವು ಒಂದು ನಿಲುಗನ್ನಡಿಯಂತಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ನಾವು ಯಾವ ಭಾವಭಂಗಿಯಿಂದ ನಿಂತು ನೋಡುವೆವೊ ಆ ಬಗೆಯಾಗಿಯೆ ನಮಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಆದುದರಿಂದ** ಯಾವಾಗಲಾದರೂ, ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ **ವಿಪರೀತಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಆಗ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೆ ಏನಾದರೂ ತಪ್ಪಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮತ್ತು ಆ ತಪ್ಪನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳಲು ಯತ್ನಿಸಬೇಕು. ತನ್ನ ಅಂತರಂಗದೊಳಗಿನ ದೋಷಗಳು ದೂರವಾಗುತ್ತಲೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಗೂ ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳು ಗೋಚರಿಸಹತ್ತುವುವು.**

'ಸ್ವಜನರನ್ನು ಕೊಂದು ನಮ್ಮ ಕಲ್ಯಾಣವು ಆಗಲಾರದು' ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಎತ್ತಿದ್ದಾನೆ! ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಹಗೆಗಳನ್ನು 'ಸ್ವಜನರು' ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾನೆ! ರಕ್ತಸಂಬಂಧವಿದ್ದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯಾರೂ 'ಸ್ವಜನರು' ಆಗಲಾರರು ಎಂಬು-

(೯) ಸ್ವಜನ ಮೋಹ

ನ ಕಾಂಕ್ಷೇ ವಿಜಯಂ ಕೃಷ್ಣ ನ ಚ ರಾಜ್ಯಂ ಸುಖಾನಿ ಚ ।
ಕಿಂ ನೋ ರಾಜ್ಯೇನ ಗೋವಿಂದ ಕಿಂ ಭೋಗೈರ್ಜೀವಿತೇನ ವಾ ॥ ೩೨ ॥

ಅನ್ವಯ:— ಹೇ ಕೃಷ್ಣ! ವಿಜಯಂ ನ ಕಾಂಕ್ಷೇ, ರಾಜ್ಯಂ ಸುಖಾನಿ ಚ ನ (ಕಾಂಕ್ಷೇ) । ಹೇ ಗೋವಿಂದ! ನಃ ರಾಜ್ಯೇನ ಕಿಮ್ ? ಭೋಗೈಃ ಜೀವಿತೇನ ವಾ ಕಿಮ್ ? ॥ ೩೨ ॥

ಎಲೈ ಕೃಷ್ಣನೆ, ನಾನು ಗೆಲುವನ್ನು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ, ನನಗೆ ರಾಜ್ಯವು ಬೇಡ, ಮತ್ತು ಆ ಸುಖಗಳು ಬೇಡ. ಎಲೈ ಗೋವಿಂದನೆ, ನಮಗೆ (ಆ) ರಾಜ್ಯದಿಂದಾದರೂ ಏನು ಲಾಭ? ಸುಖೋಪಭೋಗಗಳಿಂದಾದರೂ ಏನು ಬಂತು? ಬಾಳಿ ಬದುಕಿಯಾದರೂ ಏನು ಫಲ? ॥ ೩೨ ॥

ದನ್ನು ಅರ್ಜುನನು ಆಗ ತೀರ ಮರೆತುಬಿಟ್ಟನು! 'ಸ್ವಜನರು' ಎಂದರೆ ತಮ್ಮವರು. ತಮ್ಮವರು ಯಾರು? ತಮಗೆ ಹಿತಮಾಡುವವರು; ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನು ಬಯಸುವವರು ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡದವರು. ಸತ್ಯದ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವವರು; ಇವರೆ ಸ್ವಜನರು. ಸಜ್ಜನರು.

ಆದರೆ ಯಾರು ಪಾಂಡವರ '**ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮೋಸದಿಂದ ಸೆಳೆದುಕೊಂಡರೊ ಅವರನ್ನು ಕಾಡಿಗೆ ಅಟ್ಟಿ ನಾಡಾಡಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೊ, ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಅಪಮಾನ, ಉಪಹಾಸಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಹಚ್ಚಿ ಗೋಳಾಡಿಸಿದರೊ, ಮತ್ತು ಕೊನೆಗೆ ತಾವು ಕೊಟ್ಟ ವಚನಗಳನ್ನು ಮುರಿಯಲಿಕ್ಕೂ ಹೇಸಲಿಲ್ಲವೊ, ಇಂತಹ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಜಾತಿಕುಲಸಂಬಂಧಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರು 'ಸ್ವಜನ'ರಾಗಲಾರರು.** ಅರ್ಜುನನು ಈ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅನುಚಿತ ದಯಾದಾಕ್ಷಿಣ್ಯದ ಭಾವನೆಗಳಿಂದ ಸಂಭ್ರಾಂತನಾದ ಅರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ಈ ವಿವೇಕವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು ಉಚಿತವಾಗಲಾರದು.

ಹಿರಿಯ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ.

ಆಗ ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ಕೇವಲ ಸ್ವ-ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿ ಪಡೆವ ಹೊಣೆಯೊಂದೇ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. '**ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾಯ, ಅತ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಪರರ ದೇಶಗಳನ್ನು** ಬಗೆಬಗೆಗಳಿಂದ ಸೂರೆಗೆಯ್ವ ಸಂಘಗಳ ನಿರ್ಮೂಲವಮಾಡಿ, ಎಲ್ಲೆಡೆಗೂ ಧರ್ಮರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಸಮತೆಯ ವಾತಾವರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು' ಇದೂ ಒಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠತಮವಾದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹೊಣೆಯೂ ಆತನ ಮೇಲಿದ್ದಿತು. ಭಗವಾನ್ ಮನಮೋಹನ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೆ ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿದ್ದು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಬೆಂಬಲನ್ನೀವ ಆಶ್ವಾಸನವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು. ಅರ್ಜುನನು ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಹೋರಾಡುವಲ್ಲಿ ಆತನ ಸ್ವಾರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಒಂದು ಮಹೋಪಕಾರದ ಕಾರ್ಯವೂ ಕೈಗೂಡುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಆದುದರಿಂದ ನಿಜವಾದ ಸ್ವಜನರು ಯಾರು ಪರರು ಯಾರು ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಆತನು ಸಂದೇಹಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆಗಬಾರದ್ದು ಆಗಿಹೋಯಿತು! ಬೇಡವೆಂದುದೇ ಬಂದು ಬಿಡುವುದು! ಮತ್ತು, ಒಮ್ಮೆ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶವಾದ ಬಳಿಕ ಮುಂದಿನ ಅವನತಿಗೆ ತಡೆಯೆ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅರ್ಜುನನು ಬಂಧುಬಳಗದವರೆಂಬ ವ್ಯಾಮೋಹದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ, ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಯೋಜಿಸಿದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪನೆಯ ಮಹಾಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂಶತಃ ನೆರವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ದೊರೆತ ಅಪೂರ್ವ ಯೋಗವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡನು. ಆತನು ಒಬ್ಬ ಸಂಕುಚಿತ ದೃಷ್ಟಿಯ ಕಿರುಕುಳ ಸಂಸಾರಿಕನಂತೆ ತನ್ನ ಆಪ್ತರು, ಇಷ್ಟರುಗಳ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಲಾರಂಭಿಸಿದನು! ವಿಶಾಲದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಕೂಡಲೆ ಮನುಷ್ಯನು ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮುಳುಗುವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ, ಕರ್ತವ್ಯಚ್ಯುತನಾಗುವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಜುನನ ಈ ಅವಸ್ಥೆಯೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

(೩೨-೩೪) ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಕರಳು ಕಕ್ಕುಲತೆಯ ಜನರ ಮೋಹದಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತಿಲಾಂಜಲಿಯನ್ನೀಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ! ನಿಜವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿದರೆ, '**ರಾಷ್ಟ್ರಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಬರುವ ಆಪ್ತಸಂಬಂಧಗಳಿಗೆ ನೀರು ಬಿಡಬೇಕು**'. ಆದರೆ ಭರತೋತ್ತಮನೆನಿಸಿದ ಅರ್ಜುನನು, ಭಾರತದ ನೇತಾರನು. ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಜನರ ಮೋಹದಿಂದ ಕಣ್ಗೆಟ್ಟುದರಿಂದ ಆತನ ಬಾಯಿಂದ ವಿಪರೀತ ಮಾತುಗಳು ಹೊರಬೀಳುತ್ತಲಿವೆ!

ಯೇಷಾಮರ್ಥೇ ಕಾಂಕ್ಷಿತಂ ನೋ ರಾಜ್ಯಂ ಭೋಗಾಃ ಸುಖಾನಿ ಚ ।
ತ ಇಮೇಽವಸ್ಥಿತಾ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರಾಣಾನ್ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಧನಾನಿ ಚ ॥ ೩೩ ॥
ಆಚಾರ್ಯಾಃ ಪಿತರಃ ಪುತ್ರಾಸ್ತಥೈವ ಚ ಪಿತಾಮಹಾಃ ।
ಮಾತುಲಾಃ ಶ್ವಶುರಾಃ ಪೌತ್ರಾಃ ಶ್ಯಾಲಾಃ ಸಂಬಂಧಿನಸ್ತಥಾ ॥ ೩೪ ॥

ಯೇಷಾಂ ಅರ್ಥೇ ನಃ ರಾಜ್ಯಂ ಕಾಂಕ್ಷಿತಮ್, ಭೋಗಾಃ (ಕಾಂಕ್ಷಿತಾಃ), ಸುಖಾನಿಚ (ಕಾಂಕ್ಷಿತಾನಿ); ತೇ ಇಮೇ ಆಚಾರ್ಯಾಃ, ಪಿತರಃ, ಪುತ್ರಾಃ, ತಥಾ ಏವಚ ಪಿತಾಮಹಾಃ, ಮಾತುಲಾಃ, ಶ್ವಶುರಾಃ, ಪೌತ್ರಾಃ, ಶ್ಯಾಲ್ಯಾಃ, ತಥಾ ಸಂಬಂಧಿನಃ ಪ್ರಾಣಾನ್ ಧನಾನಿ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ, ಯುದ್ಧೇ ಅವಸ್ಥಿತಾಃ! ॥ ೩೩, ೩೪ ॥

ಯಾರಿಗಾಗಿ ನಾವು ರಾಜ್ಯ, ಭೋಗ, ಮತ್ತು ಸುಖಗಳನ್ನು ಬಯಸಿದೆವೊ, ಆ ಗುರುಹಿರಿಯರು, ಮಕ್ಕಳು, ಅಜ್ಜಂದಿರು, ಮಾವಂದಿರು, ಮೊಮ್ಮರು, ಭಾವಮೈದುನರು, ಹತ್ತಿಹೊಂದಿದವರು ಇವರೆಲ್ಲ ಜೀವಿತವಿತ್ತಗಳ ಆಸೆ ತೊರೆದು ಕದನಕ್ಕೆ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ॥ ೩೩, ೩೪ ॥

ಬಂಧು ಬಳಗದ ಮೋಹದಿಂದ ವಿಚಾರಗೇಡಿಯಾಗಿ ಅರ್ಜುನನು ಎಂಥ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುತ್ತಾನೆ ನೋಡಿ: 'ನನಗೆ ಗೆಲುವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ,' **(ನ ಕಾಂಕ್ಷೇ ವಿಜಯಂ)** ಎಂದು ತನ್ನ ಬಾಯಿಂದಲೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ತಾನೇ '**ವಿಜಯ**'ನಾಗಿದ್ದು ತನಗೆ '**ವಿಜಯ ಬೇಡ**' ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ! ಈ ಮಾತಿನಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತೆ ಆಯ್ತು! ಇದುವೆ ಆತ್ಮಘಾತ! ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿದ್ದವನ ಬಾಯಿಂದ ಇಂಥ ಆತ್ಮಘಾತಕ ಮಾತುಗಳು ಎಂದೂ ಹೊರಡಲಾರವು. ಆದರೆ ಅರ್ಜುನನ ಮನಸಿನ ಮೇಲೆ! ಸಂಜಯನ ಆತ್ಮಘಾತಕ ವಿಚಾರಗಳ ಪರಿಣಾಮವು ಇರುವ ವರೆಗೆ ಆತನು (ಅರ್ಜುನನು) ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ತೆರನಾಗಿ ನಡೆಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆ ಇಲ್ಲ. ಪರಕೀಯ (ವಿರೋಧಿಗಳ) ಶಿಕ್ಷಣದ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳು ಹೀಗೆ ಆಗುವುದು ನಿಶ್ಚಿತ. ಆ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದವರಲ್ಲಿ ವಿಪರೀತ ವಿಚಾರಗಳು ತಲೆದೋರದೆ ಇರಲಾರವು. ಆದುದರಿಂದ ಪರರವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ನಾಡಿನ ತಲೆಯನ್ನು ಎಂದೂ ಒಪ್ಪಿಸಲಾಗದು.

ಬಾಳಿನ ಗುರಿ.

ಬೆಳಿಗೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ಬಾಳುವೆಯೆ ಅಲ್ಲ. **ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ** ಎಂದು ಇದು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಬೆಳವಿಯಿದೆ. ತನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದ, ತನ್ನ ಸ್ಥಾನಮಾನಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಪರಿಪಾಲಿಸುವುದು; ಧನಸಂಚಯ ಮಾಡುವುದು; ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಲ್ಲದ ಸುಖಗಳನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುವುದು; ಮತ್ತು ಬಂಧನಗಳನ್ನು ಹರಿದೊಗೆದು ಮುಕ್ತನಾಗುವುದು. ಹೀಗಿದು ಮಾನವರ ಬಾಳಿನ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ. ಕರ್ತವ್ಯಪಾಲನೆಯೆ ಧರ್ಮ; ಇದು ಮೊದಲ ಗುರಿ. ಬಂಧನಗಳನ್ನು ಹರಿದು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪಡೆಯುವುದು—ಮುಕ್ತನಾಗುವುದು ಇದು ಕೊನೆಯ ಗುರಿ. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯ ಬೇಕಾದುದೆ ಇದು. **ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಪಾದಿಸುವುದೇ ಜೀವನದೊಳಗಿನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಿಜಯವಾಗಿದೆ.** ಆದುದರಿಂದ 'ನನಗೆ ವಿಜಯ ಬೇಡ'ವೆಂದು ಯಾರೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕಾಗದು. ವಿಜಯವೆ ಬೆಳಿಗೆ ವಿಜಯವೆ ಏಳ್ಗೆ. ಬೆಳಿಗೆ-ಏಳ್ಗೆಗಳಿಲ್ಲದ ಬಾಳು ಬಾಳಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಒದುಕುವುದರಲ್ಲಿ ಹುರುಳಿಲ್ಲ. ಆದುವೆ ಜೀವನ್ಮೃತಾವಸ್ಥೆ, ನರವೀರನು ತನಗೆ 'ವಿಜಯ ಬೇಡ'ವೆಂದು ಮಾತನಾಡುವುದು ಎಷ್ಟು ಅನುಚಿತ! ಇದು ಅರ್ಜುನನ ಸ್ವಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಮಾತು. ಮೋಹವೂ ತಿಳಿಗೇಡಿತನವೂ, ಅರ್ಜುನನ್ನು ಎಂಥ ಅಧಃಪಾತಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ತಿಳಿಗೇಡಿಯಾಗಿ ಅರ್ಜುನನು ಮುಂದೆ ಮತ್ತೆ ಒಡನುಡಿಯುವುದೇನೆಂದರೆ: '**ನನಗೆ ಸುಖವೂ ಬೇಡ; ರಾಜ್ಯವೂ ಬೇಡ.**' ಅರ್ಜುನನು ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ 'ವಿಜಯವು' ತನಗೆ ಬೇಡವೆಂದು ಹೇಳಿ, ತಾನು ಬಂಧನದಲ್ಲಿ, ಪಾರತಂತ್ರ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರಲು ಒಪ್ಪಿದಂತಾಯ್ತು! ತನಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಬೇಡವೆಂದಂತಾಯ್ತು! ಹುಟ್ಟಿದುದೆ ವ್ಯರ್ಥವಾಯ್ತು. ಏಕೆಂದರೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು (ಮೋಕ್ಷ) ಪಡೆಯುವುದೆ ಜೀವನ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದೆ ಈತನಿಗೆ ಬೇಡವಾಗಿದೆ! ನನಗೆ ಸುಖವೂ ಬೇಡ; ಸ್ವರಾಜ್ಯವೂ ಬೇಡ, ಎಂದು ಗಳಹುತ್ತಾನೆ! '**ಅರ್ಥ**' ಮತ್ತು **ಕಾಮ**ಗಳೆಂಬ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳೆ ಇವು. ಇವೂ ಈತನಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ! **'ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳು ಎಂಬ ತ್ರಿವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳೆ ಬೇಡವಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾನವನಾಗಿ**

ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾದರೂ ಏತಕ್ಕೆ? ಯಾರಿಗೆ ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಬಲವಿಲ್ಲವೊ ಅವರಿಗೆ ಬದುಕಿ ಬಾಳುವ ಅಧಿಕಾರವೆ ಇಲ್ಲ. ಇಂತಹರು ಭೂಮಿಗೆ ಭಾರ; ಕೂಳಿಗೆ ಕಾಲರು. 'ನನಗೆ ಸುಖವು ಬೇಡ; ಸ್ವರಾಜ್ಯವು ಬೇಡ, ವಿಜಯವೂ ಬೇಡ' ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಅರ್ಜುನನ ಮುಂದೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯು ನಿಂತಿತು: 'ಹಾಗಾದರೆ ನಾನು ಬದುಕಿದುದಾದರೂ ಏತಕ್ಕೆ?' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ತಲೆದೋರಿ, ಮುಂದೆ ಆತನು ತಾನಾಗಿಯೆ 'ಅಯ್ಯೊ ಇನ್ನು ನಾನು ಬದುಕಿಯಾದರೂ ಮಾಡುವುದೇನಿದೆ?' ಎಂದು ಉಸಿರುಗರೆಯುತ್ತಾನೆ! ಖೇದಜನ್ಯ ಕೀಳು ವಿಚಾರ ಪರಂಪರೆಯು ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ತಲೆದೋರಿದ ಬಳಿಕ, ಕೊನೆಗೆ ಆತನು ತನ್ನ ಕೊನೆಯನ್ನು (ಸಾವನ್ನು) ಬಯಸಹತ್ತುವನು. ಹೀಗೆ ಖೇದವು ಮನುಷ್ಯನ ಘಾತ ಮಾಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಖೇದಕರ ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಎಂದೂ ಇಂಬುಗೊಡಲಾಗದು. ಉತ್ಸಾಹಕರ ಪೌರುಷದ (ಪುರುಷಾರ್ಥದಾಯಕ) ವಿಚಾರಗಳನ್ನೆ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಬೇಕು.

ಬಂಧುಬಳಗದ ವ್ಯಾಮೋಹ.

ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಹತ್ತಿಹೊಂದಿದವರನ್ನು ಕಂಡು ಎದೆಕರಗಿದವನಾದನು. 'ಗುರುಹಿರಿಯರು, ಮಾವಂದಿರು ಭಾವಂದಿರು, ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರು, ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು ಮೊದಲಾದವರಿಲ್ಲದೆ ಅನುಭವಿಸುವ ಸುಖವು ಸುಖವೆ? ಅವರಿಲ್ಲದೆ ರಾಜ್ಯಭೋಗ, ಸುಖಸಂಪತ್ತುಗಳು ಯಾರಿಗೆ? ಯಾರೊಡಗೂಡಿ ಸುಖಸಂಪತ್ತನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತೊ, ಆ ನನ್ನ ಬಳಗವೆಲ್ಲ ಜೀವಿತ ವಿತ್ತಗಳ ಆಸೆ ತೊರೆದು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದೆ! ಅವರೆಲ್ಲರು ಈ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಮಡಿದರೆ ಬಳಿಕ ಈ ರಾಜ್ಯ, ಸುಖ, ಸಂಪತ್ತುಗಳು ಯಾರಿಗೆ? ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನನಗೆ ಹತ್ತಿಹೊಂದಿದ ಜನಗಳು. ಇವರನ್ನು ಸಾಯಿಸುವುದು ನನಗೆ ಉಚಿತವಲ್ಲ.' ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆತನು ಮತ್ತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದೇನಂದರೆ: 'ಎಲೈ ಕೃಷ್ಣನೆ ನಿನಗೆ **ಗೋವಿಂದ**'ನೆಂದು ಹೆಸರಿದೆ. '**ಗೋ**' ಎಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು. '**ವಿಂದ**' ಎಂದರೆ ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಡುವವನು. ಗೋವಿಂದನೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವವನೆಂದರ್ಥ. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಯಮಿಯಾದ (ಗೋವಿಂದ) ನೀನು ಸ್ವಜನ ಸಂಹಾರದಂತಹ ಆತತಾಯಿಗಳ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹುರಿದುಂಬಿಸಬೇಕೆ? ನನ್ನ ಸುಖಭೋಗಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲು— ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಗುರುಹಿರಿಯರ, ಮಕ್ಕಳು ಮರಿಗಳ ಕೊಲೆಗೆ ಎಳೆಸಲೆ? ಮತ್ತು ಅವರ ನೆತ್ತರದಿಂದ ಮಾಸಿದ ಆ ರಾಜ್ಯವೈಭವದಲ್ಲಿ ಹಿಗ್ಗಿಗೊಳ್ಳಲೆ?'

ಕುಟುಂಬ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರ.

ಈ ಬಗೆಯ ವಿಚಾರ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ಅರ್ಜುನನು ರಾಷ್ಟ್ರಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅರ್ಜುನನ ಮುಂದೆ ಈಗ ಎರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿವೆ: (೧) **ಲೋಕೋದ್ಧಾರದ ರಾಷ್ಟ್ರಕಾರ್ಯ ;** ಮತ್ತು (೨) **ಸ್ವಜನ** ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ **ಕೌಟುಂಬಿಕ ಕೆಲಸ.** ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕಿಂತ ಎರಡನೆಯದೆ ಹಿರಿದೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕೌರವರು ತಮ್ಮ ನಡೆವಳಿಯಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಾಯ ಅನೀತಿಯ ಪಾಠಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಿರಿಯಕ್ಕನ ಚಾಳಿ ಮನೆಮಂದಿಗೆಲ್ಲ, ಎಂಬ ಗಾದೆಇದೆ. ಕೌರವರು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರೆಂದು ಮೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೌರವರು ಮಾಡದ ಅನ್ಯಾಯವಿಲ್ಲ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಉಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಬೆಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಕೆಲವರಿಗೆ ನಂಜುಣಿಸಿದರು ; ಕೆಲರಿಗೆ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟರು. ಹಲವರ ಸ್ವತ್ತು ಸುಲಿದರು ; ಮೋಸದಿಂದ ನಾಡಗಳನ್ನು ಸೆಳೆದರು; ಕಾಡಿಗೆ ಅಟ್ಟಿದರು. ಇನ್ನು ಕೆಲರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಹೇಸಲಿಲ್ಲ. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಒಡ್ಡೋಲಗದಲ್ಲಿ ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಿದರು. ಜನರಿಗೆ ಸುಳ್ಳು ಆಸೆಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚಿದರು. ಹಲವು ಆಶ್ವಾಸನೆಗಳ ಘೋಷಣೆ ಮಾಡಿದರು. ಆದರೆ ಕೊಟ್ಟ ಒಂದು ವಚನವನ್ನೂ ಪಾಲಿಸಲಿಲ್ಲ. ಕೊನೆಗೆ ಕಾಳಗವಿಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಹಿಡಿ ಸೂಜಿಮಣ್ಣೂ ನಿಮಗೆ ದೊರೆಯದು, ಎಂದು ಹೇಳಿದರು! ಇದು ಕೌರವರ ನಡೆವಳಿಯ ಮಾದರಿ! ಸಾಮ್ರಾಟನೂ ಮತ್ತು ಅವನ ಮಂತ್ರಿಗಳೂ ಇವರೆ ಈ ತೆರನಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ, ಮುಂದೆ ಲೋಕದ ಗತಿಯೇನು? ಆದುದರಿಂದ ಅನ್ಯಾಯ ಅನೀತಿಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಪುತ್ರರನ್ನು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪದದಿಂದ ತಳ್ಳಿ ಅವರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯನೀತಿಯಿಂದ ನಡೆವ— ಧರ್ಮಮರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಲೋಕಮಾನ್ಯರಾದ ರಾಜಪುರುಷರಿಗೆ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟುವುದು ಆ ಕಾಲದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಮುಖಂಡರ ಆದ್ಯಕರ್ತವ್ಯವೆ ಆಗಿದ್ದಿತು. ಇದುವೆ ಆಗಿನ ರಾಷ್ಟ್ರಕಾರ್ಯ. ಈ ರಾಷ್ಟ್ರಕಾರ್ಯವನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿ, ಲೋಕವನ್ನು ಅನ್ಯಾಯದ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದು ಆ ಕಾಲದ ವಿಚಾರವಂತರಾದ **ತಲೆಯಾಳುಗಳ** ಮೊದಲ

ಏತಾನ್ನ ಹಂತುಮಿಚ್ಛಾಮಿ ಘ್ನತೋಽಪಿ ಮಧುಸೂದನ ।
ಅಪಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯರಾಜ್ಯಸ್ಯ ಹೇತೋಃ ಕಿಂ ನು ಮಹೀಕೃತೇ ॥ ೩೫ ॥
ನಿಹತ್ಯ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ನಃ ಕಾ ಪ್ರೀತಿಃ ಸ್ಯಾಜ್ಜನಾರ್ದನ ।
ಪಾಪಮೇವಾಶ್ರಯೇದಸ್ಮಾನ್ ಹತ್ವೈತಾನಾತತಾಯಿನಃ ॥ ೩೬ ॥
ತಸ್ಮಾನ್ನಾರ್ಹಾ ವಯಂ ಹಂತುಂ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ ಸ್ವಬಾಂಧವಾನ್ ।
ಸ್ವಜನಂ ಹಿ ಕಥಂ ಹತ್ವಾ ಸುಖಿನಃ ಸ್ಯಾಮ ಮಾಧವ ॥ ೩೭ ॥

ಅನ್ವಯ:— ಹೇ ಮಧುಸೂದನ! (ಮಾಂ) ಘ್ನತಃ ಅಪಿ ಏತಾನ್, ತ್ರೈಲೋಕ್ಯರಾಜ್ಯಸ್ಯ ಹೇತೋಃ ಅಪಿ ಹಂತುಂ ನ ಇಚ್ಛಾಮಿ, ಕಿಂ ನು ಮಹೀಕೃತೇ? ॥ ೩೫ ॥ ಹೇ ಜನಾರ್ದನ! ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ ನಿಹತ್ಯ ನಃ ಕಾ ಪ್ರೀತಿಃ ಸ್ಯಾತ್? ಏತಾನ್ ಆತತಾಯಿನಃ ಹತ್ವಾ ಅಸ್ಮಾನ್ ಪಾಪಂ ಏವ ಆಶ್ರಯೇತ್ ॥ ೩೬ ॥ ತಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಬಾಂಧವಾನ್ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ ಹಂತುಂ ವಯಂ ನ ಅರ್ಹಾಃ। ಹೇ ಮಾಧವ! ಹಿ ಸ್ವಜನಂ ಹತ್ವಾ ವಯಂ ಕಥಂ ಸುಖಿನಃ ಸ್ಯಾಮ? ॥ ೩೭ ॥

ಎಲೈ ಮಧುಸೂದನನೆ, ನನ್ನನು ಕೊಂದರೂ ನಾನು ಇವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಾರೆ. ಮೂಲೋಕದ ರಾಜ್ಯವು ದೊರೆಯುವುದೆಂದರೂ ನಾನಿವರನ್ನು ಹೊಡೆಯಲಾರೆ. ಬಳಿಕ ನೆಲದ ಬೆಲೆಯೇನು ನನಗೆ? ॥ ೩೫ ॥ ಎಲೈ ಜನಾರ್ದನನೆ, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಂದು ನಮ್ಮ ಕಲ್ಯಾಣವು ಏನಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ? ಈ ಆತತಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ನಾವೆ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಬೇಕಾದಿತು. ॥ ೩೬ ॥ ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಬಾಂಧವರಾದ ಈ ಕೌರವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು ನಮಗೆ ತಕ್ಕುದಲ್ಲ. ಎಲೈ ಮಾಧವನೆ! ನಮ್ಮ ಜನರನ್ನು ಕೊಂದು ನಾವು ಸುಖಿಗಳಾಗುವುದು ಎಂತು? ॥ ೩೭ ॥

ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು. ಈ ಕರ್ತವ್ಯಪಾಲನೆಯೆ ನಿಜವಾದ ಧರ್ಮ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊರತಾಗಿ ನಡೆವುದೇ ಅಧರ್ಮ. ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸಿ, ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳು, ಅಣ್ಣತಮ್ಮಂದಿರು, ತಾಯಿತಂದೆ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸ್ವಜನಬಾಂಧವರ ವ್ಯಾಮೋಹದ ಕೆಸರಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡು-ವವರೆಲ್ಲ ಪತಿತರು. ನಿಂದ್ಯರು. ಅರ್ಜುನನು ಸ್ವಜನ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುದರಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಮುಖನಾದನು. ಅಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಡಿಯಿಟ್ಟನು. ಈ ಅಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಆತ-ನಿಂದ ಹೀಗೆ ಒಡನುಡಿಸಿದೆ:

(೩೫–೩೭) ಬಳಗದವರ ಕಳವಳದಿಂದ ದೀನನಾದ ಅರ್ಜುನನು ನುಡಿಯುವುದೇನೆಂದರೆ: "ಈ ಜನರು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಂದರೂ ನಾನು ಇವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಾರೆ, ಅವರನ್ನು ಕೊಂದು ಸ್ವರ್ಗ, ಮೃತ್ಯು, ಪಾತಾಳಗಳ, ಮೂಲೋಕದ ರಾಜ್ಯವು ದೊರೆಯುವುದೆಂದು ಎದೆ ತಟ್ಟಿ ಹೇಳಿದರೂ ನಾನು ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಕೈ ಎತ್ತಲಾರೆ. ಎಂದ ಮೇಲೆ ಬರಿ ಈ ಭೂಲೋಕದ ರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಹೊಡೆಯಲು ನಾನು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಬಹುದೇ? ಕೌರವರು ನಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಕೊಂದರೆ ನಮ್ಮ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗಲಾರದು. ಅವರು ಆತತಾಯಿಗಳು ಎಂಬುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಆತತಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಪಾಪವೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ತಮ್ಮ ಬಳಗದವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಯಾರು ತಾನೆ ಸುಖಿಗಳಾದಾರು?"

ಆತತಾಯಿಗಳ ಕೊಲೆ.

ಆತತಾಯಿಗಳು ಯಾರೆಂಬುದನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರವು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನಿದೋಗರದಶ್ಚೈವ ಶಸ್ತ್ರೋನ್ಮತ್ತೋ ಧನಾಪಹಃ।
ಕ್ಷೇತ್ರ ದಾರ ಹರಶ್ಚೈತಾನ್ ಷಡ್
ವಿದ್ಯಾದಾತತಾಯಿನಃ ॥

(ಶುಕ್ರನೀತಿ)

ಗುರುಂ ವಾ ಬಾಲ ವೃದ್ಧೌ ವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ವಾ
ಬಹುಶ್ರುತಂ ।
ಆತತಾಯಿನಮಾಯಾಂತಂ ಹನ್ಯಾದೇವಾ
ವಿಚಾರಯನ್ ॥
ಅಗ್ನಿದೋ ಗರದಶ್ಚೈವ ಶಸ್ತ್ರಪಾಣಿರ್ಧನಾಪಹಃ ।
ಕ್ಷೇತ್ರ ದಾರಹರಶ್ಚೈವ ಷಡೇತೇ ಹ್ಯಾತತಾಯಿನಃ ॥
ಉದ್ಯತಾಸಿರ್ವಿಷಾಗ್ನಿಭ್ಯಾಂ ಶಾಪೋದ್ಯತ ಕರಸ್ತಥಾ।
ಆಥರ್ವಣೇನ ಹನ್ತಾ ಚ ಪಿಶುನಶ್ಚಾಪಿ ರಾಜನಿ ॥

ಭಾರ್ಯಾಶಿಕ್ಷಾಪಹಾರೀ ಚ ರನ್ಧ್ರಾನ್ವೇಷಣತತ್ಪರಃ।
ಏವಮಾದ್ಯಾನ್ವಿಜಾನೀಯಾತ್ಸರ್ವಾನೇವಾತ
ತಾಯಿನಃ ॥
ನಾತತಾಯಿವಧೇ ದೋಷೋ ಹನ್ತುರ್ಭವತಿ ಕಶ್ಚನ।
ಪ್ರಕಾಶಂ ವಾऽಪ್ರಕಾಶಂ ವಾ ಮನ್ಯುಸ್ತಂ
ಮನ್ಯುಮೃಚ್ಛತಿ ॥

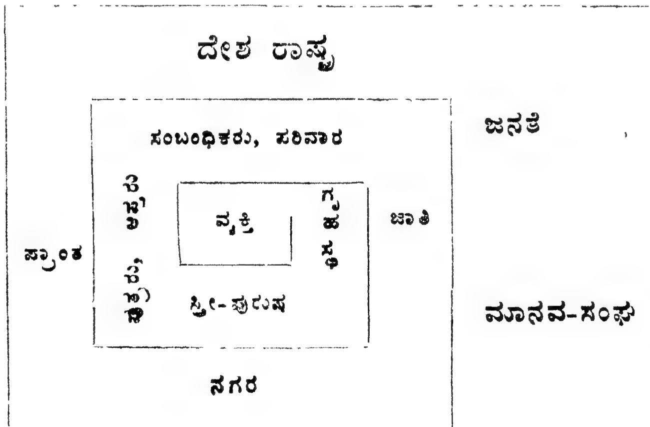
(ಮನುಂ, ೮-೩೫೦-೩೫೧)

“ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹಚ್ಚುವವನು, ನಂಜನುಣಿಸುವವನು, ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಹೊಡೆಯುವವನು, ಹೊಲ, ಹೆಣ್ಣು, ಮತ್ತು ಹೊನ್ನುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು, ಶಪಿಸುವವನು, ಮಂತ್ರ, ಮಾಟ ಮಾಡುವವನು ಅರಸರಲ್ಲಿ ಚಹಡಿ-ಹೇಳುವವನು, ಹೆಂಗಸರ ಹಣವನ್ನು ಎತ್ತುವವನು, ಹೆರವರ ಹುಳುಕುಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವುದರಲ್ಲಿ ತತ್ಪರನು, ಇಂತಹರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಆತತಾಯಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು.

“ಆತತಾಯಿಯು ಗುರುವಿರಲಿ, ಬಾಲನಿರಲಿ, ವೃದ್ಧನಿರಲಿ, ಅಥವಾ, ಬಹುಶ್ರುತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿರಲಿ, ಅವನನ್ನು ಯಾವ ವಿಚಾರಕ್ಕೂ ಎಡೆಗೊಡದೆ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಕೊಲ್ಲಬೇಕು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಅಥವಾ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ, ಜೀವಹರಣ ಮಾಡುವ ಆತತಾಯಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನಿಗೆ ಯಾವ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಕೊಲೆಯ ಪಾಪವು ತಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಆತತಾಯಿಯ ಕ್ರೂರತೆಯೇ ಆತನಿಗೆ ಮುಳುವಾಗುತ್ತದೆ.”

ಪುರಾತನ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಆತತಾಯಿಯು ಯಾರೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿ, ಅಂಥ ಆತತಾಯಿಯನ್ನು ಕೂಡಲೆ ಕೊಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅರ್ಜುನನು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ! ಈ ‘ಆತತಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದರೆ ನಮಗೆ ಪಾಪ ತಟ್ಟುವುದು!’ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢರಾದ ಕೌರವರು ಆತತಾಯಿಗಳಾಗಿರುವರೆಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಸಂದೇಹವೆ ಇಲ್ಲ. ತಾನೇ ಕೌರವರಿಗೆ ಆತತಾಯಿಗಳೆಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೂ ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಕೂಡದೆಂದು ಹೇಳುವ ಕಾರಣವೇನು? ಅವರು ತನ್ನ ಬಳಗದವರು, ಎಂಬ ಭಾವನೆಯೆ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಆಪ್ತಬಾಂಧವರು ಆತತಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ, ಅನ್ಯಾಯ ಅನೀತಿವಂತರಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಲಾಗದು; ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು, ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ!

ಒಂದು ವೇಳೆ ಹಸ್ತಿನಾಪುರದಲ್ಲಿ ಕೌರವರ ಒದಲು ಬೇರೆ ಹೆರವರು ಯಾರಾದರೂ ರಾಜರಾಗಿದ್ದು ಅವರು ಅನ್ಯಾಯ ನಡಸಿದ್ದರೆ ಅವರೊಡನೆ ಕಾದಲು ಅರ್ಜುನನು ಸಿದ್ಧನಾಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಕೌರವರು ತಮ್ಮ ದೇಶದವರು; ತಮ್ಮ ಕುಲದವರು; ರಕ್ತಸಂಬಂಧಿಕರು, ಆದುದರಿಂದಲೆ ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಅರ್ಜುನನ ಆಕ್ಷೇಪ. ‘ನಿವಾತಕವಚರಂತಹ ಪ್ರಬಲ-

ರಾದ ಪರಕೀಯರನ್ನು ತಾನು ನಿರ್ಮೂಲಗೊಳಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ತನ್ನ ಬಳಗದವರನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಂಹರಿಸಲಿ?' ಎಂದು ಅರ್ಜುನನ ಪ್ರಶ್ನೆ! ಸ್ವಜನರು ಮತ್ತು ಪರಕೀಯರು-ಗಳನ್ನು ನಡಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಬೇಕು ಎಂದು ಅರ್ಜುನನ ವಿಚಾರವಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಪರಕೀಯ ರಾಜರೊಡನೆ ಕಾದಬಹುದು. ಸ್ವದೇಶದ ಅರಸರೊಡನೆ ಹೇಗೆ ಹೋರುವುದು ? ಎಂಬುದು ಅರ್ಜು-ನನ ವಿಚಾರ.

ನಿಜವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾಯಿಯು, ಪ್ರಜಾ-ದ್ರೋಹಿಯು ಸ್ವಕೀಯನೆ ಇರಲಿ, ಪರಕೀಯನೆ ಇರಲಿ ಅವನ ಪ್ರತಿಕಾರ ಮಾಡುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವೆ ಆಗಿದೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಜನರ ಅನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸ-ಬೇಕು, ಕ್ಷಮಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಹೇಳುವನು. ಇದುವೆ ಆತನ ಮೋಹ. ಇದೆ ಅವಿಚಾರ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ.

ಮನುಷ್ಯನು ಮೇಲಣ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿದಂತೆ ಆತನ ಕರ್ತವ್ಯದ ಕ್ಷೇತ್ರವು ವಿಸ್ತೃತವಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವುದು. ಆತನು ಶೂರನು, ಧೀರನು, ಧೀಮಂತನು ಆದಂತೆ ಆತನ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯು ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋಗುವುದು. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಮಾನವನ ಉನ್ನತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕನುಗುಣ-ವಾಗಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗುವ ಕಾರ್‍ಯಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನೂ ಕೆಳಗಿನ ಆಕೃತಿಯಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಬೆಳೆದಂತೆ ಆತನ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವೂ ಹೇಗೆ ಬೆಳೆಯುವುದೆಂದು ಮೇಲಿನ ಆಕೃತಿಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು-ವುದು. ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರ, ಶಕ್ತಿಗಳು ಉಂಟಾದ ವೀರಪುರುಷರು ಲೋಭಿಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ, ಕುಟುಂ-ಬದ ಅಥವಾ ಪರಿವಾರದ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ರಾಷ್ಟ್ರಹಿತವಿಘಾತಕರಾದರೆ ಅವರಂತಹ ನಿಂದ್ಯರೂ ನೀಚರೂ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಅಲ್ಲ. ಇಂದು ಅರ್ಜುನನ ವಿಚಾರಗಳು ಆತನನ್ನು ಈ ಅಧಃಪಾತಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಿ-ದ್ದುವು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜ (ರಾಷ್ಟ್ರ) ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅಸ್ತಿತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ. ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಲೋಕದ ಅಂಶ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ತನ್ನ ಸುಖ ದೊಡನೆ ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಕಲ್ಯಾಣವನ್ನೂ ನೆನೆಯಬೇಕು. ಆರಂಭದ ಮಟ್ಟದೊಳಗಿನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸ್ವಾರ್ಥವು ಕೊನೆಗೆ ಅಖಿಲ ಲೋಕದ ಹಿತಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕಸಿತ-ವಾಗಬೇಕು. ಇದುವೆ ಮಾನವೀಯ ಕರ್ತವ್ಯಗಳ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ವಿಕಾಸಕ್ರಮವಾಗಿದೆ.

ಹೀಗೆ ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳದ ಮಾನವನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಿಯೊ ತಡೆಯುಂಟಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಸ್ವಾರ್ಥದ ರೋಗಬಾಧೆಯಾಗಿದೆಯೆ ? ಎಂದು ಆತ್ಮನಿರೀಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಊಟ, ನಿದ್ದೆ, ಮರಿಗಳನ್ನು ಹೆರು-ವುದು, ಮನುಷ್ಯನೇ ಏಕೆ ? ಪಶುಗಳೂ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಮನುಷ್ಯನ ಮನುಷ್ಯತ್ವವು ಎಲ್ಲಿದೆ? ಸ್ವಾರ್ಥವು ವಿಕಸಿತವಾಗಿ ಅದು ವಿಶಾಲವಾದ ಸಾಮೂಹಿಕ ಹಿತದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೆ ಮನುಷ್ಯನ ಮನುಷ್ಯತ್ವವಿದೆ. ಕೇವಲ ಸ್ವಾರ್ಥಾಂಧನಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ ಮಾನವನ ಅಧೋಗತಿಗೆ ತಡವಿಲ್ಲ. ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಮಾನವನು ಬದುಕಿರುವುದೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ; ಮದುವೆಯಾಗಿ ಕುಟುಂ-ಬಸ್ಥನಾಗುತ್ತಲೆ ಮನೆತನಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವನು. ಇದಕ್ಕೂ ಮುಂದಡಿಯಿಟ್ಟು ಮಾನವನು ತನ್ನ ಜೀವನವನ್ನು ವಿಕಸಿತಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ ರಾಷ್ಟ್ರ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಇದಕ್ಕೂ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮಾನವ ಕುಟುಂಬಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣ ಮಾಡುವನು. ಇಂತು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ-ವಾಗಿ ಅರಳಬೇಕಾದ ಜೀವನವನ್ನು ಮುರುಟಿಸಿ ಸಂಕುಚಿತಗೊಳಿಸಿದರೆ ಅದುವೆ ಮಾನವನ ಅಧಃಪಾತ. ಆತ್ಮಘಾತ. ಆದುದರಿಂದ ಹಿರಿಯಾಳುಗಳೆನಿಸಿ, ನಾಡಿನ ನೇತಾರರೆನಿಸಿ, ಹೊತ್ತುಬಂದಾಗ ಸ್ವಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದರೆ ಅವರಂತಹ ಪಾತಕಿಗಳು ಅವರೇ.

ಮದುವೆಯಾಗಿ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಹೊರೆಯಲಾರದವನು ಪಾಪಿ. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದು ಅವರ ಪೋಷಣ ಶಿಕ್ಷಣ-ವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡಿಸದವನು ಪತಿತ. ಇದರಂತೆ ಗುಣಕರ್ಮವಿಭಾಗದಂತೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯರಾಗಿರುವವರ ಮೇಲೆಯೂ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಹಿರಿದಾದ ಹೊಣೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಾದ ಅರ್ಜುನನು ನಾಡಿ-ನೊಳಗಿನ ಸಮಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಉಳಿವಂತೆ ಕಾಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೊಣೆಗಾರನಾಗಿದ್ದನು. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ-ವಾದಿಗಳಾದ ಕೌರವರು ಸಮಾಜದ ಸಾಂಘಿಕ ಶಕ್ತಿ-ಯನ್ನೆ ಸಡಲಿಸಿ ಅದನ್ನು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸ್ವಾರ್ಥದ ಅಡ್ಡ-ದಾರಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದ್ದರು. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ, ಸ್ವಾರ್ಥಾಂಧತೆಗೆ ಉತ್ತೇಜನವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದುದರಿಂದ ಕೌರವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಧರ್ಮಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚುವುದು ಅರ್ಜುನನಂತಹ ವೀರರ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಸ್ವಜನಮೋಹದಿಂದ ಸಂಕು-ಚಿತ ದೃಷ್ಟಿಯವನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಕರ್ತವ್ಯಭ್ರಷ್ಟ-ನಾಗಿ ರಾಷ್ಟ್ರಹಿತದ ಘಾತಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ತೀರ ಸ್ವತಂತ್ರವಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಸುಖವು ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ. ಕೇವಲ ನನ್ನ ಮಟ್ಟಿಗೆ ನಾನು, ಎಂಬುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಿರ ಚರ ವಸ್ತುಗಳು ಸೇರಿ ಸಂಘಟಿತವಾಗಿ ಈ ವಿರಾಟ್ ರೂಪಿಯಾದ ಮಹತ್‌ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಿದೆ. 'ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೆಲ್ಲವೂ ಒಂದು ವಿರಾಟ್ ದೇಹ; ನಾನು ಅದರ ಒಂದಂಶ;' ಎಂಬ ನಿತ್ಯ ಜಾಗೃತ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮಾನವನು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಹಿರಿದಾದ ಅರಿವೆ ನಮ್ಮ ಜೀವನದ ಗುರುವಾಗಬೇಕು. ಈ ಗುರುವಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದರೆ ಸಾಮುದಾಯಿಕ ಅಥವಾ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಹಿತಕ್ಕೆ ಪೋಷಕವಾಗುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಇರವು ತನ್ನತಾನೆ ಮಾರ್ಪಡುವುದು.

ಮುಂದಿನ ಪುಟದಲ್ಲಿ (೫೯) ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವ್ಯಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸಮಷ್ಟಿಯು ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಆಕೃತಿಯಿಂದ ಮನಗಾಣಬಹುದು. ನಮ್ಮ ಜೀವನವು ಪರಸ್ಪರಾವಲಂಬಿಯಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು, ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಅವನ್ನೆಲ್ಲ ವೆಚ್ಚಮಾಡಬೇಕು. ಸಮಷ್ಟಿಗಾಗಿ ವ್ಯಷ್ಟಿಯು ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಇದುವೆ ವ್ಯಷ್ಟಿಯ ಧರ್ಮ; ಕರ್ತವ್ಯ.

ವಿಶ್ವದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ರೂಪವೆ ವ್ಯಷ್ಟಿ—ವ್ಯಕ್ತಿ. ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಿಕಸಿತವಾದ ಪರಿಣತ ರೂಪವೆ ಸಮಷ್ಟಿ—ವಿಶ್ವ.

**ನಾಸಿಕೇ ನಿರಭಿದ್ಯೇತಾಂ, ನಾಸಿಕಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಣಃ,
ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾಯುಃ ।
ಅಕ್ಷಿಣೀ ನಿರಭಿದ್ಯೇತಾಮಕ್ಷಿಭ್ಯಾಂ ಚಕ್ಷುಶ್ಚಕ್ಷುಷ
ಆದಿತ್ಯಃ ॥** ಇತ್ಯಾದಿ.

— ಐತರೇಯ ೧.೪

'ಮೂಗಿನ ಹೊರಳೆಗಳಾದುವು. ಹೊರಳೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣವು, ಪ್ರಾಣದಿಂದ ವಾಯುವು ಆಯ್ತು. ಕಣ್ಣುಗಳಾದುವು. ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಗಳಾದುವು. ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಸೂರ್ಯನಾದನು.'

ಇಂತು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಬೀಜದಿಂದ ವಿಶ್ವದೊಳಗಿನ ಮಹಾಶಕ್ತಿಗಳು ತಲೆದೋರಿದುವು. ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೊಳಗಿನ ಬೀಜಶಕ್ತಿಗಳ ಆತ್ಯಂತಿಕ ವಿಕಾಸವೆ ವಿಶ್ವವು. ಹೀಗಿದು ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಎಲ್ಲ ವಿಶ್ವದ ಬೀಜವು.

**ವಾಯುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಭೂತ್ವಾ ನಾಸಿಕೇ ಪ್ರಾವಿಶತ್;
ಆದಿತ್ಯಃ ಚಕ್ಷುಃ ಭೂತ್ವಾ ಅಕ್ಷಿಣೀ ಪ್ರಾವಿಶತ್ ।**

— ಐತರೇಯ ಉ. ೨.೪.

ವಾಯುವು ಪ್ರಾಣವಾಗಿ ಮೂಗನ್ನು ಹೊಕ್ಕಿತು. ಸೂರ್ಯನು ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿ ಕಣ್ಣನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು. ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ವಿಶ್ವಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಬೀಜಶಕ್ತಿಗಳು ಆದುವು. ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಒಂದು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಬಿಂದುವು. ವಿಶ್ವವು ಈ ಬಿಂದುವಿನ ಪರಮವಿಕಾಸದ ಮೇರೆಯಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಮುಂದಿನ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಲ್ಲಿ, **ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವವೂ ಅಳವಟ್ಟಿವೆ,** ಎಂದು ಮನವರಿಕೆಯಾಗದೆ ಇರದು. ಗೀತೆ, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಇದನ್ನೇ ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತವೆ

**ಸರ್ವಭೂತಸ್ಥಮ್ ಆತ್ಮಾನಂ ಸರ್ವಭೂತಾನಿ ಚ
ಆತ್ಮನಿ**

— ಭ. ಗೀ. ೬.೨೯

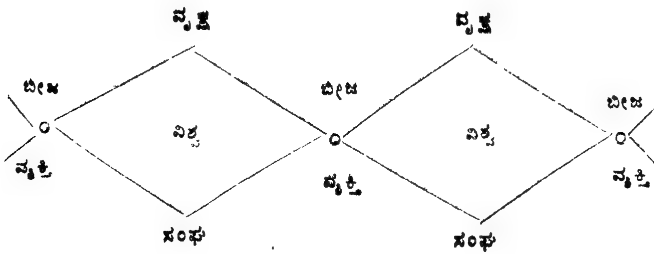
**ಯಸ್ತು ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನ್ಯಾತ್ಮನ್ಯೇವಾನು ಪಶ್ಯತಿ ।
ಸರ್ವಭೂತಸ್ಥಮಾತ್ಮಾನಮ್ ॥**

— ಈಶ ಉ. ೬.

'ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಮಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಮಾತ್ರಗಳನ್ನೂ ಯಾರು ಕಾಣುವರೊ' ಅವರೇ ತತ್ವತಃ ಈ ವಿಶ್ವವನ್ನು ಅರಿಯುವರು. ಈ ತಿಳಿವು ತಲೆದೋರಿದವನಲ್ಲಿ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಪರಿವಾರದ ವ್ಯಾಮೋಹವೆ ಉಂಟಾಗಲಾರದು. ಆತನಿಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಹುಚ್ಚು ವ್ಯಾಮೋಹವುಂಟಾದುದನ್ನು ಸಹಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಆಗದೆ, ಆ ದೋಷವನ್ನು ದೂರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಣಗಾಡಬೇಕೆಂದೆನಿಸುವುದು. 'ತನಗೇಕಪ್ಪಾ ಹೆರವರ ಗೊಡವೆ?' ಎಂದು ಕಣ್ಣೆದುರು ನಡೆದ ಅನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಸುಮ್ಮನಿರಲಿಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆತನು ತಾನು ಬೇರೆ, ಸಮಾಜ ಬೇರೆ ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ದೋಷದಿಂದ ಸಮಾಜವು ದೂಷಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿದ್ದಬೇಕು. ಇಂತಹ ತಪ್ಪುಗಾರಿಕೆಯು ಯಾವುದೊಂದು ಸಂಘ ಅಥವಾ ಬಣದಿಂದ ಆಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನೂ ದಾರಿಗೆ ತರಲೆಬೇಕು. ಈ ತಪ್ಪುಗಾರಿಕೆಯು ಸ್ವಕೀಯರದಿರಲಿ, ಅಥವಾ ಪರಕೀಯರದಿರಲಿ ಎರಡೂ ಅಷ್ಟೇ ಅಸಹ್ಯ. ಎರಡೂ ಅಷ್ಟೇ ಶಾಸನಾರ್ಹ.

(ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಚಿತ್ರ)

ಅಗ್ನಿ
ಇಂದ್ರ
ವಿಶ್ವದೇವ
ಆದಿತ್ಯಾಸ್
(ಪರಮೇಷ್ಠಿ)
ಅಧಿದೈವತ
ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ಪತಿ
ವಾಯು
ಮರುತಃ
ಅನ್ಯ ದೇವ
ನಾರಾಯಣ
ಇ.
ರುದ್ರ
ಇ.
ವಿ— ಭೂತಿ
ವಿಶ್ವ
ಬ್ರಾಹ್ಮಣ
ಧನಿ
ವೈಶ್ಯ
ಶೂದ್ರ
ಜಗತ್
ಅಧಿಭೂತ
ರಾಷ್ಟ್ರ
ವೈಶ್ವಾನರ
(ಪ್ರಾಣಿಸಮಷ್ಟಿ)
ಸಮಾಜ
ಜ್ಞಾನಿ
ಶೂರ ಕ್ಷತ್ರಿಯ
ಧಾರಕ
(ಸಂ— ಭೂತಿ)
ಧನ್ಯತೆ
ಶೌರ್ಯ
ಜ್ಞಾನ
ಧಾರಣ
ವೈಯಕ್ತಿಕ ಗುಣ
ವ್ಯಕ್ತಿ
(ಅ— ಸಂ— ಭೂತಿ) ಮಾನವ

ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಯಾವುದೊಂದು ಅವಯವವು ರೋಗ ಹಿಡಿದು ಅಥವಾ ಕೊಳೆತು ಇಡಿ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅದರಿಂದ ಅಪಾಯ ತಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೆಲ್ಲಲೇ ಬೇಕಲ್ಲವೆ? ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಜೀವಕ್ಕೆ ಎರವಾಗುವ ಹೊತ್ತು ಬರುವುದು. ಅದರಂತೆ ಅಪರಾಧಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯೆ ಇರಲಿ, ಸಂಘವೇ ಇರಲಿ ಅದನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಲೆ ಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದರಿಂದ ಮಾನವ ಕುಟುಂಬದ ಹಿತಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ ಬಾರದೆ ಇರದು. ಆದುದರಿಂದ ಆತತಾಯಿಗಳು ತಮ್ಮವರು ಎಂಬ ಮೋಹದಿಂದ, ಅವರನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸುವುದು ತೀರ ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಜನರಾದರೂ ಅವರು ಸಮಾಜಪುರುಷನ ವಿರಾಟ್ ದೇಹದ ಒಂದು ಅಂಗವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ಅಂಗವು ಕೆಟ್ಟರೆ ಅಥವಾ ಕೊಳೆತರೆ ಆ ದೋಷದಿಂದ ಇಡಿ ದೇಹವೆ ಕೆಟ್ಟು ಹಾಳಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದೆ:

ತ್ಯಜೇದೇಕಂ ಕುಲಸ್ಯಾರ್ಥೇ, ಗ್ರಾಮಸ್ಯಾರ್ಥೇ ಕುಲಂತ್ಯಜೇತ್ ।
ಗ್ರಾಮಂ ಜನಪದಸ್ಯಾರ್ಥೇ, ಆತ್ಮಾರ್ಥೇ ಪೃಥಿವೀಂ ತ್ಯಜೇತ್ ॥

'ಕುಲದ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು, ಊರಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಕುಲವನ್ನು, ರಾಷ್ಟ್ರಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಊರನ್ನು ತೊರೆಯಬೇಕು.' ಇದೆ ಮೇರೆಗೆ ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಪ್ರಜಾಪೀಡನೆ ನಡಸಿದವರೂ ನಿಂದ್ಯರೂ ಆದ ಕೌರವರನ್ನು ಸಮಾಜ ಸುವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ, ರಾಷ್ಟ್ರ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿಸಲೆ ಬೇಕು. ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳ ಅನೀತಿಯಿಂದ ಇಡಿ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೆ ಅಶಾಂತಿಯುಂಟಾಗುವುದು.

ವಿಶ್ವ-ರೂಪ.

ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವಾಗ ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು 'ವಿಶ್ವ-ರೂಪ'ನಾಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಅರ್ಜುನ ವೃತ್ತಿಯು 'ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪ'ವಾಗಿತ್ತು; ಅಥವಾ 'ಪರಿವಾರ ರೂಪ'ವೆಂದರೂ ಸಲ್ಲುವುದು. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯವನಾದುದರಿಂದಲೆ ಅರ್ಜುನನು ಮೋಹವಶನಾದನು. ವಿಶಾಲದೃಷ್ಟಿಯ—ವಿಶ್ವರೂಪನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಆತನ ಮೋಹವನ್ನು ತನ್ನ ದಿವ್ಯ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದನು. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲರು 'ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪ,' ಕೆಲರು 'ಪರಿವಾರರೂಪ,' ಕೆಲರು 'ಜಾತಿರೂಪ,' ಕೆಲರು 'ರಾಷ್ಟ್ರರೂಪ,' ಕೆಲರು 'ಮಾನವ ಕುಟುಂಬರೂಪ' ರಾಗಿರುವರು. ಇನ್ನು ಕೆಲರು 'ಪ್ರಾಣಿಸಮಷ್ಟಿರೂಪ,' ಕೆಲರು 'ವಿಶ್ವರೂಪ'ರೂ ಆಗಿರುವುದುಂಟು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರ ಆಚಾರ, ವಿಚಾರ, ಉಚ್ಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಮೇಲಿನ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿರುವವರು ತಮ್ಮ ಆ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಹ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರಲು ತಪ್ಪಿದರೆ ಕರ್ತವ್ಯಭ್ರಷ್ಟತೆಯ ಕಲಂಕವು ಅವರಿಗೆ ಬರುವುದು. ಅರ್ಜುನನು ಭರತನು, ಭಾರತದ ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ವೀರ. ಆತನು ತನ್ನ ಮೇಲಿನ ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹದ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರಲು ತಪ್ಪಿದರೆ, ಸ್ವಜನ ವ್ಯಾಮೋಹದಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ಪರಾಙ್ಮುಖನಾದರೆ ಅದು ಆತನ ಅಧಃಪಾತವೇ ಸರಿ. ಅರ್ಜುನನು ಈ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪರಿವಾರದವರ ಅಲ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತೊರೆದು ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣದ ವಿಶಾಲ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರೆ ಆತನಿಗೆ ಈ ಮೋಹವೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಿಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು.

ಕುಟುಂಬ, ಪರಿವಾರವೆ ಕೊನೆಯ ಗುರಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡವನು, ತನ್ನವರ ದುಃಖಗಳಿಂದ ದುಃಖಿತನಾಗುವನು. ಅವರ ದುಃಖನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಪರಿವಾರದವರ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ತಾನು ಅರಸುತನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಕ್ಕೂ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನು. ಬಿಕ್ಕೆ ಬೇಡಿ ಬದುಕಲಿಕ್ಕೆ ಮನಸು ಮಾಡಿರುವನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ನೋಟ ವಿಶಾಲನೋಟ. ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕ ದೃಷ್ಟಿ. ವಿಶ್ವರೂಪನು ಆತನು. ಆದುದರಿಂದ ಅಖಿಲ ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣವೆ ಗುರಿಯಾಗಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ವಿಶ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ಅಡ್ಡ ಒರುವ ನರಾಧಮರನ್ನು ಎಂದೂ ದುರ್ಲಕ್ಷಿಸಲಾರನು. ವಿಶ್ವವನ್ನೂ ಧರ್ಮಮರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲು ಆತನು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಿದ್ಧನು. ಇದುವೆ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದು ಆತನ ನೆರೆನಂಬುಗೆ. ಈ ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿದ್ದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಶೋಕ ಮೋಹಗಳೂ ಸೋಂಕಲಾರವು. ಆತನು ಎಂದೂ ಕರ್ತವ್ಯಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವುದೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪರಿವಾರದ ದೃಷ್ಟಿಯವನೆ ನರನು; ವಿಶ್ವದೃಷ್ಟಿಯವನೆ ನಾರಾಯಣನು. ಈ ಭೂಮಿಕೆಯಿಂದಲೆ ಶ್ರೀಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಇವರಿಬ್ಬರ ಸಂವಾದವಿದೆ.

ಅರ್ಜುನನು ಪರಿವಾರರೂಪನಾಗಿ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ತಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. 'ರಾಷ್ಟ್ರ ಉಳಿಯಲಿ, ಹಾಳಾಗಲಿ; ಜಗತ್ತಿನ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗಲಿ, ಅಕಲ್ಯಾಣವಾಗಲಿ; ಅದರ ಲೆಕ್ಕ ನನಗೇಕೆ? ನನ್ನ ಪರಿವಾರದ ಚಿಂತೆ ನನಗೆ. ಅವರ ಸುಖವೇ ನನ್ನ ಸುಖ. ನಾನು ನನ್ನ ಸ್ವಜನರ ಹಿತವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡ-

(೧೦) ಕುಲಕ್ಷಯ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರದ್ರೋಹ

ಯದ್ಯಪ್ಯೇತೇ ನ ಪಶ್ಯಂತಿ ಲೋಭೋಪಹತಚೇತಸಃ ।
ಕುಲಕ್ಷಯಕೃತಂ ದೋಷಂ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹೇ ಚ ಪಾತಕಮ್ ॥ ೩೮ ॥
ಕಥಂ ನ ಜ್ಞೇಯಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಪಾಪಾದಸ್ಮಾನ್ನಿವರ್ತಿತುಮ್ ।
ಕುಲಕ್ಷಯಕೃತಂ ದೋಷಂ ಪ್ರಪಶ್ಯದ್ಭಿರ್ಜನಾರ್ದನ ॥ ೩೯ ॥

ಅನ್ವಯಃ:— ಯದ್ಯಪಿ ಏತೇ ಲೋಭೋಪಹತಚೇತಸಃ ಕುಲಕ್ಷಯಕೃತಂ ದೋಷಂ, ಮಿತ್ರದ್ರೋಹೇ ಚ ಪಾತಕಂ ನ ಪಶ್ಯಂತಿ ‖ ೩೮ ‖ ಹೇ ಜನಾರ್ದನ! ಕುಲಕ್ಷಯ ಕೃತಂ ದೋಷಂ ಪ್ರಪಶ್ಯದ್ಭಿಃ ಅಸ್ಮಾಭಿಃ ಅಸ್ಮಾತ್ ಪಾಪಾತ್ ನಿವರ್ತಿತುಂ ಕಥಂ ನ ಜ್ಞೇಯಮ್ ? ‖ ೩೯ ‖

ಈ ಕೌರವರು ಲೋಭದಿಂದ ಆವರಿಸಿದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಕುಲನಾಶ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಬರುವ ದೋಷವು ಮತ್ತು ಮಿತ್ರದ್ರೋಹದ ಪಾತಕವು, ಒಂದು ವೇಳೆ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ‖ ೩೮ ‖ ಆದರೆ, ಎಲೈ ಜನಾರ್ದನನೆ! ಕುಲನಾಶದ ದೋಷವು ನಮಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವಾಗಲೂ ನಾವು ಈ ಪಾಪಕದಿಂದ ದೂರವಾಗುವ ವಿಚಾರವನ್ನೇಕೆ ಮಾಡಬಾರದು ?

ಭಾವಾರ್ಥ :— ಎದುರಾಳಿಗಳು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮದ ವಿಚಾರವನ್ನು ತೊರೆದಿದ್ದರೆ ಅದು ಅವರ ತಪ್ಪು. ಅವರು ತಪ್ಪುಗಾರರಾದರೆಂದು ನಾವೂ ಹಾಗೆಯೆ ತಪ್ಪು ಮಾಡುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ. ನಾವು ಯಾವಾಗಲೂ ಧರ್ಮದ ಮರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲಿಯೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು.

ತಕ್ಕವನು.' ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಗಳಹುತ್ತಲಿದ್ದಾನೆ. ಇದುವೆ ಅರ್ಜುನನ ದೃಷ್ಟಿದೋಷ. **ಮನುಷ್ಯನ ದೃಷ್ಟಿಯು ಸಂಕುಚಿತವಾಗುತ್ತಲೆ ಆತನಿಂದ ಅಕೃತ್ಯಗಳಾಗುವುವು.**

ಅರ್ಜುನನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು '**ಮಧುಸೂದನ**'ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಮಧುಸೂದನನೆಂದರೆ 'ಮಧು ದೈತ್ಯನನ್ನು ಕೊಂದವನು,' ಎಂಬರ್ಥ. ಮಧುದೈತ್ಯನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜಾತಿಬಾಂಧವನಲ್ಲ. ವಿದೇಶದ ಅಸುರನು. 'ಮಧುಸೂದನ' ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಅರ್ಜುನನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೆ ನೀನು ಕೊಂದುದು ಮಧು ದೈತ್ಯನನ್ನು! ಪರಕೀಯನನ್ನು ಸ್ವಜನರನ್ನಲ್ಲ!' ಎಂದು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಅಲ್ಲದೆ, '**ಜನಾರ್ದನ**' ಮತ್ತು '**ಮಾಧವ**' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕರೆವಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಧ್ವನಿಯಿದೆ. 'ನೀನು ಕಂಸನನ್ನು ಕೊಂದಿರುವೆ. ಆತನು ನಿನ್ನ ಸೋದರಮಾವನೆಂಬುದೂ ನಿಜ. ಆದರೆ ನೀನು **ಜನಾರ್ದನನು** (ಜನ+ಅರ್ದನ). ಜನರ ಮರ್ದನ ಮಾಡುವುದು, ಮಡಿಪುವುದು ನಿನ್ನ ಕೆಲಸವೆ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗೆ ನಾನು ಮಾಡಲಾರೆ.' 'ನೀನು **ಮಾಧವನು** (ಮಾ+ಧವ) ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಆಳುವವನೆಂದರ್ಥ, ಆದುದರಿಂದ ಧನಕನಕಾದಿಗಳಿಗಾಗಿ ನೀನು ಮಾನವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಬಲ್ಲೆ' ತಾಮ್ರದ ದುಡ್ಡು ತಾಯಿ-ಮಕ್ಕಳನ್ನೂ ಕೆಡಿಸುವುದು. ಆದರೆ ನಾನು ಈ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ದಾಸನಾಗಲಾರೆ. ನೀನು ಮಾ-ಧವನಾದ್ದರಿಂದ ಹೊನ್ನು ಮಣ್ಣಿಗಾಗಿ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಬಲ್ಲೆ, ನಾನು ನರನು. ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿ ರಮಿಸತಕ್ಕವನಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾ-ಧವನೆ ನಿನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯೆ ಬೇರೆ. ನರನಾದ ನನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಯೆ ಬೇರೆ. ನನಗೆ ಈ ಅರಸುತನವೂ ಬೇಡ; ಈ ಸುಖಭೋಗಗಳೂ ಬೇಡ. ಅಷ್ಟೇ ಏಕೆ? ಮೂಲೋಕದ ಒಡೆತನವೂ ನನಗೆ ಬೇಡ, ನನ್ನ ಬಂಧು-ಬಳಗದವರಾದ ಕೌರವರು ಆತತಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ನಾನು ಅವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಾರೆ' ಎಂಬ ಕಟುಕಿಯು ಅರ್ಜುನನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿದೆ.

ಹೀಗೆ ಮಾಧವ! ಮಧುಸೂದನ! ಎಂದು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ನುಡಿದು ಅರ್ಜುನನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವುದೇನೆಂದರೆ:

(೩೮—೩೯) ಅರ್ಜುನನು ಹೇಳುವುದೇನೆಂದರೆ: 'ಲೋಭಿಯಾದವನು ಯಾವ ನಿಂದ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಹೇಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕೌರವರು ಲೋಭಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರು ಕುಲಕ್ಷಯಕ್ಕೂ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುವರು. ಅವರು ಲೋಭಾಂಧರಾದರೂ ತಿಳುವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವರಾದ ನಾವೇಕೆ ಅವರಂತೆಯೆ ತಪ್ಪುದಾರಿಯನ್ನು ತುಳಿಯಬೇಕು?

'ಅಧಿಕಾರವು ಬಂದಾಗ ತಾವು ಎಸಗಿದ ಅಕೃತ್ಯವೂ ಸುಕೃತ್ಯವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ.' ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ, ನಿಂದ್ಯವಾದ ಹೀನಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಸಂಕೋಚವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ನ್ಯಾಯ-ನೀತಿಗಳ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟತಕ್ಕ ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಣಗುತ್ತಿರುವ ನಾವೂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಪುತ್ರರಂತೆ ಕೀಳ್ಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಯಿಕ್ಕುವುದು ಸರಿಯೆ? ನಾವು ಯಾವಾಗಲೂ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿಯ ಕಡೆಗೆ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು.

ಆತ್ಮನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಮುಂದಡಿಯಿಡುತ್ತಿರಬೇಕು ಅಡಿಗಡಿಗೂ ತಪ್ಪುತಡಿಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಳ್ಳುವ ಬುದ್ಧಿಯಿರಬೇಕು. ಪಾಪದಿಂದ ದೂರವಿರಲು ಹೆಣಗಬೇಕು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಕುಲಕ್ಷಯ, ಮಿತ್ರದ್ರೋಹ, ಪಿತೃದ್ರೋಹ, ಗುರುಹತ್ಯೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿವಿನಾಶ ಮೊದಲಾದ ಘೋರ ಭೀಕರ ಪಾಪಗಳು ಅಡಕವಾಗಿರುವ ಈ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವೆ? ಸತ್ಯ, ನ್ಯಾಯ, ನೀತಿಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ, ಸ್ವರಾಜ್ಯಾಭಿಲಾಷಿಗಳಾದ ನಾವೇ ಹೀಗೆ ಕುಕರ್ಮಿಗಳಾದರೆ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಯ ಆಡಳಿತಗಾರರ ದೋಷಗಳಿಗೇಕೆ ಹೆಸರಿಡಬೇಕು? ನಾವೂ ಅದೇ ಬಗೆಯಾಗಿ ಪಾತಕಿಗಳಾದರೆ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಕೌರವರನ್ನು ತಳ್ಳಿ ಬೇರೆಯವರು ರಾಜ್ಯಶಾಸನ ನಡೆಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಹುರುಳಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ, ನಾವು ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದರಿಂದ ಒದಗ ಬಹುದಾದ ಪಾತಕಗಳಂತಹ ಭಯಂಕರ ಪಾಪಗಳು ಕೌರವರಿಂದ ಒಂದೂ ಆಗಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಪಾತಕಿಯನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಾಪಿಗೆ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟುವುದು ಯಾವ ಜಾಣ್ಮೆ?

ಇಬ್ಬರ ಅಪರಾಧಗಳು.

'ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಇತ್ತಂಡದವರೂ ಕೊಲೆಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮಂತೆ ಕೌರವರೂ ಪಿತೃಹತ್ಯಾದಿ ಪಾತಕಗಳಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗುವರು' ಎಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೆ, ನೀನೆನ್ನಬಹುದು. ತೋರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಮಾತು ನಿಜವೆನಿಸುವಂತಿದೆ. ಆದರೆ ಕೌರವರು ಲೋಭದಿಂದ ಕುರುಡರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ತಾವು ಮಾಡುವ ಪಾತಕಗಳ ಅರಿವಿಲ್ಲ. ಅವರು ತಿಳಿಗೇಡಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ನಾವು ತಿಳಿದವರೂ ತಿಳಿಗೇಡಿಗಳಂತೆಯೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆ? ಒಬ್ಬನು ಹಸುವನ್ನು ಕೊಂದನೆಂದು ಅವನ ಕರುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು ನ್ಯಾಯವೆ? ಈ ನೆಲದ ಒಡೆತನವಷ್ಟೇ ಏಕೆ? ಮೂಲೋಕದ ಪಟ್ಟವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರೂ ಈ ಗುರುದ್ರೋಹಾದಿ ನಿಂದ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನನ್ನ ಕೈಯೇಳದು.

ಮುಳ್ಳಿನಿಂದ ಮುಳ್ಳು ಕೀಳುವುದು.

ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲಣ ವಿಚಾರಸರಣಿ ಮೇಲ್ನೋಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಿರಬಹುದು. ಕಾಲಿಗೆ ಒಂದು ಮುಳ್ಳು ನಟ್ಟಾಗ ಅದನ್ನು ಕಿತ್ತಿ ಹೊರಚೆಲ್ಲಲಿಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಳ್ಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮೊದಲೇ ಒಂದು ಮುಳ್ಳು ನಟ್ಟಿರುವಾಗ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಳ್ಳನ್ನು ಚುಚ್ಚುವುದು ಸರಿಯೇ? ಎಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ಮೊದಲಿನ ನೋವೇ ಇರಲೆಂದು ಸುಮ್ಮನಿರಲಿಕ್ಕಾದೀತೆ? ಇಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಮುಳ್ಳು ಅಪಕಾರಕ; ಎರಡನೆಯದು ಉಪಕಾರಕವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವರಾಜ್ಯ-ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಹೋರುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ ಅವಶ್ಯಕ ಕರ್ತವ್ಯವು. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ನುಚ್ಚುನುರಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ ತಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನು ಉಳಿಸಲು, ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಲು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಯಿಂದ ಒದಗುತ್ತಿರುವ ಅನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಯುದ್ಧವು ಅಪರಿಹಾರ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಕೂಡದು. **ಇಂತಹ ಯುದ್ಧವು ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಧರ್ಮಯುದ್ಧ.** ಮತ್ತು ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಹೂಡಿದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳು ಮಾಡುವ ಕೃತ್ಯಗಳು ತೋರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯ ನೀತಿಯವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಅವು ಅವರ ಮೊದಲಿನ ಪಾತಕಗಳಿಂದ ಕಲಂಕಿತವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವು ಸದೋಷವೆಂದೇ ಎಣಿಸಬೇಕು.

ಇನ್ನು 'ನಾವು ಇಬ್ಬರೂ ಅಷ್ಟೇ ಪಾತಕಿಗಳೆಂದ ಬಳಿಕ ಕೌರವರು ಏಕೆ ಬೇಡ? ನಮಗೇ ಏಕೆ ಪಟ್ಟ?' ಎಂಬ ಅರ್ಜುನನ ಮಾತಿನಲ್ಲೂ ಹುರುಳಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕೌರವ ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರಿಬ್ಬರ ಕೈಯಿಂದಲೂ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಪಾತಕಗಳು ಅಷ್ಟಷ್ಟೇ ಇವೆ, ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸಿದರೂ ಕೌರವರ ಈ ಮೊದಲಿನ ಅನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದರೆ, ಪಾಂಡವರಿಗಿಂತ ಕೌರವರ ಪಾಪಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುವು.

ಪಾಂಡವರು ನಿಜವಾಗಿ ಯುದ್ಧವು ತಪ್ಪಿದರೆ ತಪ್ಪಲಿ, ಎಂದು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಐದು ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಸಾಕೆಂದು ದುರ್ಯೋಧನನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅರ್ಧರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದರೂ ಐದು

(೧೧) ಕುಲಕ್ಷಯದ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಗಳು

ಕುಲಕ್ಷಯೇ ಪ್ರಣಶ್ಯಂತಿ ಕುಲಧರ್ಮಾಃ ಸನಾತನಾಃ ।
ಧರ್ಮೇ ನಷ್ಟೇ ಕುಲಂ ಕೃತ್ಸ್ನಮಧರ್ಮೋಽಭಿಭವತ್ಯುತ ॥ ೪೦ ॥
ಅಧರ್ಮಾಭಿಭವಾತ್ ಕೃಷ್ಣ ಪ್ರದುಷ್ಯಂತಿ ಕುಲಸ್ತ್ರಿಯಃ ।
ಸ್ತ್ರೀಷು ದುಷ್ಟಾಸು ವಾರ್ಷ್ಣೇಯ ಜಾಯತೇ ವರ್ಣಸಂಕರಃ ॥ ೪೧ ॥
ಸಂಕರೋ ನರಕಾಯೈವ ಕುಲಘ್ನಾನಾಂ ಕುಲಸ್ಯ ಚ ।
ಪತಂತಿ ಪಿತರೋ ಹ್ಯೇಷಾಂ ಲುಪ್ತಪಿಂಡೋದಕಕ್ರಿಯಾಃ ॥ ೪೨ ॥
ದೋಷೈರೇತೈಃ ಕುಲಘ್ನಾನಾಂ ವರ್ಣಸಂಕರಕಾರಕೈಃ ।
ಉತ್ಸಾದ್ಯಂತೇ ಜಾತಿಧರ್ಮಾಃ ಕುಲಧರ್ಮಾಶ್ಚ ಶಾಶ್ವತಾಃ ॥ ೪೩ ॥
ಉತ್ಸನ್ನ ಕುಲಧರ್ಮಾಣಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಜನಾರ್ದನ ।
ನರಕೇ ನಿಯತಂ ವಾಸೋ ಭವತೀತ್ಯನುಶುಶ್ರುಮ ॥ ೪೪ ॥
ಅಹೋ ಬತ ಮಹತ್ಪಾಪಂ ಕರ್ತುಂ ವ್ಯವಸಿತಾ ವಯಮ್ ।
ಯದ್ರಾಜ್ಯಸುಖಲೋಭೇನ ಹಂತುಂ ಸ್ವಜನಮುದ್ಯತಾಃ ॥ ೪೫ ॥

ಅನ್ವಯ:— ಕುಲಕ್ಷಯೇ ಸನಾತನಾಃ ಕುಲಧರ್ಮಾಃ ಪ್ರಣಶ್ಯಂತಿ, ಉತ ಧರ್ಮೇ ನಷ್ಟೇ ಅಧರ್ಮಃ ಕೃತ್ಸ್ನಂ ಕುಲಂ ಅಭಿಭವತಿ ॥ ೪೦ ॥ ಹೇ ಕೃಷ್ಣ! ಅಧರ್ಮಾಭಿಭವಾತ್ ಕುಲಸ್ತ್ರಿಯಃ ಪ್ರದುಷ್ಯಂತಿ। ಹೇ ವಾರ್ಷ್ಣೇಯ! ಸ್ತ್ರೀಷು ದುಷ್ಟಾಸು ವರ್ಣಸಂಕರಃ ಜಾಯತೇ ॥ ೪೧ ॥ ಸಂಕರಃ ಕುಲಘ್ನಾನಾಂ ಕುಲಸ್ಯ ಚ ನರಕಾಯ ಏವ (ಭವತಿ); ಹಿ ಏಷಾಂ ಪಿತರಃ ಲುಪ್ತಪಿಂಡೋದಕಕ್ರಿಯಾಃ (ಸಂತಃ) ಪತಂತಿ ॥ ೪೨ ॥

ಕುಲಘ್ನಾನಾಂ ಏತೈಃ ವರ್ಣಸಂಕರಕಾರಕೈಃ ದೋಷೈಃ ಶಾಶ್ವತಾಃ ಜಾತಿಧರ್ಮಾಃ ಕುಲಧರ್ಮಾಃ ಚ ಉತ್ಸಾದ್ಯಂತೇ ॥ ೪೩ ॥ ಹೇ ಜನಾರ್ದನ! ಉತ್ಸನ್ನ ಕುಲಧರ್ಮಾಣಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ನರಕೇ ನಿಯತಂ ವಾಸಃ ಭವತಿ; ಇತಿ ಅನುಶುಶ್ರುಮ ॥ ೪೪ ॥ ಅಹೋ! ಬತ ಮಹತ್ಪಾಪಂ ಕರ್ತುಂ ವಯಂ ವ್ಯವಸಿತಾಃ, ಯತ್ ರಾಜ್ಯಸುಖಲೋಭೇನ ಸ್ವಜನಂ ಹಂತುಂ ಉದ್ಯತಾಃ ॥ ೪೫ ॥

ಕುಲಕ್ಷಯದಿಂದ ಸನಾತನ ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಕುಲಧರ್ಮಗಳು ಅಳಿಯುವುವು. ಮತ್ತು ಕುಲಧರ್ಮಗಳು ಅಳಿಯುವುದರಿಂದ ಕುಲಗಳಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವವು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು. ॥ ೪೦ ॥ ಎಲೈ ಕೃಷ್ಣನೇ! ಕುಲವೆಲ್ಲವೂ ಅಧಾರ್ಮಿಕವಾದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕುಲೀನತೆಯು ಹಾಳಾಗುವುದು. ಎಲೈ ಯಾದವಕುಲೋತ್ಪನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೆ! ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಕೆಟ್ಟರೆ ವರ್ಣಗಳ ಬೆರಿಕೆಯಾಗುವುದು. ॥೪೧॥ ಹೀಗೆ ಬೆರಿಕೆಯಾದಲ್ಲಿ ಬೆರಿಕೆಯಾದವರು ಮತ್ತು ಅವರ ಕುಲದವರೂ ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವರು. ಮತ್ತು ಅವರ ಪಿತೃಗಳು, ಪಿಂಡಪ್ರದಾನ, ಜಲತರ್ಪಣಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಲುಪ್ತವಾದುದರಿಂದ ಪತಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ॥ ೪೨ ॥ ಕುಲನಾಶಕರ ಈ ಬೆರಿಕೆಯ ನಡೆವಳಿಯ ತಪ್ಪಿನಿಂದ ಪುರಾತನ ಜಾತಿಧರ್ಮಗಳು ಕುಲಧರ್ಮಗಳು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತವೆ. ॥ ೪೩ ॥ ಎಲೈ ಜನಾರ್ದನನೆ! ಕುಲಧರ್ಮಗಳು ನಷ್ಟವಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ ನರಕದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದೆಂದು ನಾವು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ॥ ೪೪ ॥ ಅಹಹಾ! ನಾವು ಎಂತಹ ಮಹತ್ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡಲೆಳಸಿದ್ದೇವೆ! ರಾಜ್ಯಸುಖದ ಆಸೆಯಿಂದ ಸ್ವಜನರನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲಲು ನಾವು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದೇವೆ! ॥ ೪೫ ॥

ಹಳ್ಳಿಗಳಿಂದಲೆ ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿರಲು ಸಿದ್ಧರಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಯ ಪಡಿಸಿದರು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಕೌರವರು ಏನನ್ನೂ ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪದೆ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಯುದ್ಧದ ದೋಷಗಳ ಹೊಣೆಯು ಪಾಂಡವರ ಮೇಲೆ

ಭಾವಾರ್ಥ:— ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರಾದವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಅನಾಚಾರಿಗಳಾಗುವರು. ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ದುರಾಚಾರಿಗಳಾದರೆ ಕುಲವೆಲ್ಲವೂ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವುದು. ಅದು ಸತ್ವಗೇಡಿಯಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಕುಲದ ಘಾತಮಾಡುವುದು ತುಂಬ ಅನರ್ಥಕಾರಿಯಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಕುಲಕ್ಷಯಾದಿ ಎಲ್ಲ ಪಾತಕಗಳಿಗೆ ಆದಿಕಾರಣನು ದುರ್ಯೋಧನನೆ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಪಾಂಡವರು ನಿಜವಾಗಿ ನಿರ್ದೋಷಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಆದರೆ ಅರ್ಜುನನು ಮೋಹವಶನಾಗಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿರುವು ಮುರುವಾಗಿ ಎಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆತನು ಮುಂದೆ ನುಡಿಯುವುದೇನೆಂದರೆ :

(೪೦–೪೫) ಹೋರಟೆಗೆ ಹರೆಯದವರಲ್ಲದೆ
ಬೇರೆ ಯಾರು ತಕ್ಕವರು ?

ಷೋಡಶಾತ್ ಸಪ್ತತಿವರ್ಷಪರ್ಯಂತಂ
ಯೌವನಮ್

—ವಾತ್ಸಾಯನ

ಹದಿನಾರರಿಂದ ಎಪ್ಪತ್ತರವರೆಗೆ ಹರೆಯ ಕಾಲವೆಂದು ವಾತ್ಸಾಯನನ ಮತವಿದೆ. ಮತ್ತು ಈ ವಯಸ್ಸಿನ ಒಳಗಿನವರೆ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಲು ಯೋಗ್ಯರು. ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣರಂತಹ ಮುದುಕರೂ ಕೆಲ ಸಾರೆ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಅದು ನಿಯಮವಲ್ಲ. ಅಪವಾದ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಮಾರಿದೇವಿಗೆ ಬಲಿಯಾಗತಕ್ಕವರು ಹೊಸ ಹುಮ್ಮಸದ ಹರಯದವರೆ. ತರುಣರೆ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಸತ್ವಸಾರ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂತಹ ಸತ್ವಶಾಲಿಗಳಾದ ತರುಣರಿಂದ ಆದ ಹದಿನೆಂಟು ಅಕ್ಷೋಹಿಣಿ ಸೈನ್ಯವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜೀವವನ್ನು ಸೂರೆಗೆಯ್ಯಲು ಸಜ್ಜಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಿತು.

ಅಕ್ಷೌಹಿಣ್ಯಾಃ ಪ್ರಮಾಣಂ ತು ಖಾಂಗಾ-
ಷ್ಟೈಕದ್ವಿಕೈರ್ಗಜೈಃ ।
ರಥೈರೇತೈರ್ಹಯೈಸ್ತ್ರಿಘ್ನೈಃ ಪಂಚಘ್ನೈಶ್ಚ
ಪದಾತಿಭಿಃ ॥

ಒಂದು ಅಕ್ಷೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ೨೧,೮೭೦ ಆನೆ ; ೨೧೮೭೦ ತೇರು ; ೬೫,೬೧೦ ಕುದುರೆ ; ೧,೦೯,೩೫೦ ಕಾಲಾಳು, ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ೨,೧೮,೭೦೦ ಸಂಖ್ಯೆಯಾಗುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆನೆಯೊಂದಿಗೆ ಹತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ಜನ ಮಾವಟಿಗ ಮುಂತಾದವರು ; ಒಂದೊಂದು ಕುದುರೆಯೊಡನೆ ಇಬ್ಬರು ಮೂವರು ರಾವುತನೆ ಮೊದಲಾದವರು; ಒಂದೊಂದು ತೇರಿನೊಡನೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಜನ; ಹೀಗೆ ಈ ಜನಗಳನ್ನೂ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದರೆ ಒಂದು ಅಕ್ಷೋಹಿಣಿಗೆ ೮–೧೦ ಲಕ್ಷದ ವರೆಗೆ ಸಂಖ್ಯೆಯಾಗುವುದು. ಮಹಾ ಅಕ್ಷೋಹಿಣಿಯು ೧೩, ೨೧, ೨೪, ೯೦೦ ಸಂಖ್ಯೆಯದಾಗಿದೆ.

ಖದ್ವಯಂ ನಿಧಿವೇದಾಕ್ಷಿ ಚಂದ್ರಾಕ್ಷ್ಯಗ್ನಿ
ಹಿಮಾಂಶುಭಿಃ ।
ಮಹಾಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಸಂಖ್ಯಾಗಣಿತಕೋ
ವಿದೈಃ ॥

ಹೀಗೆ ಹದಿನೆಂಟು ಅಕ್ಷೋಹಿಣಿ ಸೈನ್ಯವು ರಣದೇವತೆಗೆ ಬಲಿಯಾಗಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಸುಮಾರು ನಲುವತ್ತು ಲಕ್ಷ ಸೈನ್ಯವಾಗುವುದು. ಇದು ಭರತ ಖಂಡದ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವ. ಇದರೊಳಗಿಂದ ಅಳಿದು ಉಳಿದ ಜನ ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ. ಬಹುತರ ಎಲ್ಲ ದಂಡು ತುಂಡರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ನೋವು ಸಾವುಗಳಿಗೆ ಈಡಾಯ್ತು. ಇಷ್ಟು ಜನ ಕೆಚ್ಚೆದೆಯ ಗಂಡುಗಲಿಗಳಿಗೆ ಭಾರತವು ಎರವಾಯ್ತು. ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನುಳಿದರಾರು? ಹೇಡಿ ಹೆಣ್ಣುಗಂಡುಗಳು! ಜೀವಗಳ್ಳರು, ಪ್ಯೊಗಳ್ಳರು! ಮುದುಪರು ಮಕ್ಕಳು! ಅಥವಾ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಊನರಾಗಿ, ದೀನರಾಗಿ ಬಾಳಬೇಕಾದವರು ! ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮಹಾಯುದ್ಧದಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರದೊಳಗಿನ ಕರ್ತೃತ್ವಶಾಲಿಗಳ ಪರಂಪರೆಯೆ ನಷ್ಟವಾಯ್ತು ! ಭಾರತೀಯ ಉಚ್ಚ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಇಳಿಗಾಲಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಯ್ತು !

ಅರ್ಜುನನೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಇದೆ ಮಾತನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ : ಯುದ್ಧಾನಂತರ ಬದುಕುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ, ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲ ಮೊದಲೆ ಮಡಿದು ಹೋದುದರಿಂದ ಅವರ ಅನುಭವ, ಜ್ಞಾನಗಳ ಲಾಭವು ದೊರೆಯದೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಎರವಾಗುತ್ತಾರೆ. ಲಕ್ಷಾವಧಿ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳು ಅನಾಥರಾಗುವರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದವರಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯಪಾಡಿಗೆ ಹೆರವರ ತೊತ್ತುಗಳಾಗಿ ಬಾಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಅನೇಕರು, ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸಿನ ತರುಣಿಯರು, ದೇಹಧರ್ಮದ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಕೈಹಿಡಿವ ಹೊತ್ತು ಬರುವುದು. ಹೀಗಾಗಿ ಅನೇಕಾನೇಕ ಮನೆತನಗಳು ಹಾಳಾಗುವುವು. ಹಲವು ಹೇಳಹೆಸರಿಲ್ಲದಂತಾಗುವುವು. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು

ಯದಿ ಮಾಮಪ್ರತೀಕಾರಮಶಸ್ತ್ರಂ ಶಸ್ತ್ರಪಾಣಯಃ ।
ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾ ರಣೇ ಹನ್ಯುಸ್ತನ್ಮೇ ಕ್ಷೇಮತರಂ ಭವೇತ್ ॥ ೪೬ ॥
ಸಂಜಯ ಉವಾಚ— ಏವಮುಕ್ತ್ವಾರ್ಜುನಃ ಸಂಖ್ಯೇ ರಥೋಪಸ್ಥ ಉಪಾವಿಶತ್ ।
ವಿಸೃಜ್ಯ ಸಶರಂ ಚಾಪಂ ಶೋಕಸಂವಿಗ್ನಮಾನಸಃ ॥ ೪೭ ॥

ಅನ್ವಯ:— ಯದಿ ಶಸ್ತ್ರಪಾಣಯಃ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾಃ ಅಶಸ್ತ್ರಂ ಅಪ್ರತೀಕಾರಂ ಮಾಂ ರಣೇ ಹನ್ಯುಃ, ತತ್ ಮೇ ಕ್ಷೇಮತರಂ ಭವೇತ್ ॥ ೪೬ ॥ ಸಂಖ್ಯೇ ಏವಂ ಉಕ್ತ್ವಾ, ಶೋಕಸಂವಿಗ್ನಮಾನಸಃ ಅರ್ಜುನಃ ಸಶರಂ ಚಾಪಂ ವಿಸೃಜ್ಯ, ರಥೋಪಸ್ಥೇ ಉಪಾವಿಶತ್ ॥ ೪೭ ॥

ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರರು ನಿಃಶಸ್ತ್ರನಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಕಾರ ಶೂನ್ಯನಾದ ನನ್ನನ್ನು ಈ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೊಂದರೂ ಅದು ನನಗೆ ಲೇಸಾದುದೇ. ॥ ೪೬ ॥ ಸಂಜಯನೆಂದನು: ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತು ಮಾತನಾಡಿ ಶೋಕಾಕುಲಚಿತ್ತನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿ ತೇರಿನಲ್ಲಿಯೆ ಕುಳಿತು ಬಿಟ್ಟನು. ॥ ೪೭ ॥

ಅಡ್ಡದಾರಿಗೆ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಕುಲಗಳ ಕಲಬೆರಿಕೆಯಾಗುವುದು. ಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ಹೀನ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಆಗುವುವು. ಅದರಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಅಧೋಗತಿಗೆ ಇಳಿಯುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧವು ಒಂದು ಘೋರ ಪಾತಕದ ಆಗರವಾಗಿದೆ. ರಾಜ್ಯಲೋಭದಿಂದ ಒಂದು ಜನಾಂಗವನ್ನು ಸಮೂಲ ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ನಾನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಲಾರೆನು.

ಇಂತು ಅರ್ಜುನನು ಬಣ್ಣಿಸಿದುದು ಕಾಳಗದ ಭಯಾನಕ ವಾಸ್ತವ ಚಿತ್ರವಾಗಿದೆ. ಕೊಲೆ–ಸುಲಿಗೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕಾಳಗವೆಂತಹುದು? ಯುದ್ಧವೆಂದ ಬಳಿಕ ಇವೆಲ್ಲವೂ ನಡೆಯತಕ್ಕುದೆ. ಆದರೆ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರವಾಹಪತಿತ ಕರ್ಮ. ಎಂದರೆ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಒದಗತಕ್ಕುದು. ಇದರ ದೋಷವೆಲ್ಲವೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮೊದಲು ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಕಾಲುಕೆದರಿ ನಿಂತವರ ಮೇಲೆಯೆ ಇದೆ. ಮತ್ತು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಕಾಲದಿಂದಲೂ ನಡೆದ ಬಗೆಬಗೆಯ ಅನ್ಯಾಯದ ಕ್ರೂರ ಕೃತ್ಯಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧವು ಅನಿವಾರ್ಯ ಕರ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರು ಒಬ್ಬಬ್ಬರು 'ಯುದ್ಧವು ಬೇಡ' ಎಂದು ಶಾಂತಿ ಪಾಠವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಅದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಒದಗುವುದು ಒದಗಿಯೆ ತೀರುವುದು. ಹಿಂದಿನ ಅನ್ಯಾಯ ಅನೀತಿಗಳ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಕ್ಕಾಗಿ ರಣಯಜ್ಞವು ಅಪರಿಹಾರ್ಯವಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಭಾರತೀಯ ಯುದ್ಧವು ಈ ಬಗೆಯಾಗಿ ಅಪರಿಹಾರ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಆಗಗೊಡದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಿಲ್ಲ. ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಪಾತಕಿಗಳಾಗಿ ವರ್ತಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದಾಗ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಾಯ ಅನೀತಿಯ ಹೆಚ್ಚಳವು ಆಗುವುದು. ಶಂತನುವು ಹೆಣ್ಣಿನ ಹುಚ್ಚಿನಿಂದ ಮುಪ್ಪಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಮದುವೆಯಾದನು. ಮೊದಲಿನ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗನು ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿದ್ದರೂ ಆತನ ಯುವರಾಜಪದದ ಹಕ್ಕನ್ನು ಕಸಿದು, ಹೊಸ ಹೆಂಡತಿಯ ಮಗನೆ ಪಟ್ಟಾಧಿಕಾರಿಯೆಂದು ಸಾರಿದನು. ಈ ಬಗೆಯಾದ ಅನೇಕಾನೇಕ ಅನ್ಯಾಯಗಳು ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತ ನಡೆದುವು. ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಈ ದುಷ್ಕರ್ಮಗಳ ಭಾರವು ಅಸಹ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ '**ಭೂಮಿ-ಭಾರ**'ವು ಇದೆ. ಈ ಅನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಯುದ್ಧದ ಹೊರತಾಗಿ ಅನ್ಯ ಮಾರ್ಗವೆ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧವನ್ನು ಆಗಗೊಡಬಾರದೆಂದು ನಡೆವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಯುದ್ಧದ ಬೇಗೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕೇ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. ಇಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಂತಹ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬೆನ್ನು ತೋರಿದರೆ ಆಗಬೇಕಾದುದೇನು? ರಣರಂಗದಿಂದ ಕಾಲ್ದೆಗೆಯುವುದು ವೀರಕ್ಷತ್ರಿಯನೆನಿಸಿದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹೊತ್ತನ್ನು ಅರಿಯುವ ಗುಣವು ಅರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ಈಗ ಲುಪ್ತವಾದಂತಾಗಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ೪೧ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ 'ವಾರ್ಷ್ಣೇಯ,' ಎಂದರೆ 'ವೃಷ್ಣಿಗಳ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನೆ' ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ನೀನೂ ವೃಷ್ಣಿ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. ನಿನ್ನ ಆ ಕುಲದ ನಾಶವು ಆಗಿ, ವರ್ಣಸಂಕರವಾದರೆ ನಿನಗೆ ಸೇರಬಹುದೆ? ನಿನಗೆ ನಿನ್ನ ಕುಲವು ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವಂತೆ, ನನಗೆ ನನ್ನ ಕುಲವೂ

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾಸೂಪನಿಷತ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನ ಸಂವಾದೇ ಅರ್ಜುನ ವಿಷಾದಯೋಗೋ ನಾಮ ಪ್ರಥಮೋಽಧ್ಯಾಯಃ ॥ ೧ ॥

ಸೇರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಘೋರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ನೂಕುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ' ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು 'ವಾರ್ಷ್ಣೇಯ' ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆಯಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಇಂತು ಅರ್ಜುನನು ಯುದ್ಧದಿಂದ ಹೊರಗಾಗುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಹೇಳುವುದೇನೆಂದರೆ:

(೪೬) ಯುದ್ಧದಿಂದ ಸ್ವಕುಲನಾಶವು ಆಗುವುದಿದ್ದರೆ ಆಗಲಿ; ಪ್ರಿಯ ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಹಾಳಾದರೆ ಅದೂ ಹಾಳಾಗಲಿ; ನಾನಂತೂ ಕಾದಲಾರೆನು; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಹಗೆಗಳು ಬಾಣಗಳನ್ನೆಸೆಯಲಿ; ಅದರಲ್ಲಿ ನಾನು ಸಾವಿಗೆ ಈಡಾಗಲಿ; ನನ್ನ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ನಾನು ಹಿಂಜರಿಯಲಾರೆನು; ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ವಿಚಾರವನ್ನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅರುಹಿದನು. ನಿರ್ವೈರನಾದ, ನಿಃಶಸ್ತ್ರನಾದ, **ಅನತ್ಯಾಚಾರಿಯಾದ, ಹಾಗೂ ಶಾಂತನಿರುವ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಶತ್ರುಗಳು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿದರೆ, ಅದು ನನಗೆ ಕಲ್ಯಾಣಕಾರಕವೆ ಆದೀತು;** ಎಂದು ಅರ್ಜುನನು ಭಾವಿಸಿದ್ದಾನೆ!

ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾದ ವೀರನಾಗಿದ್ದು ಅಹಿಂಸಾ ವೃತಿಯಾಗುವುದರಲ್ಲಿಯೆ ಭೂಷಣವಿದೆ. ತಾನಂತೂ ಯುದ್ಧವು ಆಗಬಾರದೆಂದು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ದುಷ್ಟ ಕೌರವರು ತಮ್ಮ ಪಾಶವೀಶಕ್ತಿಯ ಬಿಂಕದಿಂದ ಕೊಬ್ಬಿ ನ್ಯಾಯಾನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ನನ್ನ ಕೊಲೆಮಾಡಿದರ ಅದೂ ಒಳ್ಳಿತೇ ಆಯ್ತು; ಏಕೆಂದರೆ ಅದರಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳ ನಿಜಸ್ವರೂಪವು ಗೊತ್ತಾಗಿ ಅವರ ವಿನಾಶವು ತನ್ನ ತಾನೆ ಆಗುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಜುನನ ಮಾತಿನ ಆಶಯವಾಗಿದೆ. ಶಾಂತಿವಾದಿಯೂ ಅಹಿಂಸಾವೃತ್ತಿಯವನೂ, ಅಜಾತಶತ್ರುವೂ, ನಿಃಶಸ್ತ್ರನೂ ಆದವನನ್ನು ಪಾಶವೀಶಕ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಹಿಂಸೆಗೊಳಿಸಿದರೆ, ಅಥವಾ ಕೊಂದರೆ ಆತನನ್ನೂ ಪೀಡಿಸಿದರೆ, ಆತನ ಒಂದು ಹನಿನೆತ್ತರು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರೆ ಅದು ಮಹಾಪ್ರಳಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದೀತು. ಆದುದರಿಂದಲೆ ನಿಃಶಸ್ತ್ರನಾದ ಅನತ್ಯಾಚಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯೆತ್ತಲಾಗದು ಎಂದು ಧ್ವನಿತಮಾಡಿ ಅರ್ಜುನನು ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೪೭) ಸಂಜಯನು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಗೆ ಅರ್ಜುನನ ಈ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದನು: ಅರ್ಜುನನು ಅಂತು ತನ್ನ ಧನುರ್ಬಾಣಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿ ತೇರಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟನು. ಆತನ ಉತ್ಸಾಹವು ನಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಬಂಟತನವು ಬರಿದಾಗಿದೆ. ಉಕ್ಕಿನ ಎದೆಯ ವೀರನು ಮೇಣದ ಎದೆಯವನಾಗಿ ದುಃಖದಿಂದ ಕಾತರಗೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಪುರುಷಹುಮ್ಮಸಗಳು ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಉಳಿದಿಲ್ಲ.

ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಹಿಗ್ಗಿರಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಕು. ಏಕೆಂದರೆ ತಾನು ಸಂಜಯನ ಮುಖದಿಂದ ಮಾಡಿಸಿದ ಮಂತ್ರೋಪದೇಶವು ಸಫಲವಾಯ್ತೆಂದು ಆತನು ಭಾವಿಸಿದನು. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಕೌರವರಿಗೆ ಪರಮಾವಧಿ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಯ್ತು. ತಮ್ಮ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಇನ್ನು ನಿಷ್ಕಂಟಕವಾಯಿತು; ಎಂದು ಅವರು ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಉಬ್ಬಿದರು. ಆದರೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಎಣಿಕೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ ಒಂದು ಈಶಶಕ್ತಿಯು ವಿಶ್ವವನ್ನು ಆಳುತ್ತಲಿದೆ. ಅದು ಈ ಕುನ್ನಿ ಮಾನವರ ಹೆಮ್ಮೆಯ ಎಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಒಂದೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ತನ್ನ ವಿಶ್ವಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಇವರನ್ನೆಲ್ಲ ಕೈಗೊಂಬೆಗಳಂತೆ ಆಡಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೆ 'ದೈವಮಂ ಮೀರಿ ಬಾಳಲ್ ನೆರೆವರಾರ್?' ಎಂದು ಮಹಾಕವಿಗಳು ಒಡನುಡಿದಿದ್ದಾರೆ.

ಸ್ವರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಹೆಣಗಾಡುವವರಿಗೆ ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಬರುವ ಇಂತಹ ನಿರಾಶೆಯ ಪ್ರಸಂಗಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವರ ಭಕ್ತಿವಿಶ್ವಾಸಗಳು ದಿನದಿನಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾಗುವುವು. ಮತ್ತು ಆತನ ಬೆಂಬಲವನ್ನು ಪಡೆದು ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿವ ಈ ತ್ಯಾಗವೀರರ ಶಕ್ತಿಯು ಬೆಳೆಯುವುದು. ತಮ್ಮ ಗೆಲುವಿನ ಉಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಕೊಬ್ಬಿದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಯಿಂದ ಒದಗುವ ಅನ್ಯಾಯಗಳು ಅವರ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. ಆದರೆ ಅವರಿಗೆ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ತಮ್ಮ ವಿನಾಶದ ಅರಿವೆ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಇಂತು ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ರೂಪಿಯಾದ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯಕ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನನ ಸಂವಾದದೊಳಗಿನ **ಅರ್ಜುನ ವಿಷಾದಯೋಗ**ವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು.

ಗೀತಾ-ವಿಚಾರ

'ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು' ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆದರವಿಲ್ಲದ ಸುಶಿಕ್ಷಿತ ಮಾನವನೆ ದೊರೆಯಲಾರನು. ಹಿಂದೂ ಜನರಿಗಂತೂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯೆಂದರೆ ತುಂಬ ಭಕ್ತಿ ವಿಶ್ವಾಸ. ವೈದಿಕಪರಂಪರಾಭಿಮಾನಿಗಳಿರಲಿ, ಆಧುನಿಕ ವಿಚಾರದವರಿರಲಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಅವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಸನಾತನ ಧರ್ಮಾಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ ಇದು ತಮ್ಮ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಮೂಲಾಧಾರ ಗ್ರಂಥವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಆಧುನಿಕರಿಗೆ, ಅತ್ಯಂತ ಆಧುನಿಕವೆನಿಸುವ ಹಲವು ವಿಚಾರಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು, ಇದು ಅವರ ಅಭಿಮಾನ ಪ್ರೀತಿಯ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಮೇಲೆ, ಭಾರತ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಈ ವರೆಗೆ ಆಗಿರುವ ಎಲ್ಲ ಟೀಕೆ, ಟಿಪ್ಪಣಿ, ಭಾಷ್ಯ, ಭಾಷಾಂತರ, ರೂಪಾಂತರಾದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದೆಡೆಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು ಒಂದೆರಡು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಅಳವು ಮೀರಿದ ಕೆಲಸವಾಗಿದೆ! ಇವೆಲ್ಲವು ಸೇರಿದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳಾಗುವುವು.

ಅಹಂ ವೈಶ್ವಾನರೋ ಭೂತ್ವಾ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ
ದೇಹಮಾಶ್ರಿತಃ ।
ಪ್ರಾಣಾಪಾನ-ಸಮಾಯುಕ್ತಃ ಪಚಾಮ್ಯನ್ನಂ
ಚತುರ್ವಿಧಮ್ ॥

—ಭ. ಗೀ. ೧೫-೧೪

ಎಂಬ ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಉಣ್ಣದ ಜನಗಳಿದ್ದಾರೆ! ಗೀತೆಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಆಚಾರದಲ್ಲಿ ತರಲು ಆಜನ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡಿಸಿದುದರಲ್ಲಿಯೆ ಧನ್ಯತೆಯನ್ನು ತಾಳುವ ಮಹಾಮಹಾ ಜನಗಳಿದ್ದಾರೆ!

ಹಿಂದೂ ಜನರ ಪುರಾತನ ಗ್ರಂಥ. ಹಿಂದೂ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಅವರ ಪ್ರೀತಿಗಳಿದ್ದರೆ ಸೋಜಿಗವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಯುರೋಪ, ಅಮೇರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಗೀತೆಯ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯ ಮನವರಿಕೆಯಾಗದೆ ಇರದು. ಗೀತೆಯು ಮೂಲತಃ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥವು. ಆದರೂ ಗೀತೆಯ ಭಾಷಾಂತರಗಳು ಆಗದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಭಾಷೆಯು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟೆ ಎಂಬುದೆ ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೂ ಜನರು ತಮ್ಮ ಮತಪ್ರಸಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ತಾವೇ ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಿದ್ದಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ! ಬೈಬಲ್ಲಿನಂತಹ ಕೆಲವು ಮತಪ್ರಸಾರಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಮತೀಯರು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಪ್ರಸಾರಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸಂಚರಿಸಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಗೀತೆಯ ಮಾತು ಹಾಗಲ್ಲ. ಇಂಗ್ಲಿಷ್, ಫ್ರೆಂಚ್, ಜರ್ಮನ್, ಪರ್ಶಿಯನ್ ಮುಂತಾದ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಆದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಭಾಷಾಂತರಗಳು ಆಯಾ ಭಾಷೆಗಳೊಳಗಿನ ತತ್ವಪ್ರಿಯರಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸ್ವಯಂಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದುವುಗಳಾಗಿವೆ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಜಗತ್ತಿನ ವಿದ್ವಜ್ಜನರಿಂದ ಪಡೆದ ಮನ್ನಣೆಯು ಅಪೂರ್ವವಾಗಿದೆ. ಅನುಪಮೇಯವಾಗಿದೆ.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ಹೆಸರು..

'ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆ,' **'ಭಗವದ್ಗೀತೆ,'** ಅಥವಾ **'ಗೀತೆ'** ಎಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಂಟು. 'ಭಗವಂತನ ಗೀತೆ' ಎಂದು ಇದರ ಅರ್ಥ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮುಖಕಮಲದಿಂದ ಬಂದ ಹಾಡು ಎಂದು ಭಾವಿಕರೆಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಭಗವಾನ್ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ತತ್ವೋಪದೇಶವೇ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆ, ಎಂಬುದು ಲೋಕವಿಶ್ರುತವಾದ ಸಂಗತಿಯು. ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ತಲೆದೋರಿದ ಪುರುಷೋತ್ತಮನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು. ಆತನು ತಾನು ಅರಿತು ಆಚರಿಸಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ತತ್ವಗಳನ್ನೇ ಗೀತೆಯ ರೂಪದಿಂದ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಉಪದೇಶದಂತೆ ವರ್ತಿಸಿದರೆ ಜೀವನದ ಉದ್ಧಾರವಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೆ ಇಲ್ಲ. ಈ ಉಪದೇಶದಂತೆ ನಡೆವವರಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆ-ಬಟ್ಟೆಯ ಚಿಂತೆಯೆ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಪರಮಕಲ್ಯಾಣಕಾರಕವಾದ ಉಪದೇಶವು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೆ ಇದು ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಪ್ರತಿಮ ಗ್ರಂಥವೆಂದು ವಿಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ **'ಗೀತಾ'** ಗ್ರಂಥಗಳು ಎಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದಷ್ಟಿವೆ. **ರಾಮಗೀತಾ, ಅನುಗೀತಾ** ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಹಲವು ಹೊತ್ತಿಗೆಗಳಿದ್ದರೂ **'ಗೀತೆ'** ಎಂದೊಡನೆ **'ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು'** ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ! ಇಂತಿದು ಸಾಹಿತ್ಯದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಗೀತೆಗಳನ್ನೂ ಮೆಟ್ಟಿನಿಂತು ತನ್ನ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯಿಂದ ಮೆರೆಯುತ್ತಲಿದೆ!

ಗೀತೆಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದ **ಕೊನೆಗೂ ಮುಂದೆ ಕಾಣಿಸಿದ ಸಂಕಲ್ಪವು** ಉಂಟು;

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಸೂಪನಿಷತ್ಸು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾಯಾಂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನ ಸಂವಾದೇ [ಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗೋ ನಾಮ ಪಂಚದಶೋ] ಧ್ಯಾಯಃ ||೧೫||

ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ '**ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ, ಉಪನಿಷತ್, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನ ಸಂವಾದ**' ಈ ಐದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹೆಸರೂ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವಂತಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ '**ಉಪನಿಷತ್**' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಹೆಚ್ಚು ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಗೀತೆಯು ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಾರವಾಗಿದೆ.

ಸರ್ವೋಪನಿಷದೋ ಗಾವೋ, ದೋಗ್ಧಾ
ಶ್ರೀ ಗೋಪಾಲನಂದನಃ ।
ಪಾರ್ಥೋ ವತ್ಸಃ ಸುಧೀರ್ಭೋಕ್ತಾ ದುಗ್ಧಂ
ಗೀತಾಮೃತಂ ಮಹತ್ ||

'ಎಲ್ಲ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೆಂಬ ಗೋವುಗಳು; ಅವನ್ನು ಕರೆವವನು ಭಗವಾನ್ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣನು; ಹಿರಿದಾದ ಗೀತಾಮೃತವೆಂಬುದೇ ಆತನು ಕರೆದ ಹಾಲು; ಆ ಹಾಲನ್ನು ಒಳ್ಳೆ ಧೀಮಂತನಾದ ಅರ್ಜುನನೆಂಬ ಕರುವು ಕುಡಿಯುತ್ತದೆ.' ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉಪನಿಷದ್ ಎಂದರೂ ಸಲ್ಲುವುದು. ಉಪನಿಷತ್ ಎಂದರೆ (ಉಪ) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ (ನಿ) ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ (ಸದ್) ಒಯ್ಯುವ ಜ್ಞಾನ ಎಂಬರ್ಥ, ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರವು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನಿಃಸಂದೇಹವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಹತ್ತರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಬಲ್ಲುದಾದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉಪನಿಷತ್ತೆಂಬ ಹೆಸರು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಈ ಗೀತೆಗೆ '**ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ**' ಎಂದೂ ಹೆಸರು. **ಬ್ರಹ್ಮ**ವೆಂಬುದು ಅತಿ ಮಹತ್‌ಶಕ್ತಿಯ ನಾಮಾಭಿಧಾನ. ಆ ಮಹಚ್ಛಕ್ತಿಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯು ದಾರಿತೋರುವುದು. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೂ ತನ್ನ ಕಿರಿತನದ ಅರಿವು ಅಡಿಗಡಿಗೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಬಲದಿಂದ ಆತನಿಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಹುದುಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಅನಂತಶಕ್ತಿಯ ಅರಿವು ತಲೆದೋರುವುದು. ಮತ್ತು ತನ್ನೊಳಗಿನ ಆ ಸುಪ್ತಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸಿ ಸ್ವ-ಪರಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಯ ಸಾಧನೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು.

ಈ ಗೀತೆಗೆ '**ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ**'ವೆಂಬುದೂ ಯೋಗ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇದರೊಳಗಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ: ೧. ವಿಷಾದಯೋಗ, ೨. ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ, ೩. ಕರ್ಮಯೋಗ, ೪. ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ, ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಯೋಗ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ, ಕರ್ಮಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಯೋಗ, ೫. ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ, ೬. ಧ್ಯಾನಯೋಗ, ಆತ್ಮಸಂಯಮನಯೋಗ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗ, ೭. ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಯೋಗ, ೮. ಬ್ರಹ್ಮಾಕ್ಷರನಿರ್ದೇಶಯೋಗ, ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗ, ೯. ರಾಜವಿದ್ಯಾರಾಜಗುಹ್ಯಯೋಗ, ೧೦. ವಿಭೂತಿಯೋಗ, ೧೧. ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನಯೋಗ, ೧೨. ಭಕ್ತಿಯೋಗ, ೧೩. ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷವಿವೇಕಯೋಗ, ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞವಿವೇಕಯೋಗ, ೧೪. ಗುಣತ್ರಯವಿಭಾಗಯೋಗ, ೧೫. ಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗ, ೧೬. ದೈವಾಸುರಸಂಪದ್ವಿಭಾಗಯೋಗ, ೧೭ ಶ್ರದ್ಧಾತ್ರಯವಿಭಾಗಯೋಗ, ೧೮. ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ. ಈ ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಯೋಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗೀತೆಯ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಳಗೊಂಡಿವೆ.

ಈ ಗೀತೆಗೆ "**ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನಸಂವಾದ**"ವೆಂದೂ ಕರೆಯುವುದುಂಟು. ಇದು **ಪೂರ್ಣಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು ಸಾಧಕ ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂವಾದ**ವಿದೆ. ಅರ್ಜುನನು ಗೆಲವುಪಡೆಯಲು ಹೆಣಗುತ್ತಿರುವ ಸಾಧಕನು; ಪೂರ್ಣಸಿದ್ಧಪುರುಷನಿಂದ **ಪೂರ್ಣತ್ವ**ವನ್ನು ಪಡೆವ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಹಂಬಲದ ಸಾಧಕನು ಇವನು. ಅರಿತುದನ್ನು ಆಚರಿಸಿ **ತಾನೂ** ಪರಿಣತಸ್ಥಿತಿಗೆ ಮುಟ್ಟತಕ್ಕವನು ಇವನು. ಒರ್ವ ಅಜ್ಞನು ತತ್‌ಜ್ಞನಾಗಲು–ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞನಾಗಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಾಧನೆಯ ಸಂಪೂರ್ಣವಿವರಣೆಯು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸಾಧಕನಿಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ಮನನೀಯವಾದ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಮಾನವಕೋಟಿಯ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮಹಾಗ್ರಂಥವಿದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.

ಗೀತೆಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಗೂ 'ಯೋಗ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಷ್ಟೆ. ಇಲ್ಲಿ '**ಯೋಗ**' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ '**ಕರ್ಮಯೋಗ**'ವೆಂಬರ್ಥವೇ ಉಂಟೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ, ಲೋಕಮಾನ್ಯ ತಿಲಕರು ತಮ್ಮ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಟೀಕೆಗೆ '**ಕರ್ಮಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ**'ವೆಂಬ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವರು.

ತಮ್ಮ ಆ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ "**ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾರಹಸ್ಯ**"ವೆಂದೂ ಕರೆದಿರುವರು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ರಹಸ್ಯವು '**ಕರ್ಮಯೋಗ**'ವೇ ಆಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಮನುಷ್ಯನು ಎಂತು ನಡೆದುಕೊಂಡರೆ, ಆತನು ಕರ್ಮಬಂಧನದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಬೀಳಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆಂಬುದರ ಅಪೂರ್ವವಿವೇಚನವು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ '**ಕರ್ಮಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ**'ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಸಾರ್ಥವಾಗಿದೆ.

ಮಹಾತ್ಮಾ ಮೋಹನದಾಸ ಗಾಂಧಿಯವರು ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಗುಜರಾತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ **ಅನಾಸಕ್ತಿಯೋಗ**ವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ಕುರಿತು ಅವರು ಬರೆಯುವುದೇನೆಂದರೆ :

"ಆತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಬಯಸುವವನಿಗೆ ಆತ್ಮದರ್ಶನದ ಅದ್ವಿತೀಯ ಉಪಾಯವನ್ನು ತೋರುವುದೇ ಗೀತೆಯ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೂಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ತತ್ವವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ವಿಶದೀಕರಿಸಿ.... ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. **ಕರ್ಮದ ಫಲತ್ಯಾಗವೇ ಗೀತೆಯು ಹೇಳುವ ಅದ್ವಿತೀಯ ಉಪಾಯವು.** ಮನುಷ್ಯಮಾತ್ರರಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಕರ್ಮವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ........ ಮತ್ತು ದೋಷರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮವು ಶಕ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಮುಕ್ತಿಯು ನಿಃಷ್ಕಲಂಕನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ದೊರೆಯುವುದು ಆದುದರಿಂದ ನಿಃಷ್ಕಲಂಕನಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಕರ್ಮಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದು ಹೇಗೆ? ಎಂಬುದೆ ಮಹತ್ವದ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿದೆ. ಗೀತೆಯು ನಿಃಸಂದಿಗ್ಧವಾದರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೀಗೆ ಉತ್ತರವನ್ನಿತ್ತಿದೆ : '**ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮಯೋಗ, ಯಜ್ಞಾರ್ಥಕರ್ಮಮಾಡು ; ಕರ್ಮಫಲತ್ಯಾಗಮಾಡು**.... ....' ಶಾರೀರಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನಸಿಕ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕರ್ಮವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮನುಷ್ಯನ ಬೆಂಬತ್ತಿದ ಕರ್ಮದ ಬಲೆಯೊಳಗಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆಯಾವುದು ? ಈ ತೊಡಕನ್ನು ಗೀತೆಯಂತೆ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಬೇರಾವ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥವೂ ಬಿಡಿಸಲು ಸಮರ್ಥವಾಗಿಲ್ಲ. '**ಫಲಾಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡು ; ಕರ್ಮಮಾಡು ;**' '**ನಿಷ್ಕಾಮನಾಗು ; ಕರ್ಮಮಾಡು ;**' '**ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಮಾಡಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈಯಿಕ್ಕು ;**' ಎಂಬುದೆ ಗೀತೆಯ ಸಂದೇಶ. ಕರ್ಮವನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟವನ ಅವನತಿಯಾಗುವುದು, ಕರ್ಮಮಾಡಿ **ಅದರ** ಫಲತ್ಯಾಗಮಾಡುವವನ ಉನ್ನತಿಯಾಗುವುದು."

ಇದುವೆ ಗೀತೆಯ ಗುಟ್ಟು; ಎಂದು ಮನದಟ್ಟಾಗಿ ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರು ಗೀತೆಯ ತಮ್ಮ ಭಾಷಾಂತರಕ್ಕೆ '**ಅನಾಸಕ್ತಿಯೋಗ**'ವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಟೀಕಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಗೀತೆಗೆ ತಮ್ಮದೊಂದು ಬೇರೆ ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಡುವ ಸಾಹಸವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಲೋಕಮಾನ್ಯ ತಿಲಕರು, ಮತ್ತು ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧಿಯವರೆ ಈ ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದವರು. ಶ್ರೀಮತ್ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದ ಮುನ್ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯುವುದೇನೆಂದರೆ:

ದೀರ್ಘಕಾಲೀನ .... ಸ ಸರ್ಗಂ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಅಸ್ಯ ಜಗತಃ ಸ್ಥಿತಿಂ ಪರಿಪಿಪಾಲಯಿಷುಃ ಸ ಆದಿಕರ್ತಾ .... ವಿಷ್ಣುಃ .... ಕೃಷ್ಣಃ .... ಕಿಲ ಸಂಬಭೂವ .... ಲೋಕಸಂಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹಂ ಕುರ್ವನ್ .... ವೈದಿಕಂ ಧರ್ಮದ್ವಯಮರ್ಜುನಾಯ .. . ಉಪದಿದೇಶ | ತಂ ಧರ್ಮಂ ಭಗವತಾ ಯಥೋಪದಿಷ್ಟಂ ವೇದವ್ಯಾಸಃ ಗೀತಾಖ್ಯೈಃ ಸಪ್ತಭಿಃ ಶ್ಲೋಕಶತೈಃ ಉಪನಿಬಬಂಧ | ತದಿದಂ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರಂ ಸಮಸ್ತವೇದಾರ್ಥಸಾರಸಂಗ್ರಹಭೂತಂ ...! ತಸ್ಯಾಸ್ಯ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಸಂಕ್ಷೇಪತಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಪರಂ ನಿಶ್ರೇಯಸಂ .... !

—ಗೀತಾಭಾಷ್ಯ ಪೀಠಿಕಾ.

'ಹಲವು ದಿನಗಳಾದಬಳಿಕ.... ಅಧರ್ಮವು ಹೆಚ್ಚಾಗಲು ಲೋಕವನ್ನು ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯುವ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಆದಿಕರ್ತನಾದ.... ವಿಷ್ಣುವು.... ಕೃಷ್ಣನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು ... ಆತನು ಜನರಮೇಲಿನ ದಯೆಯಿಂದ.... ವೈದಿಕಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಪರ ಹಾಗೂ ನಿವೃತ್ತಿಪರ ಎರಡೂ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಅದನ್ನೆ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಏಳನೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಅದುವೆ ಈ **ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರ**ವು. ಇದು ಎಲ್ಲ ವೇದಾರ್ಥದ ಸಾರಸಂಗ್ರಹವಾಗಿದೆ.... ಈ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅದು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ನಿಃಶ್ರೇಯಸ್ಸೇ ಆಗಿದೆ.'

ಶ್ರೀಮತ್ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಇದಕ್ಕೆ 'ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರ'ವೆಂದಿರುವರು. ಶ್ರೀಮಧುಸೂದನ ಸರಸ್ವತಿಯವರೂ ಇದಕ್ಕೆ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವೆಂದೇ ಕರೆದಿರುವರು.

ಪರಂ ನಿಶ್ರೇಯಸಂ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯೋಕ್ತಂ ಪ್ರಯೋಜನಮ್ ॥

ಏತತ್ ಸರ್ವಂ ಭಗವತಾ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರೇ ಪ್ರಕಾಶಿತಮ್ ॥ ೬ ॥

— ಮಧುಸೂದನ ಸರಸ್ವತೀ ಟೀಕಾ

ಶ್ರೀಧರ ಸ್ವಾಮಿಯವರೂ ಇದೇ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ:

ಯಥಾಮತಿ ಸಮಾಲೋಚ್ಯ ಗೀತಾವ್ಯಾಖ್ಯಾಂ ಸಮಾರಭೇ ॥ ೩ ॥
ಗೀತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಯತೇ ಯಸ್ಯಾಃ ಪಾಠಮಾತ್ರ ಪ್ರಯತ್ನತಃ ॥ ೪ ॥

—ಶ್ರೀಧರ ಸ್ವಾಮಿ ಟೀಕೆ.

ಹೀಗೆ ಹಿಂದಿನವರೆಲ್ಲರೂ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ '**ಗೀತಾ**' ಎಂದು 'ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರ,' ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದ್ದಿತು. ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಅಥವಾ ಭಗವದ್ಗೀತಾ ಎಂದೂ ಕೆಲ ಸಾರಿ ಹೇಳಿದುದುಂಟು. ಆದರೆ ಉಪನಿಷತ್, ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ ಅಥವಾ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಜುನ ಸಂವಾದವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ರೂಢಿಯು ಮಾತ್ರ ಎಂದೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ನಿಜವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿದರೆ '**ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತೋಪನಿಷದ್**' ಎಂಬ ಹೆಸರೆ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಶ್ರೀಮತ್ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಂತಹ ಆದ್ಯ ಭಾಷ್ಯಕಾರರೂ ಕೂಡ ಈ ಉದ್ದವಾದ ಹೆಸರನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಂದಿನಿಂದಲೂ '**ಗೀತಾ**' ಎಂಬ ಹೆಸರೆ ಲೋಕವಿಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಲೋಕಮಾನ್ಯ ತಿಲಕರು ಇದಕ್ಕೆ 'ಕರ್ಮಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ' ವೆಂದರು; ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು '**ಅನಾಸಕ್ತಿಯೋಗ**' ವೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಯೋಗದ ವಿವರಣೆಯಿದ್ದು, ಆ ಕರ್ಮವನ್ನು ಅನಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಹದವನ್ನು ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವೆರಡು ಹೆಸರುಗಳೂ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಗೀತೆಯೊಳಗಿನ ಉಪದೇಶದ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಹೋಗುವಂತಹವುಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಸಾಧಕನು ಕರ್ಮಮಾಡಬೇಕು; ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಆಸಕ್ತಿರಹಿತನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು ; ಎಂದು ಇವು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ನಿಜವಾದ ದಾರಿತೋರುವಂತ ಮಾತುಗಳಾಗಿವೆ. ಇಂತು ಸಾಧಕನಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಗಳಾದ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳು ದೊರೆಯುವುದು ಅಪರೂಪ. ಇದರಂತೆಯೆ ಕೊನೆಯ ಗುರಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ '**ಉಪನಿಷತ್**' ಮತ್ತು '**ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯಾ**' ಎಂಬ ಎರಡನ್ನು ಸೇರಿಸಬಹುದು.

'**ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ**' ವೆಂಬುದು '**ಕರ್ಮಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ**' ವೆಂಬರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ಎಣಿಸಿದರೆ ಅದೂ ಸಾಧಕನಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾದ ಹೆಸರೆಂದೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಆದರೆ, ಯೋಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಯೋಗವೆಂದೇ ಅರ್ಥವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಾಗದು. '**ಸಮತ್ವಂ ಯೋಗ ಉಚ್ಯತೇ**' (ಭ ಗೀ. ೨.೪೮) ಸಮತ್ವ ಅಥವಾ ತೂಕವೆ ಯೋಗವೆಂದು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. **ತೂಕ, ಹದ** ಅಥವಾ ಸಮತ್ವವು ಜೀವನ ಸೂತ್ರವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಗೀತೆಯ ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಗೀತೆಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದ ಕೊನೆಯ ಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬಂದ '**ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ**' ವೆಂದರೆ ಸಮತ್ವದ ಶಾಸ್ತ್ರ(Science of Equaminity) ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸುವುದು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸಮತ್ವವೆ ಗೀತೆಯ ಗುರಿಯಾಗಿದೆ. ಈಶಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಬ್ರಹ್ಮಪದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದರೂ ಇದೇ ಅರ್ಥವುಂಟು; ಪರಿಘದಿಂದ ಒಳಸೇರಿ ಮಧ್ಯಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು ; ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ಸಮತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು. ಪರಿಘವು ಬಹಳ ಗತಿಯುಳ್ಳದು. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಚಲನವಲನ ಚಾಂಚಲ್ಯ ಹೆಚ್ಚು. ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸಮತ್ವವಿರುವುದು. ಈ ಸಮತ್ವವು ಸಾಧಕನ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಸಮತ್ವವು ಸಮಾಜ ರಾಷ್ಟ್ರ, ಅಖಿಲ ಮಾನವ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಿರವಾಗಬೇಕು. ಲೋಕವೆಲ್ಲವೂ ಈ ಸಮತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೆ ಹೆಣಗಾಡುತ್ತಲಿದೆ. ಅದನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ **ಸಮತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ**ವೆಂಬದೇ ಹೆಚ್ಚು ಅನ್ವರ್ಥಕವಾದ ಹೆಸರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತಿಯ ಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ '**ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರ**' ವೆಂಬ ಶಬ್ದವು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಯೋಗವೆಂದರೆ ಸಮತ್ವ ; ಕರ್ಮಯೋಗವೆಂಬರ್ಥವಲ್ಲ; ಸಮತ್ವವೆಯೋಗ, (ಸಮತ್ವಂ ಯೋಗ ಉಚ್ಯತೇ). **ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೌಶಲದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮದಿಂದ ಸಮತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಕೌಶದಿಂದ ಕರ್ಮಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು** ಎಂದರೆ **ಕರ್ಮಯೋಗವು ಮಾನವನ ಸಾಧನ.** ಮತ್ತು **ಸಮತ್ವವು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ.** ಯುಜ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಯೋಗ ಶಬ್ದವಾಗಿದೆ. ಯುಜ್ ಎಂದರೆ ಕೂಡಿಸು; ಹೊಂದಿಸು; ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಜೋಡಿಸು. ಆದುದರಿಂದ ಯೋಗವೆಂದರೆ ಕೂಡಿಸುವುದು, ಹೊಂದಿಸುವುದು ; ಜೋಡಿಸುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳ-

ಬಹುದು. ಅರ್ಜುನನು ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಷಾದದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾದುದರಿಂದ ಅದು **ಅರ್ಜುನ ವಿಷಾದ ಯೋಗವು.** ಪುರುಷೋತ್ತಮನೊಡನೆ ಹೊಂದಿಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಅದು **'ಪುರುಷೋತ್ತಮ-ಯೋಗ'** ವೆನಿಸುವುದು. **ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ವಿಷಾದ-ದಿಂದ ಮೇಲೆತ್ತಿ, ಉತ್ತಮ ಪುರುಷನೊಡನೆ ಹೊಂದಿಕೆಮಾಡಿಕೊಡುವುದೆ ಗೀತೆಯ ಸಾಧ್ಯವಾ-ಗಿದೆ.** ತಗ್ಗಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದು ಮಾನವನಿಗೆ ತಕ್ಕುದಲ್ಲ. ಹಿಗ್ಗಿ, ಹೆಚ್ಚಳಗೊಳ್ಳಲು ಪುರುಷೋತ್ತಮನೊಡನೆ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದೆ ಆತನ ಗುರಿಯಾಗಿರಬೇಕು. ಸರಿಯಾದ ದಾರಿ ತಿಳಿಯದೆ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಕರ್ತವ್ಯಮೂಢ-ನಾಗಿ ದುಃಖಿತನಾದ ಅರ್ಜುನನು ಗೀತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಬಳಿಕ ಉತ್ತಮ ಪುರುಷನ ಜೊತೆಯವನಾಗಿ, **ನರ-ನಾಗಿದ್ದವನು ನಾರಾಯಣನಾಗುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದನು.** ನರನನ್ನು ನಾರಾಯಣನನ್ನಾಗಿಸುವುದು, ಪುರುಷನನ್ನು ಪುರುಷೋತ್ತಮನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಇದುವೆ ಗೀತೆಯ ಧ್ಯೇಯವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಗೀತೆಗೆ **'ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಯೋಗ'** ಇಲ್ಲವೆ 'ನಾರಾಯಣಯೋಗ'ವೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಇದರ ಹದಿನೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗ ವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಇದುವೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಧ್ಯಾಯವು. ಉಳಿದ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ೧೫ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕೊನೆಯ ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿ-ಸಲು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಹಲವು ವಿಧದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಆದುದರಿಂದ **'ಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗ'**ವೆಂಬುದೇ ಗೀತೆಗೆ ತಕ್ಕುದಾದ ಹೆಸರೆಂದು ನಮ್ಮ ಮತ. ಇನ್ನೊಂದು ಇಷ್ಟೇ ಸಮರ್ಪಕವಾದ ಹೆಸರೆಂದರೆ ಅದು **'ಸಮತ್ವಯೋಗ'** ಅಥವಾ ಸಾಮ್ಯಯೋಗ, ಇದೂ ಗ್ರಂಥೋಕ್ತವಾದದು.

ಯೋಽಯಂ ಯೋಗಸ್ತ್ವಯಾ ಪ್ರೋಕ್ತಃ
ಸಾಮ್ಯೇನ ಮಧುಸೂದನ।

—ಭ. ಗೀ. ೬-೩೩.

ಇಲ್ಲಿ **'ಸಾಮ್ಯಯೋಗ'**ವೆಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇಂತಿದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸಮತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೆ ಗೀತೆಯ ಅವತಾರವಾಗಿದೆ.

ಯುದ್ಧವನ್ನು ಒಲ್ಲೆನೆಂಬ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತಮಾಡಿದ ಗೀತೆಯ ಉಪದೇಶವು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸಮತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಬಲ್ಲುದೆಂಬುದು ವಿಚಿತ್ರವೆನಿಸುವಂತಿಲ್ಲವೆ? ಎಂದು ಕೆಲರು ಸಂದೇಹ-ಗೊಳ್ಳಬಹುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಈ ಯುದ್ಧವು ಸ್ವಾರ್ಥ-ಸಾಧನೆಯ ಯುದ್ಧವಲ್ಲ. ಸ್ವರಾಜ್ಯಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ, ಸಮತ್ವಸ್ಥಾಪನೆಗಾಗಿ ಕೈಕೊಂಡ ಕಾಳಗವಿದು. ಕಾಳಗಕ್ಕಾಗಿ ಹೂಡಿದ ಕಾಳಗವಲ್ಲ; ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಾಳಗ. ಕೌರವರು ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲೆಲ್ಲ ವಿಷಮತೆಯನ್ನು ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡಿದ್ದರು. ಈ ವಿಷಮತೆಯನ್ನು ದೂರಮಾಡಲು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಹೇಳಿದರೂ ದುರ್ಯೋಧನನು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಕಿವಿಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳು ಪಾಶವೀಶಕ್ತಿ-ಯಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತರಾದಾಗ ಅವರನ್ನು ದಾರಿಗೆ ತರಲು ಯುದ್ಧವು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಯುದ್ಧವು ಶಾಂತಿಸ್ಥಾಪನೆಯ ಸಾಧನವೆ ಆಗಿದ್ದಿತು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಸಮತ್ವದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಸಮರಭೂಮಿ-ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರ ರಹಸ್ಯವು ಇದೆ ಆಗಿದೆ. ಅರ್ಜುನನ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಈ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಅರುಹಿ-ದ್ದಾನೆ. ವಿಷಮತೆ, ಅನ್ಯಾಯದ ಒತ್ತಾಯಗಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಗಿ ಗೋಳಾಡುವ ಜನಾಂಗಗಳು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಈ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನನಮಾಡಬೇಕು.

ಗೀತೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಉದಾತ್ತವಾದ ಮಹಾಗ್ರಂಥವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪಾಠಾಂತರಗಳಿರುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ. ಗೀತೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಭಿನ್ನತೆಯು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾದ ಮಾತಾ-ಗಿದೆ. ಕೆಲವು ಟೀಕಾಕಾರರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಗೀತೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರುಗಳು ಇರುವುದು ಒಂದು; ಟೀಕಾಕಾರರು ತಮ್ಮ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಇನ್ನೊಂದು! [ಶ್ರೀಮತ್ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದಂತೆಯೆ ಹೆಸರು ಇರುವ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಮುಂದೆ (—) ಹೀಗೆ ಗೆರೆ ಎಳೆದಿದೆ. ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ (೦) ಚಿಹ್ನವಿದೆ.]

ಶ್ರೀಮತ್ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರದೆಂದು ಅಚ್ಚಾದ ಗೀತಾ-ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೀತೆಯ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರು **'ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷವಿವೇಕಯೋಗ'** ಎಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಅದೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಭಾಷ್ಯದಲಿ **'ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ-ಯೋಗ'** ಎಂದು ಅದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ!

(೬೪ ನೆಯ ಪುಟಕ್ಕೆ ಮುಂದೆಸಾಗಿದೆ.)

ಶ್ರೀಮಚ್ಛಂಕರಾಚಾರ್ಯ ಮೂಲಗ್ರಂಥ	ಭಾಷ್ಯ	ಹು.ವಿ.ಪ್ರ. ಲಿಮಯೆ ಆಚಾರ್ಯ	ಮೂಲ	ಮಧುಸೂದನಸ.	ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿ	ಗೀತಾಸಂಗ್ರಹ.
೧. ಅರ್ಜುನ ವಿಷಾದಯೋಗಃ	೦	—	೧. —	೦	೦	೧. —
೨. ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಃ	೦	—	೨. —	* ಸರ್ವಗೀತಾರ್ಥಸೂತ್ರಣಂ	೦	೨. —
೩. ಕರ್ಮಯೋಗ	—	—	೩. —	—	—	೩. —
೪. ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಸನ್ಯಾಸಯೋಗಃ	—	—	೪. ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಯೋಗಃ	ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಯೋಗಃ	ಜ್ಞಾನಯೋಗಃ	೪. ಜ್ಞಾನವಿಭಾಯೋಗಃ
೫. ಸನ್ಯಾಸಯೋಗಃ	—	—	೫. —	ಸ್ವಸ್ವರೂಪಪರಿಜ್ಞಾನಂ	—	೫. —
೬. ಧ್ಯಾನಯೋಗಃ	—	—	೬. ಆತ್ಮಸಂಯಮಯೋಗಃ	ಆಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗಃ	ಆಧ್ಯಾತ್ಮ	೬. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗಃ
ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಯೋಗಃ	—	—	೭. ಜ್ಞಾನಯೋಗಃ	ಜ್ಞೇಯಧ್ಯೇಯ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತತ್ವ ಬ್ರಹ್ಮನಿರೂಪಣಂ ನಾಮ.	—	೭. ಜ್ಞಾನಯೋಗಃ
೮. ಬ್ರಹಾ ಕ್ಷರ ನಿರ್ದೇಶಃ	—	—	೮. ಅಕ್ಷರಪರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗಃ	ಅಕ್ಷರಪರಬ್ರಹ್ಮವಿವರಣಂ	ಮಹಾಪುರುಷಯೋಗಃ	೮. ಅಕ್ಷರಯೋಗಃ
೯. ರಾಜವಿದ್ಯಾರಾಜಗುಹ್ಯಯೋಗಃ	—	—	೯. —	—	—	೯. —
೧೦. ವಿಭೂತಿಯೋಗಃ	—	—	೧೦. —	—	—	೧೦. —
೧೧. ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನಂ ನಾಮ	—	—	೧೧. —	—	—	೧೧. —
೧೨. ಭಕ್ತಿಯೋಗಃ	—	—	೧೨. —	—	—	೧೨. —
೧೩. ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷ ವಿವೇಕಯೋಗಃ	ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಯೋಗಃ	—	೧೩. ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ವಿಭಾಗಯೋಗಃ	ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞವಿವೇಕಃ	—	೧೩. ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞವಿಭಾಗಯೋಗಃ
೧೪. ಗುಣತ್ರಯವಿಭಾಗಯೋಗಃ	—	—	೧೪. —	—	—	೧೪. —
೧೫. ಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗಃ	—	—	೧೫. —	—	—	೧೫. ಪುರಾಣಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗಃ
೧೬. ದೈವಾಸುರಸಂಪದ್ವಿಭಾಗ ಯೋಗಃ	—	—	೧೬. —	—	—	೧೬. —
೧೭. ಶ್ರದ್ಧಾತ್ರಯವಿಭಾಗಯೋಗಃ	—	—	೧೭. —	— (ವಿವರಣಂ)	— (ವಿವರಣಂ)	೧೭. —
೧೮. ಮೋಕ್ಷಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗಃ	—	—	೧೮. ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗಃ	— (ಪ್ರತಿಪಾದನಂ)	ಮೋಕ್ಷಯೋಗಃ	೧೮. ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗಃ

[ಅಷ್ಟೇಕರರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದುದು]

[ಆನಂದಾಶ್ರಮದವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದುದು]

[ಅಷ್ಟೇಕರರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದುದು]

ಲೋ. ಬಾ. ಗಂ. ಟಿಳಕ — ಮೂಲ.	ಅರ್ಥ	ದಾಮೋದರ ಸಾವಳರಾಮ ಯಂಡೆ. ಗೀತಾಪಂಚರತ್ನ ಸಾರ್ಥ (ಮರಾಠಿ)	ಮ. ಗಾಂಧೀಜಿ (ಗುಜರಾತಿ)	ನಿರ್ಣಯಸಾಗರದವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದುದು.
೧. —	—	೧. —	೧. —	೧. —
೨. —	—	೨. —	೨. —	೨. —
೩. —	—	೩. —	೩. —	೩. —
೪. —	—	೪. ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಯೋಗಃ	೪. —	೪. ಕರ್ಮಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಯೋಗಃ
೫. —		೫. ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗಃ	೫. ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗಃ	೫. ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗಃ
೬. ಅಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗಃ	ಧ್ಯಾನಯೋಗಃ	೬. ಆತ್ಮಸಂಯಮಯೋಗಃ	೬. —	೬. ಆತ್ಮಸಂಯಮಯೋಗಃ
೭. —	—	೭. ಜ್ಞಾನಯೋಗಃ	೭. —	೭. —
೮. ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗಃ	ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗಃ	೮. ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗಃ	೮. ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗಃ	೮. ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗಃ
೯. —	—	೯. —	೯. —	೯. —
೧೦. —	—	೧೦. —	೧೦. —	೧೦. —
೧೧. —	ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನಯೋಗಃ	೧೧. — (ನಾಮ)	೧೧. ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನಯೋಗಃ	೧೧. —
—	—	— (ಯೋಗ)		
೧೨. —	—	೧೨.	೧೨. —	೧೨. —
೧೩. ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞವಿಭಾಗಯೋಗಃ ಯೋಗಃ	ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಯೋಗಃ	೧೩. ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞವಿಭಾಗಯೋಗಃ ಯೋಗಃ	೧೩. ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞವಿಭಾಗಯೋಗಃ	೧೩. ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷನಿರ್ದೇಶಯೋಗಃ
೧೪. —	—	೧೪. —	೧೪. —	೧೪. —
೧೫. —	—	೧೫. —	೧೫. —	೧೫. —
೧೬. —	—	೧೬. ಸುರಾಸುರಸಂಪತ್ತಿಯೋಗಃ	೧೬. —	೧೬. —
೧೭. —	—	೧೭. —	೧೭. —	೧೭. —
೧೮. —	—	೧೮. ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗಃ	೧೮. ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗಃ	೧೮. ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗಃ
(ಮೊದಲನೆಯ ಆವೃತ್ತಿ–ಮರಾಠಿ) (ಎರಡನೆಯ ಆವೃತ್ತಿ–ಹಿಂದಿ)		(ಇಂದ್ರಪ್ರಕಾಶರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದುದು)	(ನವಜೀವನದವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದುದು.)	

ಆನಂದಾಶ್ರಮದವರು ಮಧುಸೂದನ ಸರಸ್ವತಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿಗಳ ಟೀಕೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವೆರಡರ ಮೂಲ ಗೀತೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿಯೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವರಿರ್ವರೂ ಶಾಂಕರಪಂಥಿಗಳು. ಆದರೂ ಇವರ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಂದುದಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಹೆಸರುಗಳ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ! ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಿನ್ನತೆಯು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ! ಮೂರೂ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಸರಿಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿದಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುವಂತಿದೆ.

ಲೋಕಮಾನ್ಯ ತಿಲಕರ ಗೀತಾರಹಸ್ಯವೂ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವಾಗಿಲ್ಲ. ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ '**ಅಧ್ಯಾತ್ಮ-ಯೋಗ**'ವೆಂಬ ಹೆಸರಿರುವುದಾಗಿ ಗೀತೆಯ ಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ಅದರ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **ಧ್ಯಾನಯೋಗ**' ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ! ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಮೂಲದಲ್ಲಿ '**ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞವಿಭಾಗಯೋಗ**' ವೆಂಬ ಹೆಸರುಂಟೆಂದು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ '**ಕ್ಷೇತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಯೋಗ**' ವೆಂದಿಷ್ಟೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ.

ಬೇರೆ ಅಚ್ಚಾದ ಪ್ರತಿಗಳ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿರುವ ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಓದುಗರು ಈ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಹೆಸರುಗಳೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನಿಜವಾಗಿ, ಗೀತೆಯಂತಹ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾದ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿರುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈ ಬಗೆಯ ಶೈಥಿಲ್ಯವು ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ನಡೆದು ಬಂದುದು ದುರ್ದೈವದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ತಡೆದು ಹಿಡಿದು ಒಂದು ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತರಲು ಇನ್ನೂ ಆಗದಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೂ ದುಃಖದ ಮಾತಾಗಿದೆ.

ಈ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅರ್ಥದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಒಂದೇ ಆಗಿವೆಯೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ಅರ್ಥದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ತೀರ ಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ: ಲೋಕಮಾನ್ಯ ತಿಲಕರ ಗೀತಾರಹಸ್ಯದ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರಿನ ಉದಾಹರಣವನ್ನೇ ನೋಡಿ. ಗೀತೆಯ ಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ '**ಅಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗ**' ವೆಂದಿದ್ದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಲೋ. ತಿಲಕರು ಅದಕ್ಕೆ '**ಧ್ಯಾನಯೋಗ**' ವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇವು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಎರಡು ಪದಗಳೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕಾಗದು. ಶಾಂಕರಭಾಷ್ಯದ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಗೀತೆಯ ಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ '**ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷ ವಿವೇಕಯೋಗ**' ವೆಂದಿರುವುದನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ '**ಕ್ಷೇತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಯೋಗ**' ವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ! ಇಲ್ಲಿ '**ವಿವೇಕಯೋಗವು**' ಇಷ್ಟವಿದೆಯೊ ಬರಿ ಯೋಗವು ಇಷ್ಟವಿದೆಯೊ? ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕಂತೂ ಆರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳು! '**ಜ್ಞಾನಕರ್ಮ ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ**' 'ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಯೋಗ' '**ಜ್ಞಾನಯೋಗ**' '**ಜ್ಞಾನ-ವಿಜ್ಞಾನಯೋಗ**' '**ಕರ್ಮಸನ್ನ್ಯಾಸಯೋಗ**' '**ಕರ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಯೋಗ**'! ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅರ್ಥದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಂದಿಕೆಯುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿವೆ. ಕೆಲವು ಭಿನ್ನವಾಗಿಯೂ ಇವೆ.

ಆದರೆ ಗೀತೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ಆಯಾ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾವು ಗೀತೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಾಣಿಸಿದಂತೆ ಗೊತ್ತುಪಡಿಸಿದ್ದೇವೆ.

೧. ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ '**ಅರ್ಜುನವಿಷಾದ-ಯೋಗ**' ವೆಂಬುದು ಸರ್ವ ಸಮ್ಮತವಾದ ಹೆಸರು. ಅರ್ಜನ ಮಾಡತಕ್ಕವನು ಅರ್ಜುನನು. ಧನಾರ್ಜನ, ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನ, ಮೋಕ್ಷಾರ್ಜನ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ಜಿಸತಕ್ಕ ವಿಷಯಗಳು. ಈ ಯಾವುದೆ ಬಗೆಯ ಅರ್ಜನದ ಮೊದಲು, ಇಂಥದು ತನಗೆ '**ಬೇಕು**' ಎಂಬ ಬೇಗೆಯು ಕಳವಳವು—ವಿಷಾದವು ಮಾನವನಲ್ಲಿ ತಲೆದೋರಲೇ ಬೇಕು. ಬೇಡದೆ ಯಾರು ಪಡೆಯಲಾರರು. ಆದುದರಿಂದ '**ವಿಷಾದಯೋಗ**' ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ವಿಷೀದನ್ನಿದಮಬ್ರವೀತ್ !(ಭ. ಗೀ. ೧. ೨೮) ಈ ಶ್ಲೋಕವು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

೨. ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರು 'ಸಾಂಖ್ಯ-ಯೋಗ' ವೆಂಬುದು ಬಹುಜನ ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಮಧುಸೂದನ ಸರಸ್ವತಿಯೊಬ್ಬರು ಮಾತ್ರ ತಮ್ಮ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ '**ಸರ್ವಗೀತಾರ್ಥಸೂತ್ರಣ**' ವೆಂದು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ೩೯ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ವರೆಗೂ ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ವಿವರಣೆಯೆ ಇದೆ.

ಏಷಾ ತೇಽಭಿಹಿತಾ ಸಾಂಖ್ಯೇ ಬುದ್ಧಿರ್ಯೋ-
ಗೇತ್ವಿಮಾಂ ಶೃಣು.

—ಭ. ಗೀ. ೨.೩೯

"ಈ ಸಾಂಖ್ಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ನಿನಗೆ ಅರುಹಿದ್ದಾಯ್ತು. ಇನ್ನು ಯೋಗಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊ."

ಎಂದು ಹೇಳಿ ಬಳಿಕ ಯೋಗವಿಚಾರವನ್ನು ಮುಂದು-ವರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಐವತ್ತನಾಲ್ಕನೆಯ ಶ್ಲೋಕ-ದಿಂದ **'ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞನ ಲಕ್ಷಣಗಳು'** ಮತ್ತು **'ಬ್ರಾಹ್ಮೀಸ್ಥಿತಿ'**ಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯಮತದ ವಿವರಣೆಯೆ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ **'ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ'** ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಅಥವಾ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯ ಮತ್ತು ಯೋಗ ಇವೆರಡೂ ಮತಗಳ ವರ್ಣನೆಯಿರು-ವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ **ಸಾಂಖ್ಯ+ಯೋಗ**ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಸಾರ್ಥವಾಗಿದೆ.

೩. ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರು **'ಕರ್ಮ-ಯೋಗ'**ವೆಂದಿದ್ದು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಲ್ಲೂ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ.

೪. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರು **'ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮ ಸಂನ್ಯಾಸ**ವೆಂದಿರುವುದಾಗಿ ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಈ ಗ್ರಹಿಕೆ ಸರಿಯಾಗಿದೆ ಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಯಜ್ಞದ ಹಲವು ಬಗೆಗಳನ್ನೂ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈ ಯಜ್ಞಗಳೆಂದರೆ ವಿವಿಧ ಕರ್ಮಗಳೆಂದೆ ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಎಲ್ಲ ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದೆಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಯಜ್ಞವನ್ನು (**ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಂ ಬ್ರಹ್ಮಹವಿಃ** —೪ ೨೪) ಸಮರ್ಪಣ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಕರ್ಮಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವನು; ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಕೆಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣ ಯೋಗ'** ಅಥವಾ **'ಕರ್ಮಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಯೋಗ'** ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಅರ್ಥದ ದೃಷ್ಟಿ ಯಿಂದ ಮೇಲಣ ಹೆಸರಿಗೆ ಸರಿಹೋಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ **'ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಯೋಗ'**ದಂತಹ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಮೇಲಣ ಹೆಸರಿನೊಡನೆ ಹೇಗೆ ಹೊಂದುಗೂಡಿಸಬೇಕೆಂ-ಬುದು ಗೊತ್ತಾಗುವಂತಿಲ್ಲ.

೫. ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ'** ಅಥವಾ **'ಕರ್ಮಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ'** ಎಂದು ಕರೆವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ. **'ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಮನಸಾ ಸಂನ್ಯಸ್ಯಾಸ್ತೇ ಸುಖಂ ವಶೀ'** (ಭ. ಗೀ. ೫ ೧೩) 'ಸಂಯಮ ಶೀಲ ಮನುಷ್ಯನು ಮನಸಿನಿಂದ ಎಲ್ಲ ಕರ್ಮಗಳ ಸಂನ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು' ಎಂದು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ನಿಜವಾಗಿ ನೋಡಿದರೆ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವು ಒಂದೇಯಿದೆ. ಆದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನೆಂಬು-ದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು.

೬. ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ಧ್ಯಾನಯೋಗ'**ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಸರಿಯಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಿ ಧ್ಯಾನಯೋಗದ ಸಾಧನೆಯ ರೀತಿ-ಯನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಆತ್ಮಸಂಯಮವು ಸಾಧಿಸುವುದೆಂದು ಹಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ಆತ್ಮಸಂಯಮಯೋಗ'**ವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಅದೂ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ.

೭. ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನ-ಯೋಗ'** ವೆಂಬುದು ಬಹುಜನ ಸಮಂತವಾದ ಹೆಸರು. ಮಧುಸೂದನ ಸರಸ್ವತಿಯೊಬ್ಬರು ಮಾತ್ರ ಬೇರೆ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. **'ಜ್ಞಾನಂ ತೇಽಹಂ ಸವಿಜ್ಞಾನ ಮಿದಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ'** (೭. ೨) ಎಂದು ಇದೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ **'ಜ್ಞಾನ ವಿಜ್ಞಾನ'** ವಿಚಾರವು ಇದರಲ್ಲುಂಟೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ-ವಾಗಿದೆ.

೮. ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ಅಕ್ಷರ ಬ್ರಹ್ಮ-ಯೋಗ'** ವೆಂಬುದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವಸಮ್ಮತ-ವಾದ ಹೆಸರು. **'ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮ'** **'ಬ್ರಹ್ಮಾಕ್ಷರ'** ಈ ಎಲ್ಲ ಪದಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ಅಧ್ಯಾ-ಯದ ಮೂರನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ **'ಅಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ-ಪರಮಂ'** ಎಂಬ ಮಾತು ಬಂದಿದೆ. ಅದು ಈ ಅಧ್ಯಾಯ ದೊಳಗಿನ ವಿಷಯದ ಸೂಚಕವಾಗಿದೆ.

೯. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ರಾಜವಿದ್ಯಾ ರಾಜ ಗುಹ್ಯಯೋಗ'** ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸರ್ವ ಸಮ್ಮತವಾ-ಗಿದೆ. 'ರಾಜವಿದ್ಯಾ ರಾಜಗುಹ್ಯಂ ಪವಿತ್ರಮಿದ-ಮುತ್ತಮಂ' ಎಂಬ ಪದ ಪ್ರಯೋಗವು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೆ ಬಂದಿದೆ.

೧೦. ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ವಿಭೂತಿಯೋಗ'** ವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. 'ಹಂತ ತೇ ಕಥಯಿಷ್ಯಾಮಿ ದಿವ್ಯಾಹ್ಯಾತ್ಮವಿಭೂ-ತಯಃ' ಎಂಬ ಈ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ೧೯ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಭೂತಿ ವಿಚಾರವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ.

೧೧. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ವಿಶ್ವರೂಪ-**

'ದರ್ಶನ'ವೆಂಬುದು ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಹೆಸರಾಗಿದೆ. ಈ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ 'ಯೋಗ' ಎಂಬ ಕೊನೆಯ ಶಬ್ದವು ಉಳಿದ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿ-ಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ೧೬ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂದ 'ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ, ವಿಶ್ವರೂಪ' ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರಿನ ಸೂಚಕವಾಗಿವೆ. ಅವೆಲ್ಲ 'ಐಶ್ವರಂ ರೂಪಂ' (ಶ್ಲೋಕ ೩ ; ೯) ; ಐಶ್ವರಂ ಯೋಗಂ (ಶ್ಲೋಕ ೮) ; ಅನಂತ ರೂಪ (ಶ್ಲೋಕ ೩೮) ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ಸೂಚಕಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

೧೨. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ಭಕ್ತಿಯೋಗ'**-ವೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಒಕ್ಕೊರಲಿನಿಂದ ಹೇಳುವರು. 'ಯೋಮದ್ಭಕ್ತಃ ಸಮೇಪ್ರಿಯಃ' ಎಂದು ಈ ಅಧ್ಯಾ-ಯದ ೧೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಯಾವನು ನನ್ನ ಭಕ್ತನೋ ಅವನು ನನಗೆ ಪ್ರಿಯನು ಎಂದು ಹಲವು ಬಾರಿ ಬಂದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ 'ಭಕ್ತಿ-ಯೋಗ' ವೆಂಬ ಹೆಸರು ನಿಃಸಂದಿಗ್ಧವಾದದು.

೧೩. ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಯೋಗ'**ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ ಇದೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎರಡನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ-ಯೋಃಜ್ಞಾನಂ' ಎಂಬ ಪದಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. ಶ್ರೀ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಕೊನೆಯ ಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ 'ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷ ವಿವೇಕಯೋಗ' ವೆಂಬ ಹೆಸರಿರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು, ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಕ್ಷೇತ್ರ-ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಯೋಗವೆಂದಿರುವರು. ಎರಡರ ಅರ್ಥವೂ ಒಂದೇ.

೧೪. ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ಗುಣತ್ರಯ-ವಿಭಾಗಯೋಗ'** ಎಂಬ ಹೆಸರಿರುವುದಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪುವರು. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ವ, ರಜ, ತಮವೆಂಬ ತ್ರಿಗುಣಗಳ ವಿಚಾರವು ಬಂದಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಈ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ.

೧೫. ಹದಿನೈದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ 'ಪುರುಷೋ-ತ್ತಮಯೋಗ'ವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಗೀತಾಸಂಗ್ರಹಕಾರರು ಒಬ್ಬರೇ ಇದಕ್ಕೆ 'ಪುರಾಣಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗ'-ವೆಂದು ಕರೆದಿರುವರು. ಆದರೆ ಇದು ಅನವಶ್ಯಕ.

೧೬. ಹದಿನಾರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ದೈವಾಸುರ-ಸಂಪದ್ವಿಭಾಗಯೋಗ'** ಎಂದು ಹೆಸರುಂಟು. ಆದರೆ ಮುಂಬೈ ದಾಮೋದರ ಸಾವಳಾರಾಮ ಇವರು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಸಿದ 'ಪಂಚರತ್ನ' ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ 'ಸುರಾಸುರ-ಸಂಪತ್ತಿಯೋಗ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಉಂಟು. ಇದು ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ಬಂದ ಹೆಸರು. **'ದೈವೀ'** (ಸಂಪತ್) ಮತ್ತು **'ಅಸುರ'** (ಸಂಪತ್) ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಇದೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೩, ೫ ಮತ್ತು ೬ ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ.

೧೭. ಹದಿನೇಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ 'ಶ್ರದ್ಧಾತ್ರಯ-ವಿಭಾಗಯೋಗ'ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಮಧುಸೂದನಸರಸ್ವತಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಧರಸ್ವಾಮಿಯವರು ಮಾತ್ರ ಕೊನೆಯ 'ಯೋಗ' ಶಬ್ದದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ **'ವಿವರಣ'** ಎಂಬ ಪದ-ವನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಯೋಗ ಶಬ್ದವೇ ಗೀತೆಯ ಪರಿಪಾಠಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿದೆ.

೧೮. ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ **'ಮೋಕ್ಷ-ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ'** ಅಥವಾ **'ಮೋಕ್ಷಯೋಗ'** ಇಲ್ಲವೆ 'ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಬಂಧನ-ದೊಳಗಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವ ಒಗೆ-ಯಾಗಿ ಸಂನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ತ್ಯಾಗಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದರ ವಿವೇಚನವು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲನೆಯ ಹೆಸರೇ ಹೆಚ್ಚು ಯೋಗ್ಯ.

ಇಂತಿವು ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರುಗಳು. ಆಯಾ ಅಧ್ಯಾ-ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದ ವಿಷಯ ಮತ್ತು ಪದಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗೆ ಸರಿಹೋಗುವಂಥವೇ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಹೆಸರುಗಳು. ಉಳಿ-ದುವು ಗೌಣ ಹೆಸರುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೆಚ್ಚು ಆಳವಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸುವಾ.

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹೆಸರು **'ವಿಷಾದ-ಯೋಗ'**ವೆಂದಿದೆ. ಮತ್ತು ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಎಂಟನೆಯ ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ವರೆಗೂ ವಿಷಾದಯೋಗದ ವಿಚಾರವೆ ಇದೆ. ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿ **'ಯೋಗ'**ವೆಂದು ಯೋಜಿಸಿದ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೇನು? ಜ್ಞಾನ-ಯೋಗ, ರಾಜಯೋಗ, ಹಠಯೋಗಾದಿಗಳಂತೆ **'ವಿಷಾದ-ಯೋಗ'** ಎಂಬುದೇನಾದರೂ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಪದ್ಧತಿ-ಯಿದೆಯೆ? ಆದರೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಂತೆ ವಿಷಾದ ಅಥವಾ ದುಃಖವನ್ನು ಬಯಸುವವರಾರು? ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ (ವಿಷಾದ) ಯೋಗವೆಂಬುದು ರಾಜಯೋಗಾದಿಗಳಿ-ಗಿಂತ ತೀರ ಭಿನ್ನವಾದುದಾಗಿದೆ. ಇದರ ಅರ್ಥದ ಸ್ಪಷ್ಟೀ-ಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಗೀತೆಯ ಅಧ್ಯಾಯಗಳ ಹೆಸರಿನ ಎದುರು ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಕವಾದ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಪದಗಳ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಹೆಸರುಗಳ ಸಾಮ್ಯವೈಷಮ್ಯಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ-

ಯಿಂದ ವಿಷಾದಯೋಗದ ಸಂಬಂಧವು ಉಳಿದ ಯಾವ ಯೋಗಗಳೊಡನೆ ಉಂಟೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು.

(ಆನಂದಯೋಗ)	**ವಿಷಾದಯೋಗ (ಅ.೧)**
ಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗ (೧೫)	(ಹೀನಪುರುಷಯೋಗ)
ದೈವೀಸಂಪದ್ಯೋಗ (೧೬)	**ಆಸುರಸಂಪದ್ಯೋಗ (೧೬)**
(ಸತ್ವ) ಗುಣಯೋಗ (೧೪)	(ರಜತಮ) **ಗುಣಯೋಗ (೧೪)**
(ಸತ್ವ) ಶ್ರದ್ಧಾಯೋಗ(೧೭)	(ರಜತಮ) **ಶ್ರದ್ಧಾಯೋಗ(೧೭)**
ಮೋಕ್ಷಯೋಗ (೧೮)	(ಬಂಧಯೋಗ)
ಸಂನ್ಯಾಸಯೋಗ (೫)	(ಭೋಗಯೋಗ)
ಕರ್ಮಯೋಗ (೩)	(ಆಲಸ್ಯಯೋಗ)
ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಯೋಗ (೭)	(ಅಜ್ಞಾನ ಕುಜ್ಞಾನಯೋಗ)
ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ (೨)	(ಅವಿವೇಕಯೋಗ, ಮೋಹಯೋಗ)
ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣಯೋಗ (೪)	(ಅಹಂಕಾರಯೋಗ)
(**ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣಯೋಗ**)	(ಅಸುರಭಾವಯೋಗ)
ಧ್ಯಾನಯೋಗ (೬)	(ಚಾಂಚಲ್ಯಯೋಗ)
ಆತ್ಮಸಂಯಮಯೋಗ (೬)	(ಅಸಂಯಮಯೋಗ)
ಅಕ್ಷರಬ್ರಹ್ಮಯೋಗ (೮)	(ಪರವಿಷಯಯೋಗ)
ವಿಭೂತಿಯೋಗ (೧೦)	(ಅಭೂತಿಯೋಗ)
ವಿಶ್ವರೂಪದರ್ಶನಯೋಗ (೧೧)	(**ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪಮೋಹಯೋಗ**)
ರಾಜವಿದ್ಯಾಯೋಗ (೯)	(ಕುವಿದ್ಯಾಯೋಗ)
ರಾಜಗುಹ್ಯಯೋಗ (೯)	(ಗುಹ್ಯಹಾನಿಯೋಗ)
ಭಕ್ತಿಯೋಗ (೧೨)	(ಭಕ್ತಿಹೀನತ್ವಯೋಗ)
ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷ ವಿವೇಕಯೋಗ (೧೩)	(ವಿವೇಕ ಹೀನತಾಯೋಗ)
ಕ್ಷೇತ್ರಯೋಗ (೧೩)	(ಕ್ಷೇತ್ರನಿಯೋಗ)
ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಯೋಗ (೧೩)	(ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞನಿಯೋಗ)

ಈ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದರೆ ಆನಂದಯೋಗ ಅಥವಾ ಪುರುಷೋತ್ತಮಯೋಗದೊಡನೆ ಹೊಂದುಗೂಡುವ ಯೋಗಗಳೇ ಬೇರೆ, ವಿಷಾದಯೋಗದೊಡನೆ ಸರಿಹೋಗುವ ಯೋಗಗಳೇ ಬೇರೆ, ಎಂಬುದರ ಮನವರಿಕೆಯಾಗದೆ ಇರದು. ಮೊದಲನೆಯದು ಸುಯೋಗಗಳ ಪಟ್ಟಿ; ಎರಡನೆಯದು ಕುಯೋಗಗಳ ಪಟ್ಟಿ. ಒಂದು ವಿಷಾದಯೋಗವು ಬಂದು ಅಂಟಿಕೊಂಡೊಡನೆ ಆವರ ಹಿಂದೆ ಅದರ ಬಳಗದ ಉಳಿದ ಕುಯೋಗಗಳೂ ಬಂದು ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತುವುವು. ಅರ್ಜುನನು ಇದೇ ಬಗೆಯಾಗಿ ಕುಯೋಗಗಳ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ಬಳಲಿದನು. ಸುಯೋಗಗಳ ಬಲದಿಂದ ಕುಯೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೆ ಗೀತೆಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉನ್ನತಿಕಾರಕವಾದ ಒಂದೊಂದು ಯೋಗದ ವಿವರಣೆಯು ಸಹೇತುಕವಾಗಿಯೆ ಬಂದಿದೆ.

ಬೀಳುವುದು ಸುಲಭ; ಏಳುವುದು ಕಠಿನ. ಜಾರುವುದು ಹಗುರು; ನಿಲ್ಲುವುದು ಬಿಗಿ. ಬೇನೆ ಬೇಗ ಬರುವುದು; ಕಸುವು ಬರಲು ದುಡಿಯಬೇಕು. ಅಸಂಯಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಬೇಡ; ಸಂಯಮಕ್ಕೆ ಸಾಧನ ಬೇಕು. ಅದರಂತೆ ಕುಯೋಗವು ತನ್ನ ತಾನೆ ಬರುವುದು. ಸುಯೋಗ ಸಾಧನೆಗೆ ಎಡೆಬಿಡದೆ ದುಡಿಯಬೇಕಾಗುವುದು.

ಆದರೆ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂಗತಿಯೂ ಸಾಪೇಕ್ಷವಾಗಿದೆ. ಹಸಿವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬಿದ ಸುಖವು ದೊರೆಯದು. ಬಂಧನವೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಮಹತ್ವವೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ವಿಷಾದವೆ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಆನಂದದ ಸೌಖ್ಯವಾದರೂ ಎಲ್ಲಿ? ಅರ್ಜುನನಂತಹ ಲೋಕೈಕ ವೀರನಿಗೆ, ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೈಗೆಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ವಿಷಾದ ಮತ್ತು ಮೋಹವುಂಟಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ (ಕರ್ಮ) ಬಂಧನದಿಂದ ಮುಕ್ತಮಾಡಿ ಅಖಂಡ ಆನಂದವನ್ನೀಯಬಲ್ಲ ಅದ್ಭುತವಾದ ಈ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯು ಅವತಾರವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತೆ?

ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕಾಯ್ದ ನೆಲಕ್ಕೇ ಮಳೆಯ ಉಪಯೋಗ. ಜಿಜ್ಞಾಸೆ, ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಕಳವಳಗೊಂಡವನಿಗೆ ತಿಳಿಹೇಳಿದ ಜ್ಞಾನದ ಲಾಭ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಿರುಪಯುಕ್ತ. ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಒಬ್ಬನಿಗೇ ವಿಷಾದವಾಯಿತು, ಎಂಬಹಾಗಿಲ್ಲ. ಜೀವನರಂಗದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಏಳ್ಗೆಗಾಗಿ ಹೋರಾಡುವ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಒಂದಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಾದಕ್ಕೆ ಎಡೆಗೊಡಲೆ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೆ ಇಂತಹ ವಿಷಾದಯೋಗದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಲು ಗೀತೆಯ ಉಪದೇಶವು ಮನುಷ್ಯಮಾತ್ರರಿಗೆಲ್ಲ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಗೀತೆಯು ಜೀವನದೊಳಗಿನ ದುಃಖವನ್ನು ದೂರಪಡಿಸಿ ಆತ್ಮಾನಂದದ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರುವ ಅನುಪಮೇಯವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಸಂಜಯನ ಉಪದೇಶದ ಪರಿಣಾಮವೆ ಅರ್ಜುನನ ಮೋಹ. ಸಂಜಯನ ಮುಖಾಂತರವಾಗಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಯೂ ಮೋಸಗಾರನೂ ಆದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನು ಮಾಡಿಸಿದ ಉಪದೇಶವೆ ಫಲಿಸಿ ಅರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ಮೋಹರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತೆಂದು ಹಿಂದೆಯೆ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಜಯನ ಉಪದೇಶದೊಳಗಿನ ಕೆಲವೊಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ,

ಮತ್ತು ಸಂಜಯನ ಆ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಗೀತೆಯೊಳಗಿನ ಅರ್ಜುನನ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮ್ಯವನ್ನೂ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತೇ ವೈ ಧನ್ಯಾಃ ಯೈಃ ಕೃತಂ ಜ್ಞಾತಿಕಾರ್ಯಂ
ತೇ ವೈ ಪುತ್ರಾಃ ಸುಹೃದೋ ಬಾಂಧವಾಶ್ಚ ।
ಉಪಕ್ರುಷ್ಟಂ ಜೀವಿತಂ ಸಂತ್ಯಜೇಯುಃ
ಯತಃ ಕುರೂಣಾಂ ನಿಯತೋ ವೈ ಭವಃ ಸ್ಯಾತ್ ॥ ೮ ॥
ತೇ ಚೇತ್ಕುರೂನನುಶಿಷ್ಯಾಥ ಪಾರ್ಥಾ
ನಿರ್ಣೀಯ ಸರ್ವಾನ್ದ್ವಿಷತೋ ನಿಗೃಹ್ಯ ।
ಸಮಂ ವಸ್ತಜ್ಜೀವಿತಂ ಮೃತ್ಯುನಾ ಸ್ಯಾತ್
ಯಜ್ಜೀವಧ್ವಂ ಜ್ಞಾತಿವಧೇನ ಸಾಧು ॥ ೯ ॥

—ಮಹಾಭಾ. ಉದ್ಯೋ ಅ. ೨೫.

'ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾತಿಯ ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡುವವರೆ ಧನ್ಯರು; ಮತ್ತು ಅವರೆ ನಿಜವಾದ ಮಕ್ಕಳು, ಗೆಳೆಯರು ಹಾಗೂ ಬಳಗದವರು. ನಿಂದ್ಯಜೀವನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದಲೆ ಕುರುವಂಶದ ವೈಭವವು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು. ಹಾಗೆ ಮಾತಾಡದೆ ನೀವು ಪಾಂಡವರು, ಕೌರವರ ಹಗೆತನ ನಡಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಕೊಂದರೆ ನೀವು ಬದುಕಿಯೂ ಸತ್ತಂತೆಯೆ ಸರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಜ್ಞಾತಿಬಾಂಧವರ ಕೊಲೆಯಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಬಾಳುವೆಗೆ ಕುಂದು ತಟ್ಟುವುದು.'

ಹೇಗಿದೆ, ಈ ಮೊಸದ ಮಾತು! ಧರ್ಮರಾಜನೆ ಮೊದಲಾದ ಪಾಂಡವರಿಗೇ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಲಿಸ ಹೊರಟಿದ್ದಾನೆ, ಈ ಸಂಜಯನು! ಅನ್ಯಾಯ ಅನೀತಿಗಳನ್ನು ನಡಿಸಿದವರನ್ನು ತಡೆದರೆ, ಹೊಡೆದರೆ ಪಾಪವಂತೆ! ಅರ್ಜುನನು ಮೋಹವಶನಾಗಿ ಆಡಿದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನ ಕಾಣಬಹುದು :

ನಿಹತ್ಯ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ನಃ ಕಾ ಪ್ರೀತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ಜನಾರ್ದನ ।
ಪಾಪಮೇವಾಶ್ರಯೇದಸ್ಮಾನ್ ಹತ್ವೈತಾನಾತತಾಯಿನಃ ॥ ೩೬ ॥

'ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಪುತ್ರರನ್ನು ಕೊಂದು ನಮ್ಮ ಕಲ್ಯಾಣವೇನಾಗಬೇಕಾಗಿದೆ? ಈ ಆತತಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದರೆ ನಮಗೆ ಪಾಪವು ತಗಲುವುದು!'

ಅದರಂತೆ ಸಂಜಯನ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿ :

ಸೋಽಹಂ ಜಯೇ ಚೈವ ಪರಾಜಯೇ ಚ
ನಿಃಶ್ರೇಯಸಂ ನಾಧಿಗಚ್ಛಾಮಿ ಕಿಂಚಿತ್ ॥೧೨॥

—ಮಹಾಭಾ. ಉದ್ಯೋ ಅ. ೨೫

'ಸೋಲು ಅಥವಾ ಗೆಲುವು ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ನನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಇದ್ದಂತೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ' ಇದರೊಡನೆ ಅರ್ಜುನನ ಈ ಮಾತನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿ :

ನ ಚೈತದ್ವಿದ್ಮಃ ಕತರನ್ನೋ ಗರೀಯೋ
ಯದ್ವಾ ಜಯೇಮ ಯದಿ ವಾ ನೋ ಜಯೇಯುಃ ॥

—ಗೀತಾ ೨. ೬

'ನಾವು ಕೌರವರನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬಹುದು; ಇಲ್ಲವೆ ಅವರು ನಮ್ಮನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬಹುದು; ಇದರಲ್ಲಿ ಏನಾಗಬಹುದು. ಮತ್ತು ಇದರಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಒಳಿತು ಯಾವುದು, ಎಂದು ನನಗೆ ಏನೂ ತಿಳಿಯದಾಗಿದೆ.

ಮತ್ತೆ ಸಂಜಯನ ಮಾತಿದು:

ಕಥಂ ಹಿ ನೀಚಾ ಇವ ದೌಷ್ಕುಲೇಯಾಃ
ನಿರ್ಧರ್ಮಾರ್ಥಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ಯುಶ್ಚ ಪಾರ್ಥಾಃ ॥ ೧೩ ॥

'ಪಾಂಡವರು ಧರ್ಮವಂತರು. ಅವರು ದುಷ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನೀಚರಂತೆ (ಯುದ್ಧದಂತಹ) ಕರ್ಮವನ್ನು ಎಂದೂ ಮಾಡರು.' ಪಾಂಡವರನ್ನು ಹೊಗಳಿದಂತೆ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಯುದ್ಧದಿಂದ ದೂರವಿರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಸಂಜಯನ ಮಾತಿನೊಳಗಿನ ಕಪಟವು ತಿಳಿಯದೆ ಅರ್ಜುನನು ಮೋಸಹೋಗಿ, ಗಿಳಿಯಂತೆ ಇವೆ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಆತನು ಒಡನುಡಿದಿರುವನು :

ತಸ್ಮಾನ್ನಾರ್ಹಾ ವಯಂ ಹಂತುಂ ಧಾರ್ತರಾಷ್ಟ್ರಾನ್ ಸ್ವಬಾಂಧವಾನ್ ॥ ೩೭ ॥

'ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ನಮ್ಮ ಬಂಧುಗಳಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಪುತ್ರರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.' ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರೆ ಕೌರವರ ನಾಶವಾಗಿ ನೀಚತನವು ನಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದೀತು! ಎಂಬ ಅಂಜಿಕೆ, ಅರ್ಜುನನಿಗೆ!

ಮುಂದೆ ಸಂಜಯನು ಹೀಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಧರ್ಮನಿಹತ್ಯಾ ಪಾಂಡವ ತೇ ವಿಚೇಷ್ಟಾ
ಲೋಕೇ ಶ್ರುತಾ ದೃಶ್ಯತೇ ಚಾಪಿ ಪಾರ್ಥ ।
ಮಹಾಶ್ರವಂ ಜೀವಿತಂ ಚಾಪ್ಯನಿತ್ಯಂ
ಸಂಪಶ್ಯ ತ್ವಂ ಪಾಂಡವ ಮಾ ವ್ಯನೀನಶಃ ॥ ೧ ॥
ನಚೇದ್ಭಾಗಂ ಕುರವೋಽನ್ಯತ್ರ ಯುದ್ಧಾತ್
ಪ್ರಯಚ್ಛೇರಂಸ್ತುಭ್ಯಮಜಾತಶತ್ರೋ ।
ಭೈಕ್ಷ್ಯಚರ್ಯಾಮಂಧಕವೃಷ್ಣಿ ರಾಜ್ಯೇ
ಶ್ರೇಯೋ ಮನ್ಯೇ ನ ತು ಯುದ್ಧೇನ ರಾಜ್ಯಮ್ ॥ ೨ ॥

—ಮಹಾಭಾ. ಉದ್ಯೋ ೨೭

'ಎಲೈ ಪಾಂಡವರೆ, ನೀವು ಯಾವಾಗಲೂ ಧರ್ಮದ ಮರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸತಕ್ಕವರು ಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ನಿಮ್ಮ ಕೀರ್ತಿಯು ಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹಬ್ಬಿದೆ. ಮನುಷ್ಯನ ಬಾಳು ಕ್ಷಣಿಕವೆಂಬುದನ್ನು ನೀವು ಬಲ್ಲಿರಿ! ಆದುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನೆನೆದು ಯುದ್ಧ ಹೂಡಿ ಎಲ್ಲರ ನಾಶಮಾಡಬೇಡಿರಿ. ಎಲೈ ಅಜಾತಶತ್ರುವೆ, ಕೌರವರು ನಿಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿಕೊಡದಿದ್ದರೆ, ನೀವು ಅಂಧಕವೃಷ್ಣಿಗಳ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ತಿರಿದುಂಡು ಬಾಳಿರಿ. ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬಿಕ್ಕೆ ಬೇಡಿ ಬದುಕುವುದು ಲೇಸು.' ಇಲ್ಲಿ ಬಂದ ಬಿಕ್ಕೆ ಬೇಡುವ ಮಾತುಗಳೇ ಗುಹಾಧ್ವನಿಯಂತೆ ಅರ್ಜುನನ ಬಾಯಿಂದ ಬಂದಿವೆ!

ಗುರೂನ ಹತ್ವಾಹಿ ಮಹಾನುಭವಾನ್
ಶ್ರೇಯೋ ಭೋಕ್ತುಂ ಭೈಕ್ಷ್ಯಮಪೀಹಲೋಕೇ ॥

— ಗೀ. ೨ ೫.

'ಗುರುಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಿಕ್ಕೆ ಬೇಡಿ ಬಾಳುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದುದು.'

ಅದರಂತೆ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನೋಡಿ:

ನಿಬಂಧನೀ ಹ್ಯರ್ಥತೃಷ್ಣೇಹ ಪಾರ್ಥ
ತಾಮಿಚ್ಛತಾಂ ಬಾಧ್ಯತೇ ಧರ್ಮ ಏವ ।
ಧರ್ಮಂ ತು ಯಃ ಪ್ರವೃಣೀತೇ ಸ ಬುದ್ಧಃ
ಕಾಮೇ ಗೃಧ್ನೋ ಹೀಯತೇಽರ್ಥಾನುರೋಧಾತ್ ॥ ೫ ॥
ಧರ್ಮಂ ಕೃತ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾಂ ತಾತ ಮುಖ್ಯಂ
ಮಹಾಪ್ರತಾಪಃ ಸವಿತೇವ ಭಾತಿ ।
ಹೀನೋ ಹಿ ಧರ್ಮೇಣ ಮಹೀಮಪೀಮಾಂ
ಲಬ್ಧ್ವಾ ನರಃ ಸೀದತಿ ಪಾಪಬುದ್ಧಿಃ ॥ ೬ ॥

— ಮಹಾಭಾ. ಉದ್ಯೋ. ೨೭

'ಎಲೈ ಧರ್ಮರಾಜನೆ, ಲೋಭವು ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು; ಧರ್ಮವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಯಾರು ಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವರೊ ಅವರಿಗೇ ತಿಳಿದವರೆಂಬ ಹೆಸರು. ಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು, ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಗೆಯ್ಯುವವನು ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಮಹಾಪ್ರತಾಪಿಯಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವನು. ಧರ್ಮಹೀನನಾಗಿ ಪೃಥಿವೀವಲ್ಲಭನಾದರೂ ಆ ಪಾಪಿಯು ಪತಿತನಾಗುವನು.'

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಯಾದ ಕೌರವರಾಯನ ಮೋಸಗಾರಿಕೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಯಲಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಅನ್ಯಾಯ ಅನೀತಿಗಳಿಂದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಗೋಳಾಡಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದವರು ಕೌರವರು! ತಮ್ಮ ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಮರಳಿ ಪಡೆಯಲು ಪಾಂಡವರು ಪ್ರಯತ್ನ ನಡಸುವುದೂ ದೋಷಾಸ್ಪದವೆಂದು, ಮೇಲೆ ಸಂಜಯನ ಉಪದೇಶ! ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಈ ಹೊಂಚಿನ ಮಾತುಗಳು ಗೊತ್ತಾಗದೆ ಮೋಸಹೋಗಿದ್ದುದನ್ನು ಆತನ ಕೆಳಗಿನ ನುಡಿಗಳಿಂದ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದು:

ಏತಾನ್ನ ಹಂತುಮಿಚ್ಛಾಮಿ ಘ್ನತೋಽಪಿ ಮಧುಸೂದನ ।
ಅಪಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯರಾಜ್ಯಸ್ಯ ಹೇತೋಃ ನು ಮಹೀಕೃತೇ ॥

— ಗೀ. ೧-೩೫

'ನಾನು ಸತ್ತರೂ ಸರಿ; ಆದರೆ ಇವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಾರೆ. ಎಲೈ ಕೃಷ್ಣನೇ, ಮೂಲೋಕದ ಒಡೆತನವು ದೊರೆತರೂ ನಾನು ಈ ಅಪಕೃತ್ಯವನ್ನು ಎಸಗಲಾರೆ. ಬಳಿಕ ಈ ಒಂದು ನೆಲದ ಒಡೆತನದ ಬೆಲೆಯೇನು ನನಗೆ?' ಹಿತಚಿಂತಕರೆಂಬ * ಸೋಗಿನಿಂದ ಸವಿನುಡಿಗಳನ್ನಾಡಿ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವ ಹಗೆಗಳ ಮಾತಿಗೆ ದೇಶದೊಳಗಿನ ನವಯುವಕರು ಹೇಗೆ ಮೋಸಹೋಗುವರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದು ಒಳ್ಳೆಯ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ!

ಮತ್ತೆ ಮುಂದೆ ನೋಡಿ:

ಅಂತಂಗತ್ವಾ ಕರ್ಮಣಾಂ ಮಾ ಪ್ರಜಹ್ಯಾಃ
ಸತ್ಯಂ ದಮಂ ಚಾರ್ಜವಮಾನೃಶಂಸ್ಯಮ್ ।
ಅಶ್ವಮೇಧಂ ರಾಜಸೂಯಂ ತಥೇಜ್ಯಾಃ
ಪಾಪಸ್ಯಾಂತಂ ಕರ್ಮಣೋ ಮಾ ಪುನರ್ಗಾಃ ॥ ೧೫ ॥
ತಚ್ಚೇದೇವಂ ದ್ವೇಷರೂಪೇಣ ಪಾರ್ಥಾಃ
ಕರಿಷ್ಯಧ್ವಂ ವರ್ಷಪೂಗಾನ್ವನೇಷು
ದುಃಖಂ ವಾಸಂ ಪಾಂಡವಾ ಧರ್ಮ ಏವ ॥ ೧೬ ॥

ಮಹಾಭಾ. ಉದ್ಯೋ. ೨೭

'ಎಲೈ ಪಾಂಡವರೆ! ಸತ್ಯ, ಆತ್ಮಸಂಯಮ, ಮೃದುಭಾವಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಡಿ. ರಾಜಸೂಯ, ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮತ್ತೆ ಈ ಯುದ್ಧದ ಪಾಪಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವರೆ? ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈ ಪಾಪಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗುವ ಇಚ್ಛೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ನೀವು ಹಲವು ವರುಷ ವನದಲ್ಲಿ ಕಳೆದರೂ ಕೇಡಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಪಾಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ವನವಾಸವು ಲೇಸು.' ನ್ಯಾಯ್ಯವಾದ ತಮ್ಮ ಹಕ್ಕಿನ ಸಲುವಾಗಿ

ಹೋರಾಡುವುದೂ ಸ್ವರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೂ ಅನ್ಯಾಯವಂತೆ! ಪಾಪದ ಕೆಲಸವಂತೆ! ದುರಾಚಾರಿಗಳೂ ಅನ್ಯಾಯಿಗಳೂ ಆದ ಕೌರವರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸಬೇಕಂತೆ! ಪಾಂಡವರು ಧರ್ಮಾಚರಣೆ ಮಾಡುತ್ತ ವನವಾಸದಲ್ಲಿರಬೇಕಂತೆ!

ಸಂಜಯನ ಈ ಮಾತುಗಳೇ ಅರ್ಜುನನ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಬರಬೇಕೆ! ನೋಡಿ:

ಅಹೋ ಬತ ಮಹತ್ಪಾಪಂ ಕರ್ತುಂ
ವ್ಯವಸಿತಾ ವಯಮ್ ।
ಯದ್ರಾಜ್ಯಸುಖಲೋಭೇನ ಹಂತುಂ
ಸ್ವಜನಮುದ್ಯತಾಃ ॥

— ಗೀ. ೧-೪೫

'ಅಯ್ಯೋ! ರಾಜ್ಯಲೋಭದಿಂದ ನಾವು ನಮ್ಮ ಬಂಧುಬಳಗದವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲೆಳಸಿದುದು ಮಹಾ ಪಾಪದ ಕೆಲಸವಾಗಿದೆ!'

ಸಂಜಯನ ಬಣ್ಣದ ಮಾತಿಗೆ ಅರ್ಜುನನು ಹೇಗೆ ಮರುಳಾದನೆಂಬುದನ್ನು ಮತ್ತೆ ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಿ:

ಪಾಪಾನುಬಂಧಂ ಕೋನು ತಂ ಕಾಮಯೇತ ।
ಕ್ಷಮೈವ ತೇ ಜ್ಯಾಯಸಿ ನೋತ ಭೋಗಾಃ ॥
ಯತ್ರ ಭೀಷ್ಮಃ ಶಾಂತನವೋ ಹತಃ ಸ್ಯಾತ್
ಯತ್ರ ದ್ರೋಣಃ ಸಹಪುತ್ರೋ ಹತಃ ಸ್ಯಾತ್
॥ ೨೪ ॥

ಕೃಪಃ ಶಲ್ಯಃ ಸೌಮದತ್ತಿರ್ವಿಕರ್ಣಃ
ವಿವಿಂಶತಿಃ ಕರ್ಣದುರ್ಯೋಧನೌ ಚ ।
ಏತಾನ್ ಹತ್ವಾ ಕೀದೃಶಂ ತತ್ಸುಖಂ ಸ್ಯಾತ್
ಯದ್ವಿಂದೇಥಾಸ್ತದನುಬ್ರೂಹಿ ಪಾರ್ಥ ॥ ೨೫ ॥
ಲಬ್ಧ್ವಾಪೀಮಾಂ ಪೃಥಿವೀಂ ಸಾಗರಾಂತಾಂ
ಜರಾಮೃತ್ಯೂ ನೈವ ಹಿ ತ್ವಂ ಪ್ರಜಹ್ಯಾಃ ।
ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ಸುಖದುಃಖೇ ಚ ರಾಜನ್
ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್ನೈವ ಯುದ್ಧಂ
ಕುರುತ್ವಮ್ ॥ ೨೬ ॥
ಅಮಾತ್ಯಾನಾಂ ಯದಿ ಕಾಮಸ್ಯ ಹೇತೋಃ
ಏವಂ ಯುಕ್ತಂ ಕರ್ಮ ಚರೇರ್ನಸಿತ್ವಂ ।
ಅಪಕ್ರಮೇಃ ಸ್ವಂ ಪ್ರದಾಯೈವ ತೇಷಾಂ
ಮಾಗಸ್ತ್ವಂ ವೈ ದೇವಯಾನಾತ್ಪಥೋಽದ್ಯ
॥ ೨೭ ॥

ಮ. ಭಾ. ಉ. ಪ. ೨೭

ಎಲೈ ಧರ್ಮರಾಜನೇ ಈ ಯುದ್ಧರೂಪಿಯಾದ ಪಾಪವನ್ನಾಚರಿಸಲು ಯಾವ ಧೀಮಂತನು ತಾನೆ ಸಿದ್ಧನಾದಾನು? ಕ್ಷಮೆಯೆ ನಿನಗೆ ಭೂಷಣ. ಭೋಗಗಳನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಏನೂ ಲಾಭವಿಲ್ಲ. ಶಂತನುವಿನ ಮಗನಾದ ಭೀಷ್ಮನೂ, ದ್ರೋಣನೂ ಆತನ ಮಗನಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನೂ ಎಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವರೊ; ಕೃಪ, ಶಲ್ಯ, ಸೋಮದತ್ತಿ, ವಿಕರ್ಣ, ವಿವಿಂಶತಿ, ಕರ್ಣ, ದುರ್ಯೋಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲಬೇಕಾಗುವದೊ ಆ ಕಾಳಗದಿಂದ ನಿನಗೆ ದೊರೆಯುವಂತಹ ಸುಖವಾದರೂ ಎಂತಹದು! ಎಲೈ ಧರ್ಮನೆ, ಈ ಎಲ್ಲ ಜಗತ್ತಿನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನೀನು ಪಡೆದರೂ, ಮುಪ್ಪು ಸಾವುಗಳನ್ನು ನೀನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರೆ! ಹೀಗಿದ್ದ ಬಳಿಕ ಯುದ್ಧದಿಂದೇನು ನೀವು ಪಡೆವುದೇನು? ನಿನ್ನ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಹೇಳಿಕೆಯಿಂದ ನೀನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದರೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ನೀನು ದೇವಯಾನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟನಾಗುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ನಿನ್ನ ಮಂತ್ರಿಗಳು ಅವರ ಮನಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಮಾಡಲಿ.'

ಪಾಂಡವರಿಗೆ ದೇವಯಾನಮಾರ್ಗದಿಂದ ಭ್ರಷ್ಟರಾಗಬೇಡಿರಿ, ಎಂದು ಸಂಜಯನು ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ! ಕೊಟ್ಟ ವಚನ ಪಾಲಿಸಲು ವನವಾಸ ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ಪಾಂಡವರು ದೇವಯಾನಮಾರ್ಗಿಗಳೊ? ಅನ್ಯಾಯ ಮೋಸಗಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ಪಾಂಡವರನ್ನು ಸ್ವರಾಜ್ಯಭ್ರಷ್ಟರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕೌರವರು ದೇವಯಾನಮಾರ್ಗಿಗಳೊ? ಧರ್ಮೋಪದೇಶದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಸ್ವರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಪಾಂಡವರಿಗಿಂತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳಾದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರಪುತ್ರರಿಗೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಜವಾಗಿ ಸಂಜಯನು ಕೌರವರಿಗೇ ಈ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈ ಮೋಸವನ್ನು ಅರಿಯದ ಅರ್ಜುನನು ಸಂಜಯನ ಮಾಟದ ಮಾತಿಗೆ ಬಲಿಯಾದನು. ಯುದ್ಧದ ಚೂಣಿಯಲ್ಲಿಯೆ ಹಿಂದೆಗೆದನು! ಹೀಗೆ ಗಳಹಿದನು:

ಯೇಷಾಮರ್ಥೇ ಕಾಂಕ್ಷಿತಂ ನೋ ರಾಜ್ಯಂ
ಭೋಗಾಃ ಸುಖಾನಿ ಚ ।
ತ ಇಮೇಽವಸ್ಥಿತಾ ಯುದ್ಧೇ ಪ್ರಾಣಾಂಸ್ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ
ಧನಾನಿ ಚ ॥ ೩೩ ॥
ಆಚಾರ್ಯಾಃ ಪಿತರಃ ಪುತ್ರಾಸ್ತಥೈವ ಚ
ಪಿತಾಮಹಾಃ ।
ಮಾತುಲಾಃ ಶ್ವಶುರಾಃ ಪೌತ್ರಾಃ ಶ್ಯಾಲಾಃ
ಸಂಬಂಧಿನಸ್ತಥಾ ॥ ೩೪ ॥

ಏತಾನ್ನ ಹಂತುಮಿಚ್ಛಾಮಿ ಘ್ನತೋಽಪಿ
ಮಧುಸೂದನ ।
ಅಪಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯರಾಜ್ಯಸ್ಯ ಹೇತೋಃ
ಕಿಂನು ಮಹೀಕೃತೇ ॥ ೩೫ ॥
—ಗೀ. ಅ. ೧.

ಅದರಂತೆ

ಕಥಂ ಭೀಷ್ಮಮಹಂ ಸಂಖ್ಯೇ ದ್ರೋಣಂ ಚ
ಮಧುಸೂದನ ।
ಇಷುಭಿಃ ಪ್ರತಿಯೋತ್ಸ್ಯಾಮಿ
ಪೂಜಾರ್ಹಾವರಿಸೂದನ ॥ ೪ ॥

'ನಾವು ಯಾರ ಸಲುವಾಗಿ ರಾಜವೈಭವಾದಿ ಸುಖಗಳನ್ನು ಬಯಸುವುದೊ ಅವರೆ ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತೊರೆದು ಸಾಯಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯರಾದ ಭೀಷ್ಮ-ದ್ರೋಣಾದಿ ಹಿರಿಯರ ಮೇಲೂ ಒಲವಿನ ಮಕ್ಕಳು ಭಾವಮೈದುನಾದಿ ಬಳಗದವರ ಮೇಲೂ ನಾನು ಹೇಗೆ ಕೈಯೆತ್ತಲಿ?' ಎಂದು ಉಸುರಿ ಅರ್ಜುನನು ತಾನು ಸಂಜಯನ ಮಾತಿಗೆ ಮೋಸಹೋದುದನ್ನೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ!

ಇಂತು, ಸ್ವರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೋರಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾದವರ ಬುದ್ಧಿಭೇದ ಮಾಡಿ ಅವರನ್ನು ಅನ್ಯ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚುವುದು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾದಿಗಳ ಕುತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹತ್ವದ ಅಂಗವಾಗಿದೆ. ಅದುದರಿಂದ ಸ್ವರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಹಂಬಲಿಸುವವರು ಹಗೆಗಳ ಸವಿಮಾತುಗಳ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಕಿವಿಗೊಡಲಾಗದು. ತಮ್ಮೊಳಗಿನ ವಿಚಾರಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳದವರು ಜಗತ್ತಿನ ಹೊರಗಿನ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗಿರುವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮನಸಿನಿಂದಲೆ ದುರ್ಬಲರಾದವರು ಪರಾವಲಂಬನ ಪರದಾಸ್ಯದಿಂದ ಹೊರಬೀಳುವುದೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಸಂಜಯನ ಹೊಂಚುಗಾರಿಕೆಯ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವೇ ಅರ್ಜುನನ ವಿಷಾದಯೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂಬುದನ್ನು ಮೇಲಣ ಇಬ್ಬರ ಮಾತುಗಳ ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಎದುರಾಳಿಗಳು ಆಡುವ ಸವಿನುಡಿ, ಮಾಡುವ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ರಾಜಕೀಯ ಧೂರ್ತತನವಿರುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಯಾರೂ ಮರೆಯಕೂಡದು. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವರಾಜ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡತಕ್ಕವರು ಇಂತಹ ಉಪದೇಶದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಕಿವಿಗೊಡುವಾಗ ತುಂಬ ಎಚ್ಚರಾಗಿರಬೇಕು. ಸ್ವಲ್ಪ ಅರವುಮರವಾದರೆ ಮೈ ತಿನ್ನುವುದು. ಅರ್ಜುನನಂತೆ ವಿಷಾದ, ಮೋಹಗಳು ಆವರಿಸುವುವು. ಆದರೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನೆರವಿಗೆ ಎಲ್ಲಿ ದೊರೆಯಬೇಕು? ಆದುದರಿಂದ ಸಂಜಯನಂತಹ ಹಿತ-ಶತ್ರುಗಳ ಬಣ್ಣದ ಮಾತುಗಳ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಬೀಳದಂತೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಬುದು ಯಾವಾಗಲೂ ಉತ್ತಮ.

ಇನ್ನು, ಭ್ರಾಂತನಾದ ಅರ್ಜುನನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಹುಚ್ಚನ್ನು ತನ್ನ ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶದಿಂದ ಹೇಗೆ ಬಿಡಿಸಿದನೆಂಬುದನ್ನು ಅರಿಯುವ ಮೊದಲು ಅರ್ಜುನನ ಸಂದೇಹಗಳಾದರೂ ಯಾವವು. ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಬುದು ಅಗತ್ಯವು.

ಅರ್ಜುನನ ಸಂದೇಹಗಳು

ಯುದ್ಧಾರಂಭಕ್ಕೆ ಅರ್ಜುನನ ಮನಸಿನಲ್ಲಿ ಹಲವು ಸಂದೇಹಗಳ ಕೋಲಾಹಲವೆದ್ದಿತು. ಆ ಮನಸ್ಸಿನ ಹೊಯ್ದಾಟದ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿಯೆ ಆತನಿಗೆ ಯುದ್ಧವು ಬೇಡವಾಯ್ತು. ಮುಂದೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತಿಳಿಹೇಳಿ ಆತನ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿದನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮುಂದಿನ ಉಪದೇಶದ ದಿಕ್ಕು ತಿಳಿಯಲು (ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬಂದ) ಅರ್ಜುನನ ಸಂದೇಹಗಳಾವುವು ಎಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ:

೧. ನಮ್ಮ ಎದುರಾಳಿಗಳೆಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಬಳಗದವರು—ಸ್ವಜನರು. ಇವರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು ಸರಿಯೆ?
(೧. ೨೬–೨೭.)

೨. ಪೂಜ್ಯರಾದ ಗುರುಹಿರಿಯರನ್ನೂ, ಮಕ್ಕಳು ಮೊಮ್ಮಕ್ಕಳು, ಭಾವಮೈದುನಾದಿ ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧಿಗಳನ್ನು ರಾಜ್ಯಲೋಭದಿಂದ ಸಂಹರಿಸುವುದು ನ್ಯಾಯವೆ?
(೧. ೩೬–೩೯)

೩. ಸ್ವಜನರ ನಾಶಮಾಡುವುದು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೊ?
(೧. ೪೧)

೪. ಆಪ್ತಬಾಂಧವರನ್ನೂ ಗುರುಹಿರಿಯರನ್ನೂ ಕೊಂದು ಗಳಿಸಿದ ಗೆಲುವು ಕಲ್ಯಾಣಪ್ರದವಾದೀತೆ?
(೧. ೪೨.)

೫. ಬಂಧುಬಳಗದವರ ಕೊಲೆಮಾಡಿ ಪಡೆದ ರಾಜ್ಯ, ಸುಖಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಕಲ್ಮಷ ಮನದಿಂದ ಅನುಭವಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆ? ಮಾಡಿದ ಹತ್ಯಾಕಾಂಡದ ನೆನಪಾಗಿ ಜೀವವು ತಳಮಳಿಸದೆ ಇರದು. (೧. ೪೩)

೬. ಯಾರ ಸಲುವಾಗಿ ನಾವು ರಾಜ್ಯ, ಭೋಗ, ಸುಖಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುವುದೊ ಆ ನಮ್ಮವರೆ ಜೀವಿತ-ವಿತ್ತಗಳ ಆಸೆತೊರೆದು ಸಾಯಲು ಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ,

ಇಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಅವರನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದು ತಕ್ಕುದೆ? (೧. ೩೨)

೭. ನನ್ನ ಹತ್ತಿಹೊಂದಿದವರನ್ನು ಕೊಂದು ತ್ರೈಲೋಕ್ಯದ ರಾಜ್ಯವು ದೊರೆತರೂ ನನಗದು ಬೇಡ. ಹಾಗಾದರೆ ಕೇವಲ-ಈ ಒಂದು ನೆಲದ ಒಡೆತನಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಇವರನ್ನು ಹೊಡೆಯಲೆ? (೧. ೩೪-೩೫.)

೮. ಸ್ವಜನರ ಕೊಲೆಯಿಂದ ಮನಸಿನ ಶಾಂತಿಯು ಉಳಿಯದು. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಆತತಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಂದರೆ ನಮಗೆ ಪಾಪವು ತಟ್ಟಲಾರದೆ?

(೧. ೩೬)

೯. ಸ್ವಜನರನ್ನು ಕೊಂದು ಸುಖಿಯಾದವರುಂಟೆ? (೧. ೩೭)

೧೦. ಎದುರಾಳಿಗಳು ಲೋಭಾಂಧರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಮಿತ್ರದ್ರೋಹದ ಪಾತಕವು, ಕುಲಕ್ಷಯದ ಕಲಂಕವು ಕಾಣದೆ ಇರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿದವರಾದ ನಾವೂ ಅವರಂತೆಯೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆ? (೧. ೩೮-೩೯)

೧೧. ಕುಲಕ್ಷಯವಾದರೆ ಮನೆತನದ ಹಿರಿಯರು ನಾಶಹೊಂದುವರು. ಹಿರಿಯರು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕುಲಾಚಾರಗಳೂ ಕುಲಧರ್ಮಗಳೂ ಲೋಪವಾಗುವವು. ಕುಲಪರಂಪರೆಯು ವಿಚ್ಛೇದವಾದರೆ ಆ ಕುಟುಂಬವು ಅಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಈಡಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಇಳಿಗಾಲವು—ಅಳಿಗಾಲವು ಬೇಗನೆ ಬರುವುದು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ನಮ್ಮ ಕುಲದ ಹಿರಿಯಾಳುಗಳನ್ನು ಮಾರಿಗೆ ಬಲಿಗೊಡುವುದು ಲೇಸಾದೀತೆ? (೧-೪೦.)

೧೨. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಧರ್ಮವು ಹೆಚ್ಚಾಗಲು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೆಡುವರು. ಹೆಂಗಸರು ಕೆಟ್ಟರೆ ಕುಲಗಳ ಕಲಬೆರಿಕೆಯಾಗುವುದು. ಶುದ್ಧ ಕುಲೀನತೆಯ ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ನರಕವು (ಹೀನಸ್ಥಿತಿಯು) ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ಅನರ್ಥ ಪರಂಪರೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಈ ಕಾಳಗವಾದರೂ ಏತಕ್ಕೆ?

(೧. ೪೧-೪೨)

೧೩. ಯುದ್ಧದಿಂದ ಮನೆತನಗಳು ಹಾಳಾಗುವುವು. ಮಡಿದವರಿಗೆ ಎಳ್ಳು ನೀರು ಬಿಡಲು ಸಹ ಯಾರೂ ಉಳಿಯದೆ ಆ ಮನೆತನದ ಹಿರಿಯರ ಅಧಃಪಾತವಾಗುವುದು. ಇದು ಯೋಗ್ಯವೋ? ೧.೪೨

೧೪. ಕುಲಗಳ ಕಲಬೆರಿಕೆಯಿಂದ ಜಾತಿಧರ್ಮಗಳು ಹಾಳಾಗುವವು. ಧರ್ಮವು ನಾಶವಾಗುವುದರಿಂದ ನರಕವು ಬರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಯುದ್ಧವು ನರಕದ ಹೆದ್ದಾರಿ. ಹಾಗಾದರೆ ನಾವು ಈ ದಾರಿಯನ್ನು ಏಕೆ ಹಿಡಿಯಬೇಕು. (೧. ೪೩-೪೪)

೧೫. ಸ್ವಜನ ಘಾತವನ್ನು ಮಾಡುವುದು! ಅದೂ ಏಕೆ? ರಾಜ್ಯಲೋಭದಿಂದ! ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ದುಷ್ಕೃತ್ಯವುಂಟೆ? (೧. ೪೫)

೧೬. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಯುದ್ಧವು ನನ್ನಿಂದ ಆಗದು. ಹಗೆಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಕೊಂದರೂ ಸರಿ. ನಾನು ಅವರ ಮೇಲೆ ಕೈಮಾಡಲಾರೆ. (೧. ೪೬)

ಈ ಬಗೆಯ ಹಲವು ಸಂದೇಹಗಳ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನ ಮನಸು ನಿರ್ವಿಣ್ಣವಾಯಿತು. ಮನಸು ದುರ್ಬಲವಾದುದರಿಂದ ಹುಮ್ಮಸವು ಅಡಗಿತು. ಹತಬಲನಾದನು. ಕೈಯೊಳಗಿನ ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳೂ ಕೆಳಗೆ ಕಳಚಿದುವು. ಇಂತಹ ನಿರ್ವೀರ್ಯನೂ, ನಿರುತ್ಸಾಹಿಯೂ ಆದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ತನ್ನ ದಿವ್ಯೋಪದೇಶದಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹುರಿದುಂಬಿಸಿ ಸ್ವರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಅಣಿಮಾಡಿದನು. ಆ ದಿವ್ಯೋಪದೇಶದ ವಿವರಣೆಯು ಮುಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರಲಿದೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದೊಳಗಿನ
ಸುಭಾಷಿತಗಳು

(೧)
ಯುದ್ಧದ ಸುದ್ದಿ.

ಯುಯುತ್ಸವಃ ಮಾಮಕಾಃ ಪಾಂಡವಾಶ್ಚೈವ ಕಿಮಕುರ್ವತ ।

'ಹೋರಟೆಯ ಹುಮ್ಮಸದ ನನ್ನವರು ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಎದುರಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಮುಂದೆ ನಡೆದುದೇನು ?'

ಜೀವನವು ಒಂದು ಕಾಳಗದ ಕಣ. ರಾಜಕೀಯ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಔದ್ಯೋಗಿಕ ಮುಂತಾದ ರಂಗದಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಾಹತವಾದ ಹೋರಾಟವು ನಡದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಇಂತಹ ಒಂದು ಅಥವಾ ಹಲವು ರಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿಯಲು— ಗೆಲುವು ಪಡೆಯಲು ಹವಣಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಗೆಲುವಿನ ಇಚ್ಛೆ ಇದ್ದವರು ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ತಮ್ಮ ಯುದ್ಧದ ಹೊಸತು (News ಸುದ್ದಿ)ಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಕುತೂಹಲಿಗಳಾಗಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ (ಕರ್ಮಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಏನು ನಡೆದಿದೆಯೊ ನಡೆಯಲಿ; ಅದರ ಗೊಡವೆ ನನಗೇಕೆ? ಎಂದು ಕಿವಿಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತವರು ಶ್ರೋತ್ರಿಯರು (ತಿಳಿದವರು) ಆಗರು. ಆದರಿಂದ ತಿಳಿಗೇಡಿತನವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾನಿಗೆ ಗುರಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ನಿಶ್ಚಿತ.

(೨)
ಸ್ವ—ಪರ ಸೈನ್ಯ.

ಅಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ತದಸ್ಮಾಕಂ ಬಲಮ್
ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ ತ್ವಿದಮೇತೇಷಾಂ ಬಲಮ್ ॥೧೦॥

'ನಮ್ಮ ದಂಡು ಪರಿಮಿತ; ಹಗೆಗಳ ದಂಡು ಅಪರಿಮಿತ.' ಬೇಕು, ಎಂಬುವವನೆ ಬೆಳೆಯುವವನು. ಸಾಕು ಎಂಬುದು ಸಾವಿಗೆ ಔತಣ. ತನ್ನಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣವಿದೆ. ಅಪರಮಿತವಾಗಿದೆಯೆಂಬ ಹೆಮ್ಮೆಯುಂಟಾದರೆ ಗೆಲುವು ದೊರೆಯದು. ತಾನು ಇನ್ನೂ ಹಿರಿದಾಗಬೇಕು, ಎಂಬುವವನು ತನ್ನ ಕೊರತೆಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡು ಅವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಹೆಣಗಬೇಕು. ಇದುವೆ ಗೆಲುವಿನ ಹೆದ್ದಾರಿ.

(೩)
ಬಾಗಿಲ ಕಾವು.

ಅಯನೇಷು ಚ ಸರ್ವೇಷು ಯಥಾಭಾಗಮವಸ್ಥಿತಾಃ ।
....ಅಭಿರಕ್ಷಂತು ಭವಂತಃ ಸರ್ವ ಏವ ಹಿ ॥೧೧॥

'ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ನಿಯತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಎಲ್ಲ ಬದಿಯಿಂದಲೂ ಕಾಯುತ್ತಿರಬೇಕು.' ದೇಹದ್ವಾರ, ಗೃಹದ್ವಾರ, ನಗರದ್ವಾರ, ರಾಷ್ಟ್ರದ್ವಾರ ಇವು ಶತ್ರುಗಳ ಪ್ರವೇಶದ ಸ್ಥಾನಗಳು. ಈ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯ್ದರೆ ಹಗೆಗಳು ಒಳಹೋಗುವ ಸಂಭವವೇ ಇಲ್ಲ. ಇದುವೆ ಕಾಪಿನ ಗುಟ್ಟು. ವ್ಯಕ್ತಿ, ಗ್ರಾಮ, ರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯು ಸರಿಯಾಗಿ ಆಗಲು ಇದೇ ಉತ್ತಮವಾದ ಉಪಾಯವು.

(೪)
ಸಂಯಮಿಯನ್ನು ಕೇಳು.

ಪ್ರವೃತ್ತೇ ಶಸ್ತ್ರಸಂಪಾತೇ.... ಹೃಷೀಕೇಶಂ....ಆಹ । (೨೦-೨೧)

'ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ .... ಸಂಯಮಿಯಾದವನನ್ನೆ ಕೇಳು.' ಅಸಂಯಮಿಯು, ಸ್ವಾರ್ಥಿಯು, ಲೋಭಿಯು ಆದವನ ಸಲಹೆಯನ್ನು ಪಡೆದರೆ ಎಂದೂ ಹಿತವಾಗಲಾರದು.

(೫)
ಹಗೆಯ ಒಳಹೊರಗನ್ನು ಅರಿ.

ಯಾವದೇತಾನ್ನಿರೀಕ್ಷೇಽಹಂ ಯೋದ್ಧುಕಾಮಾನವಸ್ಥಿತಾನ್ ।
ಕೈರ್ಮಯಾ ಸಹ ಯೋದ್ಧವ್ಯಮ್.... ॥ (೨೨)
ಯೋತ್ಸ್ಯಮಾನಾನವೇಕ್ಷೇಽಹಂ ಯ ಏತೇಽತ್ರ ಸಮಾಗತಾಃ । (೨೩)

'ನಾನು ಯಾರೊಡನೆ ಕಾದಬೇಕಾಗಿದೆಯೋ ಅವರನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವೆನು.' 'ಕಾದುವ ಹುಮ್ಮಸದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದವರನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವೆನು.' ಎದುರಿಸ

ಬೇಕಾದವರ ಒಳ-ಹೊರಗುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತು-ಕೊಳ್ಳದೆ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಹೋರಟೆಗೆ ಆರಂಭಿಸಿದರೆ, ಆಟವು ಮೈತಿನ್ನದೆ ಬಿಡದು. ಆದುದರಿಂದ ಗೆಲುವನ್ನು ಹಾರೈಸುವವನು, ಹೋರಟೆಯ ಮೊದಲು ಹಗೆಗಳ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ-ಯನ್ನು ಮಾಡಿರಬೇಕು.

(೬)

ಬಳಗದವರೊಡನೆ ಬಡಿದಾಟ ಬೇಡ.

ನ ಚ ಶ್ರೇಯೋಽನುಪಶ್ಯಾಮಿ ಹತ್ವಾ
ಸ್ವಜನಮಾಹವೇ । (೩೧)

ತಮ್ಮವರ ಮೇಲೆ ಕತ್ತಿಯನ್ನೆತ್ತುವುದು ಹಿತಕರವಲ್ಲ.

...ನಾರ್ಹಾ ವಯಂ ಹಂತುಂ
ಸ್ವಬಾಂಧವಾನ್ । (೭)

'ನಮ್ಮ ಬಳಗದವರನ್ನು ನಾವೇ ಕೊಲ್ಲುವುದು ತಕ್ಕುದಲ್ಲ.'

ಸ್ವಜನಂ ಹಿ ಕಥಂ ಹತ್ವಾ ಸುಖಿನಃ ಸ್ಯಾಮ। (೭)

'ನಮ್ಮವರನ್ನು ಕೊಂದು ನಾವು ಸುಖಿಗಳಾಗುವುದು ಎಂತು?'

ನಮ್ಮ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಡಕು ಇರಕೂಡದು. ಭಿನ್ನಾ-ಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿದ್ದರೂ ಹಗೆತನವು ಸಲ್ಲದು. ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನ ಶತ್ರುವು ಒಬ್ಬನಿರುವಾಗ ನಾವು ನಮ್ಮೊಳಗಿನ ಭೇದಭಾವನೆಗಳಿಂದ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ನಾಶವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದರೆ ಆ ಶತ್ರುವಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿದಂತೆಯೆ ಸರಿ. ಆದುದರಿಂದ ನಮ್ಮೊಳಗಿನ ಭೇದಗಳೇನೆ ಇದ್ದರೂ ನಮ್ಮವರ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಕುಗ್ಗಿಸಲಾಗದು. ಶತ್ರುವಿನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ನೆರವಾಗಲಾಗದು.

....ಮಹತ್ಪಾಪಂ ಕರ್ತುಂ ವ್ಯವಸಿತಾಃ ....
ಯದ್ರಾಜ್ಯಸುಖಲೋಭೇನ ಹಂತುಂ
ಸ್ವಜನಮುದ್ಯತಾಃ ॥ (೪೫)

ರಾಜ್ಯಸುಖದ ಆಸೆಯಿಂದ ಯಾರು ತಮ್ಮವರ ಕೊಲೆಗೆ ಎಳಸುವರೊ ಅವರು ಮಹಾಪಾತಕವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನೌಕರಿ, ಸಂಬಳ, ಉಂಬಳಿ, ಪದವಿಗಳ ಆಸೆಯಿಂದ ಯಾರು ತಮ್ಮವರ ಘಾತಮಾಡಲು ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೊ ಅವರಂತಹ ಪಾಪಿಗಳು ಅವರೇ.

(೭)

ಪಾಪದಿಂದ ದೂರವಿರು.

ಯದ್ಯಪ್ಯೇತೇ ನ ಪಶ್ಯಂತಿ...ದೋಷಂ ಪಾತಕಮ್।
ಕಥಂ ನ ಜ್ಞೇಯಮಸ್ಮಾಭಿಃ ಪಾಪಾದಸ್ಮಾನ್ನಿ-
ವರ್ತಿತುಮ್। (೩೮-೩೯)

'ಇವರಿಗೆ ಇದರಲ್ಲಿ ದೋಷವಾಗಲಿ ಪಾತಕವಾಗಲಿ ಕಾಣದೆ ಇದ್ದರೆ, ನಾವೇಕೆ ಅದರಿಂದ ದೂರವಿರುವ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬಾರದು?' ತಿಳಿಗೇಡಿಗಳು ಮಾಡುವಂತೆ ತಿಳಿದವರೂ ನಡೆಯುವುದು ಜಾಣತನವಲ್ಲ.

(೮)

ಕುಲಕ್ಷಯದಿಂದ ಧರ್ಮನಾಶವಾಗುವುದು.

ಕುಲಕ್ಷಯೇ ಪ್ರಣಶ್ಯಂತಿ ಕುಲಧರ್ಮಾಃ
ಸನಾತನಾಃ । (೪೦)

'ಕುಲಗಳು ಹಾಳಾದರೆ ಆ ಕುಲದಲ್ಲಿ ತಲೆತಲಾಂತರ-ದಿಂದ ನಡೆದುಬಂದ ಕುಲಧರ್ಮವು ನಾಶವಾಗು-ವುದು.' ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ವಂಶಾನುವಂಶದಿಂದ ಸಾಗಿ ಬಂದ ವಿದ್ಯೆ, ಕಲೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಲ್ಲವೂ ಕುಟುಂಬ ಘಾತಕವಾದೊಡನೆ ನಷ್ಟವಾಗುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ವಂಶದ ಅಂಕುರವನ್ನು—ಪೀಳಿಗೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯಿಂದಲೂ ಕಾಪಾಡಿ ಬೆಳೆಯಿಸಬೇಕು. ಮನೆತನವನ್ನು ಮುಂದೆ ಸಾಗಿಸಬೇಕು.

(೯)

ಕುಲೀನೆಯರ ಕೀಳ್ಮೆ.

ಅಧರ್ಮಾಭಿಭವಾತ್... ಪ್ರದುಷ್ಯಂತಿ
ಕುಲಸ್ತ್ರಿಯಃ (೪೧)

'ಅಧರ್ಮಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಕುಲೀನೆ-ಯರು ಕೆಡುವರು.' ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಪರಿಶುದ್ಧರಾಗಿ ಉಳಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಪೀಳಿಗೆಯ ಆಸೆ; ಕುಲವು ಬೆಳೆವ ಆಸೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕುಲವನ್ನು ಅಳಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಉಳಿಸುವುದು ಹೆಣ್ಣಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಹೆಣ್ಣಿನ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ರಾಷ್ಟ್ರದ ಏಳ್ಗೆಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ನೀತಿವಂತರಾಗಿರುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ.

(೧೦)

ಹೆಣ್ಣು ಕೆಟ್ಟರೆ ಕುಲವು ಕೆಡುವುದು.

ಸ್ತ್ರೀಷು ದುಷ್ಟಾಸು....ಜಾಯತೇ
ವರ್ಣಸಂಕರಃ (೪೧)

'ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೆಟ್ಟರೆ ವರ್ಣಸಂಕರವಾಗುವುದು.' ಸಮಾಜದ ಕಟ್ಟು ಸಡಿಲಾಗುವುದು. ದೇಶಕ್ಕೆ ಹಾನಿ ತಟ್ಟುವುದು' ಆದುದರಿಂದ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಅಡ್ಡದಾರಿಗೆ ಬೀಳದಂತೆ ಅವರನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿದೆ

(೧೧)

ವರ್ಣಸಂಕರವು ನರಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು.

ಸಂಕರೋ ನರಕಾಯೈವ....। (೪೨)

'ವರ್ಣಸಂಕರದಿಂದ ನರಕವು ಎಂದರೆ ಕೀಳು ಬಾಳು ಒರುವುದು' ನರ—ಕ ಎಂದು ಕಿರುಕುಳ ಮಾನವನು; ಹೀನಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯನು. ಕುಲವಂತನಾಗಿದ್ದರೆ—ಸದಾಚಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಮಾನವನ ಏಳ್ಗೆಯಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ನಾಡಿನ ಏಳ್ಗೆಯನ್ನು ಬಯಸುವವರು ಕುಲವಂತರಾಗಿರಲು, ಕುಲಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗಿರಲು ಯತ್ನಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

(೧೨)

ನರಕವಾಸವು.

ಉತ್ಸನ್ನಕುಲಧರ್ಮಾಣಾಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ
ನರಕೇ ವಾಸಃ ಭವತಿ । (೪೪)

'ಕುಲಧರ್ಮಗಳು ನಾಶವಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ನರಕವಾಸವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ.' ಆದುದರಿಂದ ಕುಲೀನತೆಗೆ (ಸುಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ) ಪೋಷಕವಾದ ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡಬೇಕು.

(೧೩)

ನಿಃಶಸ್ತ್ರನ ಕೊಲೆ.

ಯದಿ ಮಾಮಪ್ರತೀಕಾರಮಶಸ್ತ್ರಂ
ಶಸ್ತ್ರಪಾಣಯಃ ।
ಹನ್ಯುಸ್ತನ್ಮೇ ಕ್ಷೇಮತರಂ ಭವೇತ್ ॥ (೪೬)

ನಿಃಶಸ್ತ್ರನಾಗಿ ಪ್ರತೀಕಾರಮಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವ ನನ್ನನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾದ ಹಗೆಗಳು ಕೊಂದರೂ ಸರಿಯೆ. ಅದರಿಂದ ನನ್ನ ಹೆಚ್ಚು ಕ್ಷೇಮವೆ ಆದೀತು.' ಅಹಿಂಸಾವೃತ್ತಿಯವನೂ, ನಿರ್ವೈರನೂ ಸಿಟ್ಟಿಲ್ಲದವನೂ ಶಾಂತನೂ ಆದವನನ್ನು ಕೊಂದರೆ ಆ ಶಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳು ಲೋಕನಿಂದೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ನಿಃಶಸ್ತ್ರನಾದ ಅಹಿಂಸಾವ್ರತಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನದ ಸಹಾನುಭೂತಿಯು ಬೆಂಬಲವು ದೊರೆಯುವುದು. ಮತ್ತು ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಹಿಂಸಾವ್ರತವನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡಿದ ಅನತ್ಯಾಚಾರಿಗೆ ನೈತಿಕ ವಿಜಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ಕ್ರೂರವಾದ ಪಾಶವೀಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತರಾದ ಹಿಂಸಕರ ಪರಾಜಯವು ಆಗುವುದು. '**ಸತ್ಯಮೇವ ಜಯತೇ ನಾನೃತಂ**' ಎಂಬುದರ ಅನುಭವವು ಬರುವುದು ಇಲ್ಲಿಯೆ.

ಶ್ರೀಮದ್ಭಗವದ್ಗೀತಾ-ಪುರುಷಾರ್ಥಬೋಧಿನೀ ಟೀಕೆ

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ವಿಷಯಸೂಚಿ

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವು ಸುಭಾಷಿತಗಳು

— ಮೊದಲ ಅಧ್ಯಾಯವು ಮುಗಿದುದು —

ಶ್ರೀಮದ್ ಭಗವದ್ಗೀತೆ

(ಪುರುಷಾರ್ಥ-ಬೋಧಿನೀ-ಟೀಕೆಯೊಡನೆ)

ಒಂದೊಂದು ಅಧ್ಯಾಯದ ಬೆಲೆ ೧ ರೂ. ಮಾತ್ರ

ಮುಂಗಡ ಹಣ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟೂ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಗೆ ಕೂಡಿ ೧೫ ರೂ. ಮಾತ್ರ

ಇದರಲ್ಲಿ ಮಾನವಜೀವನದ ಗೊತ್ತುಗುರಿಗಳ ವಿಶದವಾದ ವಿವರಣೆಯಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ, ಇಹದಲ್ಲಿಯೇ ಸುಖವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು ಯುಕ್ತಿಯ ಸುಂದರವಾದ ವಿವೇಚನೆಯಿದೆ. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸುಖಸಮಾಧಾನವ ಪಡೆಯುವ ಹಾದಿಯನ್ನು ತೋರುವ ಇಂತಹ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಓದಿ ಲಾಭಪಡೆಯದಿರುವು ಹಾನಿಗೆ ಕಾರಣ.

ಈ ಅಪೂರ್ವ ಟೀಕೆಯು ಈಗಾಗಲೆ ಇಂಗ್ರೇಜಿ, ಹಿಂದೀ, ಮರಾಠಿ,
ಗುಜರಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಲೋಕಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ.

ನಮ್ಮ ಕೆಲವು ಪ್ರಕಟನೆಗಳು

೧	ಋಗ್ವೇದ (ಕನ್ನಡ ಭಾಷಾಂತರ) ೧ ನೆಯ ಮಂಡಲ			೫—೦—೦
೨.	ಬಾಳಿನ ಗುಟ್ಟು	....	....	೨—೦—೦
೩.	ದಾರಿಯ ಬುತ್ತಿ	....	....	೪—೦—೦
೪.	ಸನಾತನ ಧರ್ಮ	....	....	೪—೦—೦
೫.	ಕರಟಕರಾಯ (ಕತೆ)	....	....	೦–೧೨—೦
೬.	ನಗೆಯ ಬುಗ್ಗೆ (ಕತೆ)	....	....	೦–೧೦—೦
೭.	ಜೀವನರಂಗ (ಶ್ರೀರಂಗರ ನಾಟಕಗಳು)		....	೧—೪—೦
೮.	ಕನ್ನಡದ ನೆಲೆ	....	....	೨—೦—೦
೯.	ಶಿವರಹಸ್ಯ	....	....	೧—೪—೦
೧೦.	ಏದ್ದೇಳು ಕನ್ನಡಿಗಾ !	....	....	೦—೪—೦

ಶ್ರೀ ಶಂ. ಬಾ. ಜೋಶಿಯವರ ಹೊಸ ಹೊತ್ತಿಗೆ

ಕನ್ನಡ ನುಡಿಯ ಜೀವಾಳ

(ಮುಂಬೈ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ನೆರವಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾದುದು.)

ಬೆಲೆ ೨–೦–೦

ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಮಂಡಲ,
ಔಂಧದವರು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಋಗ್ವೇದಾದಿ ಎಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ದೊರೆಯುವವು.

Printed by : V. Y. Jathar, B.Sc. at the Karnatak Printing Works, Dharwar
Published by : G. K. Kelkar, at the Saraswati Nilaya, Dharwar